

81502

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

El-Melik El-Mansur
SEYFEDDİN KALAVUN el-ELFİ
HAYATI VE FAALİYETLERİ
(678-689 / 1280-1290)

81502

DANIŞMAN
Doç. Dr. Kemal GÖDE

HAZIRLAYAN
Selim Hilmi ÖZKAN

ISPARTA-1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	2
ÖNSÖZ	4
KISALTMALAR	7
KAYNAKLAR	8
I. DIPLOMATİK VESİKALAR	9
II. KITABELER	9
III. SIKKELER (MESKUKAT)	10
VI. VAKFIYELER	10
V. VEKÂYNÂMELER	11
<i>Hal Tercümeleleri ve Çağdaş Vekâyınâmeler</i>	11
<i>Muahhar Vekâyınâmeler</i>	15
VI. TÜRKÇE'YE TERCÜMESİ YAPILAN KAYNAKLAR	21
VII. TEDKİKLER	21
GİRİŞ	22
I. BÖLÜM	28
KALAVUN'UN SULTAN OLUŞUNA KADAR HAYATI VE FAALİYETLERİ	28
1. Çocukluğu ve İlk Zamanları	28
2. Emirlik Dönemi	32
3. Baybars'ın Ölümünden Sonra Kalavun Ve Tahta geçişi	35
II. BÖLÜM	39
KALAVUN DEVRİ İÇ OLAYLARI	39
1. Bereke'nin İsyanı (Melik es-Said)	42
2. Dimaşk Valisi Sungur al-Aşkar'ın İsyanı	43
3. Sülemiş'in İsyanı (el-Melik el-Adil)	49
4. Kalavun'a Karşı Suikast Girişimi	50
III. BÖLÜM	52
KALAVUN DEVRİ DIŞ OLAYLARI	52
1. Hristiyan Devletler İle Münasebetler	52
1.1. Franklar İle Olan Münasebet Ve Suriye'den Haçlıların Temizlenmesi	54
1.2. Bizans Devleti İle Olan Münasebetler	64
1.3. Kilikya Ermeni Krallığı İle Olan Münasebetler	67
1.4. Nübye İle Olan Münasebetler	69
1.5. Diğer Hristiyan Devletler İle Olan Münasebetler (Avrupa)	71
2. Moğollar İle Münasebetler.	76
2.1. İran Moğolları İle Olan Münasebetler (İlhanlı)	76
2.2. Altınordu Devleti İle Olan Münasebetleri	88
3. İslâm Alemi İle Olan Münasebetler	90
3.1. Hicaz İle Olan Münasebetler	90
3.2. Yemen İle Olan Münasebetler	91
3.3. Habeş İle Olan Münasebetler	92
4. Anadolu İle Olan Münasebetler	94
4.1. Selçuklular İle Olan Münasebetler	94
4.2. Anadolu Beylikleri İle Olan Münasebetler	96
4.3. Diğer İslâm devletleri İle Olan Münasebetler	97
KALAVUN'UN ÖLÜMÜ VE ŞAHSİYETİ	100

IV. BÖLÜM	102
KALAVUN DEVRİ MEMLÜK DEVLET TEŞKİLATI	102
1. Sultan	102
1.1. Cülus Merasimi	105
1.2. Ahd Merasimi	106
1.3. Tevki Tuğra	107
1.4. Sancak, Tuğ Nevbet	108
2. Emirler	109
2.1. Emir-i Meclis	111
2.2. Emir-i Silah	111
2.3. Emir-i Ahur	112
3. Hükümet	112
3.1. Naibi Saltana	112
3.2. Atabegül Asakir	113
3.3. Re'si Nevbe'	114
3.4. Hâcib ül-Hüccap	115
3.5. Devadar	116
3.6. Emir Candar	116
3.7. Nakibülcüyuş	117
3.8. Mihmandar	117
4. Divanlar	117
4.1. Divan al-Cayş	118
4.2. Divan al-İnşa	118
4.3. Divan al-Ahbâs	119
4.4. Divan al-Nazar	119
4.5. Divan al-Hass	120
5. Dini Hukukî ve İlmi Teşkilat	121
5.1. Halife	121
5.2. Kadı al-Kudat	123
5.3. Kadı al-Askar	126
5.4. Dar al-Adl Müftileri	126
5.6. Nazır al-Hısba	126
6. Ordu (Askeri Teşkilat)	127
6.1. Al-Mamalik as-Sultaniye	128
6.2. İktâ'lı Askerler	129
6.3. Mamalik al-Umere	130
6.4. Eyalet Askerleri	130
6.5. Yardımcı Kuvvetler	131
6.6. Donanma	132
7. Ticaret	132
SONUÇ	135
BİBLİYOGRAFYA	137
HARİTA VE RESİMLER	145

ÖNSÖZ

Mısır'da Türk hakimiyeti, Ahmed b. Tolun'un 868 yılında bağımsız bir devleti kurması ile başlamış, Mısır'ın elimizden çıkmasına kadar bin yıla yakın devam etmiştir. Memlûk Türk sultanlığı ise burada kurulan Türk devletlerinden sadece birisidir.

1250 - 1517 yılları arasında Mısır ve Suriye'de hüküm süren Memlûkler, isimlerinden de anlaşılacağı üzere hükümdar ve emîrlerin muhafız birliklerine bağlı eski köleler olup, zekâ ve kâbiliyetleriyle temayüz etmiş ve efendileri tarafından âzâd edilmiş kimselerdir. Bunlar, hizmetinde buldukları hükümdar ve devletin hayatında, zamanla yükselerek o devletin fiilî hâkimi durumuna geçmişler, hatta kendi adları ile anılan devletlerini de kurmuşlardır. Bunlardan birisi de Mısır'da kurulan, kaynakların "ed-Devletü't-Türkî" diye adlandırdıkları Mısır Türk-Memlûk Devleti'dir. Selçukluların ve buna bağlı Atabeglerin zayıf konuma düştükleri, İslâm âleminin hâmisiz kaldığı bir dönemde, ortaya çıkan Memlûkler, gerek Haçlı Seferleri'nin durdurulması, gerekse Moğol istilasına karşı İslâm âleminin savunulmasında önemli rol oynamışlardır.

Devletler, tarihlerinde medeniyete verdikleri hizmetler ile değerlendirilirler. Bu cümleden olarak Memlûkler de, XI ve XIV yüzyıllar arasına damgasını vurmuş Türk devletlerinden birisidir. İslâm medeniyetinin mühim merkezlerinden olan Mısır, Memlûkler zamanında İslâm dünyasının lideri haline gelmiştir. Memlûkler bu coğrafyada hakim olduğu zaman zarfında İslâm âlemi Haçlılar ve Moğolların baskısına maruz kalmışlardır. Memlûk sultanları Moğol vahşeti ve Haçlı zulmüne karşı bu bölgede başarı ile mücadele vermişlerdir. İslâm âlemi bu tehlikelerle sarsılırken bir kurtarıcı beklemekte idi. Selahaddin Eyyûbi Devleti'nin üzerine kurulan Memlûkler, Moğolları durdurmakla kalmayıp Suriye'deki haçlı kalıntılarını da temizlemişlerdir.

Memlûkler bu görevlerinin dışında, Mısır'da Türk kültürünün gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır. Sadece Mısır'da Türk kültürünün geliştirmekle kalmayıp, Mısır'ın Anadolu ile olan kültür bağlarını güçlendirmiştir.

Tez konumuz olan el-Melik el-Mansur Sayfeddin Kalavun¹ el-Elfi, bu dönemde Haçlılara ve Moğollara karşı başarılı mücadele veren sultanlardan birisidir. Mısır Memlûk Devleti Türk ve İslâm tarihinde zor bir görevi ifa etmiş Türk devletidir. Memlûkler aynı zamanda kendisinden sonra kurulacak olan devletlere teşkilat alanında da yardımcı olmuştur.

Mısır Türk Memlûk tarihi yurt dışında bir çok araştırmanın ana konusunu teşkil etmiştir. Osmanlı, Orta-Doğu ve Anadolu tarihini yakından ilgilendiren bu devlet, Türk tarihi için de önemli bir dönemi teşkil etmektedir. Bu açıdan biz de, Yüksek Lisans Tezi olarak, Memlûk Sultanı “el-Melik el-Mansur Seyfeddin Kalavun el-Elfi (? - 1290) Hayatı ve Faaliyetleri” konusunu seçtik. Bu konuyu seçmemizin temel amacı Sultan Melik Zahir Baybars'dan sonra Memlûk tahtına geçerek ve önemli bir şahsiyeti olan Kalavun dönemi için, Türkiye'de ciddi bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır.

Tezimi; kaynaklar, giriş, dört bölüm ve sonuç kısımlarından oluşturdum.

Kaynaklar kısmında, Memlûkler ve Sultan Kalavun dönemi ile alakalı diplomatik vesikalar, kitabeler, meskukat, vekâyinâmeler, Türkçe'ye tercümesi yapılan kaynaklar ve tetkikler incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu dönem için önem arz eden tali kaynaklar da tetkik edilmiştir.

Giriş kısmında Memlûk Devleti, Bahri ve Burci Memlûkler ile tarihte oynamış oldukları rol üzerinde durmaya çalıştık.

Birinci bölümde; Kalavun'un çocukluğu, gençliği, sultan oluncaya kadar olan hayatı ve sultan oluşu hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

---

¹ Kalavun (Kalaun) , eski Türkçede sıcak manasına gelmektedir.

İkinci bölümde; Sultan Kalavun devri iç olayları ve Memlûk Devleti üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde; Kalavun devri dış olayları ve bölgedeki tesiri üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde; Kalavun devri Memlûklü Devlet Teşkilatı, Sultan Kalavun'un Memlûk Devlet Teşkilatına katkıları ve getirmiş olduğu yenilikler üzerinde durulmuştur.

Tez çalışmalarım sırasında hiçbir yardımını esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Kemal GÖDE'ye ve Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi Yrd. Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK'e teşekkürü bir borç bilirim.

Isparta 1999

Selim Hilmi ÖZKAN

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
Bibl.	: Bibliyografa
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
İA.	: İslâm Ansiklopedisi
Ktp	: Kütüphane
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Mad.	: Madde, maddesi
Nr.	: Numara
Nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Trc.	: Tercüme

KAYNAKLAR

Mısır ve çevresinde hakim olan Memlûk Türk Sultanlığı bu bölgede hakim olan Türk devletleri içerisinde en uzun ömürlü olanıdır. Bunun için Memlûk Türk Sultanlığından bize bir çok belge ve kaynak kalmıştır. Bir devletin siyasi, idari, sosyal, kültürel, dini yönünü aydınlatabilmek için kaynakların iyi okunabilmesi lazımdır. Memlûklerden bize bir çok kaynak kalmasına rağmen henüz bunların bir çoğu Türkçe'ye kazandırılmamıştır. Tezimizin konusu olan Memlûk Sultanları içerisinde 7. Türk sultan olan sultan “el-Melik el-Mansur Seyfeddin Kalavun el-Elfi” önemli bir şahsiyet olmasına rağmen elimizdeki Türkçe kaynaklar ansiklopedik bilginin dışına çıkmamaktadır.

Bir kavmin veya devletin tarihini inceleme ve araştırmada, bizzat onun bıraktığı kaynak ve vesikalar birinci derecede önemlidir². Biz de onun için bizzat birinci elden kaynaklara inmeye çalıştık. İncelemeye çalıştığımız kaynakları şu şekilde sıralayabiliriz.

- I. Diplomatik Vesikalar
- II. Kitabeler
- III. Meskûkat
- IV. Vakfiyeler
- V. Vekâyınâmeler
- VI. Türkçe'ye Tercümesi Yapılan Kaynaklar
- VII. Tetkikler

---

² Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar-I*, Ankara 1991, s. 9.

I. Diplomatik Vesikalar

Memlûk Sultanlığı'nda devletin muhaberatını idare ile vazifeli kimselerin kaleme aldıkları inşa ve muhaberat risaleleri, devletin resmi vesikalarını içeren kıymetli birer kaynak olup, aynı zamanda Kalavun devri için pek mühim malzemeyi ihtiva etmektedirler³.

Kalavun devri için en önemli kaynaklardan biride 1389 yılında Kahire'ye gelen Şihabettin Ebi'l-Abbas Kalkaşandi tarafından kaleme alınmıştır. Tamamı XIV. Cilt olan⁴, "*Subhu'l-A'şâ Fi Sınâ'ati'l İnşâ*"⁵ Memlûk Devlet Teşkilatı için ansiklopedik mahiyetli eserdir. Kalkaşandi Halife al-Mutadid adına te'lif ettiği "*Ma'âsır al-Inafa fi Ma'Alim al-Hilâfa*"⁶ isimli eserin de, hilafet kısmında Kalavun devri üzerinde durmaktadır.

İbn Hicca(Taki'ad-Din Abu Bekr b. Ali b. Abdullah al-Hamavi, 1366-1434)'nin 13 Şevval'de ikmal edilen "*Kahvat al İnşasında*"⁷, Memlûkler'in divanlarından gelen mektup ve beratlardan bir çoğu bulunmaktadır. *Al Muksid ar-Rafi al-Munşa al-Hadi ile Sinaat al-İnşa*'ya gelince, mevzularının başlıkları ince bir yazı ile çizildiği ve bir çok yerlerinin de boş bırakıldığı nazarı itibara alınır, müellifi tarafından sonradan yeni malzeme ile ikmali düşünülen bu esere, evvela "*Kitab Divan al-İnşa*" ismi verilmiş bilahare al-Hadi tarafından "*Al Muksid ar-Rafi al-Munşa al-Hadi ile Sinaat al-İnşa*" olarak değiştirilmiştir⁸.

II. Kitabeler

Memlûk Sultanlığı el-Melik el-Mansur Kalavun dönemi için ülkenin, hakimiyet sahalarını belirlemek, sanat, mimari yapı ve imar faaliyetleri için

³ M. C. Şhabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı, XIV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar*, İstanbul 1961, s. 1.

⁴ Süleyman Özbek, *El-melikü'z-zahir Rükned-Din el Bundukdari Hayatı ve Faaliyetleri*, Ankara 1988, s. 1, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi

⁵ Ahmed b. Ali Kalkaşandi, *Suphu'l-Aşâ Fi Sınâ'ati'l-İnşa* (Nşr. M. Hüseyin Şemseddin), XIV Cilt + Fihrist, Beyrut, 1987-1988; 1-4. Ciltler Muhammed Hüseyin Şemseddin; 5. Cilt nşr. Nebil Halit Hatip; 6. Cilt nşr. Yusuf Ali Tavit; 7. Cilt M. Hüseyin Şemseddin; 8-9. Ciltler Yusuf Ali Tavit; 10-14. Ciltler + Fihrist nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin.

⁶ Süleymaniye Ktp. Nr. 115.

⁷ Yenicami-Süleymaniye Ktp. Arap. Yazma nr. 988, 3a.

önemli bir epigrafik malzemedir. Kitabeler sosyo-ekonomik durum hakkında da bize bilgi vermektedir.

Memlûk Sultanlığı döneminde birçok cami, medrese, hamam, kale, kervansaray, yol ve imaret inşa edilmiştir. Bu eserlere ait kitabeler "*Materiaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum*"⁹ adı altında neşredilmiştir. Kalavun devri ile alakalı kitabelerde bu külliyatta bulunmaktadır

III. Sikkeler (Meskukat)

Meskûkât, bilhassa iktisadi durumu, bazı geneologie meselelerini ve hakimiyet sahalarını aydınlatmağa yardım eden önemli bir belgedir¹⁰. Her sultan gibi Kalavun devrinde de, Kalavun namına para basılmıştır¹¹. Makrizi'nin "*an-Nukud al-Kadima Va'l İslâmiya*"sinde bu dönem sikkelerine ait bilgi bulunmaktadır. Memlûk dönemi hakkında ise umumi İslâm meskukat katalogunda bilgi bulunmaktadır¹².

VI. Vakfiyeler

Sultan Kalavun tarafından bir çok vakıf tesis edilmesine rağmen elimize ancak bunlardan bazıları ulaşmıştır. Sultân Seyfeddîn Kalavun (678-

⁸ Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s. 2.

⁹ *Mate'riaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum (CIA)*, birinci Kısım: Egypte, 2 Cilt. I. Cilt M. Van Berchem, Le Caire, Memoires de la Mission Archeologique Française au Caire, XIX (1894-1903). II. Cilt, G. Wiet, le Caire, (Suite), *Memoires de l' Institute Français d' Archelologie Orientala (MIFAO)*, LII (1930). İkinci Kısım: Syrie du Nord, 2. Cilt. 1 Cilt, M. Sobernheim, Akkâr, Hın al-Akrâd, Tripoli, *MIFAO*, XXV (1909) II. Cilt, E.Herzfeld, Inscriptions et Monuments d'Alep, 2. Cilt, *MIFAO*, LXXVI- LXXVIII (1954 - 1956). M. Van Berchem, Syrie du Sud, Jerusalem, 3 cild, *MIFAO*, XLVIII-XLV (1922 - 1949) . Üçüncü Kısım : Asie Minure . I . Cilt, M. Van Berchem - Halil Edhem, Sivas et Divriği, *MIFAO*, XXIX (1917).

¹⁰ Yaşar Yücel, a.g.e., s. 10.

¹¹ El-Ayni, Ebu Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed, *İkdu'l-Cumân fi Tarihi Ehli'z-Zaman*, s. 227.

¹² *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiye Katoloğu*, I. Kısım, *Meskûkât-ı Türkmâniyye Katoluğu* (Beni Artuk, Beni zengi, Furu' u Atabekiyye, Mulûku Eyyûbiyye-i Meyyafârikin Meskukatı) İstanbul, 1311 ; II. Kısım, (Hulefâ-i Râşidîn Zamanında Sâsâniyân ve Bizântiyân tarzındaki sikkeler, Hulefâ-i Emeviyye ve Abbasiyye ve Furu'u Abbasiyeden Benî Tolun, Beni İhşid, Ali Sâmân, Benû Hamdân, Ali Büveyh ve Beni Mervan Meskûkâtı) İstanbul , 1312 ; III. Kısım, (Mulûk-u Cengiziyye ve İlhaniyye ve Celâiriyye ve Kırım Hanları Meskûkâtı) , İstanbul, 1318 ; IV. Kısım, (Türkistan Hakanları, Ali Sebüktekin, Horasan ve Irak Selçukluları, Beni Saltuk, Beni Mengüç, Danişmendîler, Rum Selçukluları, Karaman, Aydın, Saruhan, Mentеше, Germiyan, İsfendiyar Oğulları, Beni Eretna, Kara Koyunlu, Ak Koyunlu Meskûkâtı), İstanbul , 1321 ; V. Kısım, (Fatımyyûn, Eyyûbiyyun ve Memâlik-i Mısır Meskûkâtı) , İstanbul, 1334.

681/1279-1290) Beytü'l-Mâk diye bilinen bölgedeki Beysu nam köyü Ka'be kisvesi için vakfetmiş, ayrıca gelirini beş senede bir Hücre-i Nebevî kisvesine tahsîsini şart kılmıştır¹³. Ka'be kisvesi için vakıf olan bu köy durumunu Osmanlı idâresi zamanında da muhafaza etmiştir¹⁴. Yine Sultân Kalavun 16 hâdimi, Rasûlüllah'ın türbesine hizmet için vazifelendirip bütün ihtiyaçlarının karşılanması gayesi ile vakıflar tesis etmiştir¹⁵.

V. Vekâyinâmeler

Kalavun ve zamanı hakkındaki vekâyinâmeleri iki kısımda incelemek gerekir:

- I. Bizzat Kalavun için kaleme alınmış hal tercüme ve çağdaş vekâyinâmeler.
- II. Muahhar vekâyinâmeler.

Hal Tercüme ve Çağdaş Vekâyinâmeler

Bu kısımda bizi en ziyâde ilgilendiren hâl tercümeleridir. Kalavun için Muhyiddin İbn Abdi'z-Zahir'in kaleme aldığı, "*Teşrifu'l Eyyâm ve'l Usûr fi Sireti'l-Meliki'l-Mansur'u*" (Kahire 1962) bunların başında gelir.

KADI MUHYİDDİN İBN ABDİ'Z-ZAHİR: (620-692/1223-1293)

Muhyiddin Ebu'l-Fazl Abdullah b. Reşididdin Muhammed Abdi'z-Zâhir b. Nişvân b. Abdi'z-Zâhir es-Sa'di el-Katibu'l Mısrî.

1223'de Kahire'de doğmuş ve 1293'de 72 yaşında Kahire'de vefat etmiştir. İnşâ Divanı'nda katip olarak çalışmıştır. Baybars zamanında onun sır katipliğini yapmıştır. O, Baybars'ın ölümünden sonra tahta geçen el-Melik Sa'id

¹³ Muhammed Emin, *El-Evkâf Fî Hayâtî'l-İctimâ'ıyyeti'l-Memlûkiyye Fî Mısr (648-923/1260-1517)*, Kahire 1980, 105; Mustafa Muhammed Ramazan, "*Vesâiku'l-Muhassanati'l-Haremeyni Şerifeyn fi Mısr, Ebâne Asri'l-Osmâni*", *Dirasetü't-Târihiyyeti'l-Cezirati'l-Arabiyye, Kitâbu'l-Evvel*, Riyad 1989, 265. (Mustafa Güler, *XVI. XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları ve Ehemmiyeti*, Basılmamış Doktora tezi, İstanbul 1999)

¹⁴ Sabri Paşa, *Mir'ât-ı Mekke*, 850-851 (Mustafa Güler, a.g.e.)

¹⁵ Muhammed Emîn, *el-Evkâf*, 105.

Muhammed Berke, el-Melikü'l-Adil Bedreddin Sülemiş ve el-melikü'l Mansur Seyfeddin Kalavun döneminde de İnşa Divanındaki görevine devam etmiştir¹⁶.

Muhyiddin'in, Kalavun için yazmış olduğu "*Teşrifü-l eyyâm ve'l usûr fi sireti'l- Meliki'l-Mansur*" (Kahire 1962) Kalavun dönemi için son derece önemli bilgiler arz etmektedir. Bu yazmış olduğu hal tercümesinin dışında Kalavun dönemi için önem arz eden iki önemli eseri daha vardır. Bunlardan ilki Kahire'nin topoğrafyası ile ilgili olarak kaleme aldığı "*Kitabu Ravdu'l-Behiyeti'z-Zaire Fi Hıtat-ı Mu'iziyeti'l-Kahire*" isimli eseridir. Bu eser başta Kalkaşandi ve Makrizi olmak üzere bir çok müellif tarafından kaynak olarak kullanılmıştır.

İkinci eser de, güvercin postasının nasıl yapılacağına dair bir rehber niteliğinde olan "*Tama'imu'l-Hamâ'im*" isimli eseridir¹⁷.

İBN ŞEDDAD: (613-683/1217-1285) İzzeddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. İbrahim İbn Şeddad el-Ensari el-Halebî.

1217 yılında Mısır'da doğdu. Hayatının ilk yıllarına ait fazla bilgiye sahip olmamakla birlikte, eserlerinde kendisi hakkında verdiği bilgilerden 1233 yılında Dımaşk'a gelerek el-Melikü'n-Nasır'ın hizmetine girdiğini anlıyoruz İbn Şeddad, Baybars zamanında İnşa Divanı'nda katip olarak çalıştı. İbn Şeddad Baybars'ın vefatından sonrada aynı görevde kalmıştır. Bereke tarafından vakıf mülküne idareci olarak tayin edilmiştir¹⁸. İbn Şeddad İnşa divanında katip olarak çalıştığı için vermiş olduğu bilgiler çok değerlidir. Elimizde iki eseri mevcuttur. Bunlardan birisi olan "*Siretü'l-Meliki'z-Zahir Baybars*"ın, 670-676 / 1272-1278 yılları arasını kapsayan ikinci cildi, Şerafeddin Yaltkaya tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek "*Baybars Tarihi*" olarak yayınlanmıştır¹⁹ (İstanbul 1941).

¹⁶ Süleyman Özbek, a.g.e., s.2.

¹⁷ İsmail Yiğit, *Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal, İslâm Tarihi*, İstanbul 1992, C. VII, s. 332, Süleyman Özbek, a.g.e., s. 3.

¹⁸ Makrizî, *Kitabu's-Sülûk li Marifeti Düveli'l-Mülûk*, Kahire 1934-1958, C. I, s. 785.

¹⁹ İsmail Yiğit, a.g.e., s. 332.

İBN VÂSİL: Cemaleddin Ebu Abdullah Muhammed b. Salim Nasrullah el-Hamevî eş-Şafi.

Anne tarafından, tarihçi Ebû İshak b. Ebi'd-Dâm'ın akrabası olan, İbn Vâsıl, 1207'de Hama'da doğdu. Hama'da başladığı eğitimini Kudüs ve Dimaşk'ta tamamlayarak esaslı bir tahsil gördü. 18 yaşında iken, devrinin itibarlı kadılarından olan babası ile beraber, Kudüs'e giderek Eyyübî Hükümdarı, el Meliku'l-Muazam Şerafeddin İsa'nın hizmetine girdi. Onun ölümünden sonra, Şam ve Kerek'te el-Melikü'n Nâsır Selahaddin Davud'un hizmetinde bulundu. 1244'te, meşhur Eyyübî ricalinden Hüsameddin b. Ebû Ali ile tesis ettiği dostluk sayesinde, el-Melikü's-Salih Necmeddin Eyyüb'un hizmetine girmiş ve Kahire'ye yerleşmiştir. Mısır'da Türk-Memlûk hakimiyeti kurulduktan sonra da itibarını kaybetmemiştir. Kahire'de bir medreseye kadı olarak tayin edilmiştir. Baybars döneminde önemli görevlerde bulunan İbn Vasıl Hama şehrinde Şafi Kadı'l-Kudât'lığı yapmıştır. Kalavun döneminde de bu görevini sürdürmüştür. Bu görevde iken 1298 yılında vefat etmiştir²⁰.

İbn Vasıl, Mısır'da Memlûk Sulatanlığının kurulmasından sonra kadılık ve müderrislik vazifelerini yürütmekte iken 1266 yılında zamanın sultanı Baybars tarafından elçilik göreviyle Sicilya kralı Manfred'e gönderilmiştir. İbn Vâsıl'ın bu sefarete ait hatıralarını talebesi Ebu'l Fida, eserinde tafsilatlı olarak nakletmiştir²¹.

İbn Vâsıl'ın, Sicilya'ya elçi olarak gönderilmesi, Baybars ve devlet yanındaki itibarının yüksek olduğuna işarettir. O, Sicilya'ya yaptığı seyahat sebebiyle ilmî çalışmalarına bir süre ara vermek mecburiyetinde kalmıştır. Onun Mısır'dan uzun süre ayrı kalması, olaylara olan yakınlığını ortadan kaldırmış ve bu sebeple İbn Vâsıl, dönüşte eserine devam etmemiş, fakat başkası (muhtemelen talebelerinden birisi) tarafından eserine yapılan zeyl'i de kontrol etmekten geri kalmamıştır.

²⁰ A. Erzi, "İbn Vasıl", İA., C. V. s. 833.

İbn Vâsıl'ın tarih sahasında kazandığı asıl ün, "*Müferricü'l-Kurûb fi Ahbari Beni Eyyûb*" adlı eseriyledir. Mufasssal olarak H.630 (1232-1233) yılından itibaren Eyyûbî hanedanı tarihinden bahseden bu vekâyinâme, İbn Vâsıl'ın en önemli eseridir. Yazar, bu eserinde ele aldığı devreye ait olayları büyük bir dikkat ve itina ile anlatmakta, ehemmiyetli olabilecek en ufak teferruatı bile ihmal etmeden, mevzuya tamamen hakim bulunmaktadır. Müferricü'l Kurûb'a, daha sonra Ali b. Abdurrahim b. Ahmed tarafından H.695 (1296) yılına kadar gelen bir zeyl yazılmıştır. Ali b. Abdurrahman tarafından kaleme alınan zeyl kısmında Kalavun döneminden bahsedilmektedir.

Eserin, Paris Bibl. Nationale'de Mss.ar. 1702 numarada kayıtlı tam bir nüshası vardır. Ayrıca İstanbul'da da Molla Çelebi Kütüphanesi 119 numarada kayıtlı olmak üzere eserin sadece II. cildinin bir nüshası mevcuttur. Müferricü'l-Kurûb, 1953-1960 yılları arasında Kahire'de neşredilmiştir²².

EBU'L-FEREC (BARHEBROS): 1226 yılında Malatya'da doğan Ebu'l-Ferec, Yahudi asıllı babasından tıp tahsili görmüştür. Babasının Yahudi asıllı olması nedeni ile o dönem için çok az bilinen İbranice'yi de öğrenerek dikkatleri üzerine çekti. Moğollar'ın Anadolu'yu istila etmeleri üzerine 1243 yılında babası ile beraber Frankların hakimiyetindeki Antakya'ya yerleşen Ebu'l-Ferec bir süre sonra idareciler ile arası açılması üzerine Haleb'e gönderildi. Bir müddet Haleb'te kaldıktan sonra Dımaşk'a geçen ve burada el-Melik'ün-Nasır tarafından çok iyi karşılanan Ebu'l-Ferec, 1286 yılında Azerbaycan'da öldü.

İlâhiyat, felsefe ve Süryanî gramerine ait pek çok eseri bulunan Ebu'l-Ferec, tarih sahasında umumî vekâyinâme türünde bir eser kaleme almıştır. Yaratılıştan başlayarak zamanına kadar geçen olayları anlatan eserinde Arapça ve Farsça kaynaklardan da istifade etmiştir. Ebu'l-Ferec, ölümünden biraz evvel,

---

²¹ Süleyman Özbek, *el-Melikü'z-Zahir*, s. 7.

²² Süleyman Özbek. *a.g.e.*, s. 7.

bazı ileri gelen Müslümanların ricası üzerine eserinin “*Tarihu Muhtasari’-d-Düvel*” adıyla muhtasar bir Arapça tercümesini yapmıştır²³.

Muahhar Vekâyinâmeler

ŞAFİ İBN ALİ: Nasreddin Şafi İbn Abbas İsmail İbn Asâkir el-Kenânî, el-Askalanî, el-Mısırî.

1252’de doğmuş, 1330’da vefat etmiştir. Kadı Muhyiddin İbn Abdi’z-Zâhir ile akrabalığı olan Şâfi İbn Ali, el-Melikü’l-Mansur Kalavun devrinde inşâ Divanı’nda katip olarak çalışmaya başladı. Zekâ ve kabiliyetiyle kısa zamanda kendisini gösteren Şâfi, bir süre sonra terfi ettirilerek, Daru’l-Adl de görevlendirildi. 1281 yılına kadar bu görevde kalan Şâfi, bir savaşta (büyük ihtimal Memlûk-Moğol savaşında) başından aldığı ok yarası ile kör oldu. Bu tarihten itibaren evine kapanarak eser telifi ile meşgul olmuştur. Şafi, kendisinden önce yazılmış eserlere tenkidler yazarak onlardaki yanlışlıkları düzeltmiştir²⁴.

BAYBARS EL-MANSURİ (ED-DEVADAR): Baybars el-Mansuri 659 senesinde Mısır’a gelmiştir. Melik Necmeddin Eyyûb’un Melikleri arasına giren Baybars el-Mansuri daha sonra Kalavun tarafından satın alınmıştır²⁵. Kalavun’un memlûku olan el-Mansurî daha sonra Kalavun tarafından 1285 senesinde Kerek şehrinin valiliğine tayin edilmiştir. El-Melikü’l-Eşref Halil (1290-1293) tarafından bu görevden alınarak Devâdârlık görevine tayin edilen el-Mansurî, 1305 yılına kadar bu görevde kaldı. Bu tarihte saltanat naibi Seyfeddin Salar tarafından, hakaret ettiği gerekçesi ile görevden alınmışsa da, daha sonra 1310 yılında el-Malikü’n-Nasır (1310-1341) tarafından tekrar aynı göreve

²³ C. Brockleman, “İbnü’l-İbrî”, İ.A., C. V, s. 861.

²⁴ Süleyman Özbek, el-Melikü’z-Zahir, s. 9.

²⁵ Rükneddin Baybars bin Abdullah el-Mansuri, et-Tuhfetü’l -Mülûkiyye fi Devletü’t-Turkiyye, Kahire 1987, s. 5.

getirilmiştir. Ayrıca Evkâf Nazırlığı da yapan el-Mansûrî 1325 Ağustos'unda vefat etmiştir²⁶.

XIV. yüzyıl tarihçileri içinde, Kalavun zamanına en yakın olan el-Mansuri'dir. O, “Zübtü'l-Fikre Fi Tarihi'l-Hicre” adı altında 25 ciltlik bir eser kaleme almıştır. Eserde Kalavun dönemi ile ilgili bilgiler oldukça önemlidir. El-Mansuri Kalavun'un memlûklerinden olduğu için olayları bizzat müşahede ederek aktarmıştır²⁷. İnşa Divanında olması vermiş olduğu bilgilerin güvenilirliğini güçlendirmektedir. Aynı zamanda sultanın oğulları ile birlikte ders almıştır. İkinci olarak Memlûk sultanları tarihi(647-721) olarak yayınladığı “*et-Tuhfetü'l -Mülûkiyye fi devleti't-Turkiyye*” isimli eserinde Kalavun hakkında geniş ve kronolojik bilgi vermektedir²⁸.

YUNUNÎ: Kutbiddin Ebu'l-Feth Musa b. Muhammed b. Ahmed b. Kutbiddin el-Yunûnî, el Baalbekî, el-Hanbelî.

Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olamadığımız Yunûnî, 1242 Ağustos'unda Baalbek'de doğdu. Kardeşinin ölümü üzerine Baalbek şehrinin Hanbeli şeyhi oldu. Sıbt İbnü'l-Cevzi'nin “*Mir'atü'z-Zeman Fi Tarihi'l Ayân*” adlı eserini ihtisar eden Yunûnî, esere H.713 (1313) yılına kadar gelen bir de zeyl yazmıştır. Kalavun dönemi için önemli bilgiler aktaran Yununî kendisinden önce yazılmış eserlerden aktarmalar yapmıştır²⁹.

NUVEYRÎ: Şihabeddin Ahmed b. Abdülvehhap el Bekrî, el-Kindî.(677-733 / 1278-1333)

1279 yılında Mısır'da doğan Nuveyri, burada hadis, tarih ve edebiyat alanında tahsil gördü. Babasının İnşâ Divanı'nda katiplik yapması sebebi ile, Memlûk Sultanı el-Malik Nasır ile yakınlık tesis etmiş ve onun itimadını

²⁶ D.S. Margoloth, “Baybars el-Mansûrî”, İ.A., C. II, s. 363.

²⁷ Süleyman Özbek, a.g.e., s. 10

²⁸ Baybars el Mansuri, *Kitab al-Tuhfa al-Mulukıyye fi al-Davla al-Turkiyye*, s. 7-10.

²⁹ Süleyman Özbek, *el-Melikü'z-Zahir*, s. 10.

kazanarak, Suriye’de Nazzır’ul-Ceyş, Mısır’da da Nazıru’l-Divan olarak görevlendirilmiştir.

Nüveyri gençliğinde, müstenhislik yaptı. Daha sonra katiplik, muhtesiplik ve nazıru’l-ceyşlik gibi önemli idari, mali ve askeri görevlerde bulundu. Bu yapmış olduğu görevler, üzerinde 20 yıl çalışarak hazırlamış olduğu meşhur ansiklopedisini çıkarmasına zemin hazırladı.

Bir süre sonra, işlediği bir suç sebebiyle hapsedilen Nuveyrî, el-Melik Nasır tarafından affedilmişse de bir daha eski itibarını kazanamamıştır. 1333 Haziranı’nda vefat eden Nuveyrî, el-Melik Nasır Muhammed İbn Kalavun’a ithaf ettiği “*Nihayetü’l Erep Fi Funûel-Edep*” adlı eseri ile ün kazanmıştır.

Nuveyri'nin bu eseri, kendi zamanı için fevkalâde bir kaynak niteliğindedir. Sultan Kalavun ve zamanı hakkında eserinde bilgi veren Nuveyrî, bu devir için diğer muahhar tarihçiler gibi başta İbn Abdî’z Zâhir ve İbn Şeddad’dan yararlanmıştır³⁰.

EBU’L-FİDÂ: İsmail b. Mahmud b. Ömer b. Şehinşah b. Eyyûb İmadedin el-Eyyûb.

Ebu’l-Fidâ, 1273 yılında Dımaşk’ta doğdu. Âilesi, Moğol istilâsı sebebi ile, Hamsit’tan Şam’a kaçmıştır. 12 yaşında iken Hospitalier şövalyelerinin elinde bulunan Markab muhasarasında bulunmuş ve eserinde bundan bahsetmiştir. Bundan başka Akkâ, Rum-Kale ve Humus kaleleri fetihlerinde hâzır bulunmuştur. 702 (1302) senesinde al-Küm mevkiinde Anadolu Türkleri ile vuku’a gelen muharebeye iştirâk etmiş ve eserinde bu muharebe hakkında tafsilâtli bilgi vermiştir.

Ebu’l-Fidâ, Memlûk Sultanı el-melik Nasır Muhammed ibn Kalavun ile yakınlık tesis ederek, devlet ricali arasına katılmıştır. Daha sonra da Memlûk emiri olarak katıldığı pek çok seferde başarılı olan ve Sultan el-melik Muzaffer

Baybars tarafından kendisine el-Melikü'l-Müeyyed unvanı verilen Ebü'l-Fida, 1331 yılında vefat etmiştir

Umumî vekâyâmâme türünde “*el-Muhtasar Fi Tarihi Beşer*” adıyla iki ciltlik bir eseri mevcuttur. İlk peygamber ve ilk insan Âdem aleyhisselâmdan başlayarak, 1328 (H.729) senesine kadar olan hadiseler yer vermiştir. Eser, batı dillerine tercüme edildi. 1870 senesinde İstanbul'da, 1908 senesinde de Mısır'da basıldı. Ebu'l-Fidâ, yaşadığı ve karşılaştığı vak'aları yazmasıyla meşhur oldu.

Ebü'l-Fida'nın bir diğer mühim eseri 1316-1321 seneleri arasında yazdığı “*Takvîm-il-Büldan*”dır. Yirmi sekiz bölümden ibaret, genel coğrafya kitabıdır. Mukaddimeden sonra, yeryüzünün ırmaklarını, göllerini, denizlerini ve dağlarını tanıtır. Metin, bir takım cetvelleri de ihtiva etmektedir. Bu cetvellerde, yer adları ile bunların coğrafi koordinatları gösterilmiştir. Ebü'l-Fidâ, bu eserinde Batlemyüs, İdrîsî, İbn-i Havkal, İstahrî ve Bîn'ini'nin eserlerinden faydalanmıştır. Özellikle İbn-i Sâid el-Mağribî'nin “*Kitâbu Bast-il-Erd fit-Tûl vel-Arz*” adlı eserinden istifâde etmiştir³¹.

EZ-ZEHEBÎ: Şemseddin Muhammed İbn Ahmed İbn Osman İbn Kaymaz et-Türkmânî, ez-Zehebî.

1274 yılında Meyyafarikîn'de doğmuş ve 1348 yılında ölmüştür. Mısır'ı ziyaret etmiş, orada bir müddet kaldıktan sonra Suriye'ye dönmüştür. Dımaşk Ulucami'de müderrislik yapmış ve Nefisiye Medresesi'nde Hadis öğretmiştir. Muasırları tarafından takdir edilen Zehebi'nin eserleri elden ele dolaşmış ve büyük şöhret kazanmıştır. Eserlerinin içerisinde en meşhuru “*Tarihu'l-İslâm*” adındaki 21 cilt olduğu söylenen eseridir³².

KALKAŞANDÎ: Şihabeddin Ebû Abbas Ahmet b. Ali (veya Abdullah) b. Ahmet b. Abdullah.

³⁰ Ign. Kratchkovsky, “Nuveyri”, İ.A., C. IX, s. 374.

³¹ C. Brockleman, “Ebu'l-Fida” İ.A., C. IV, s. 78.

³² Süleyman Özbek, a.g.e., s. 10.

1335 yılında Kahire yakınlarındaki Kalkaşandi köyünde doğdu. Başta fıkıh olmak üzere dinî, edebî ve felsefî ilimler tahsil eden ve kadılık yapan Kalkaşandi, bu arada tarih, coğrafya ve tabii ilimler üzerine araştırmalarda bulunarak çeşitli eserler kaleme aldı. 1389 yılında Kahire'ye gelen Kalkaşandi, İnşa Divanı'nda katip olarak çalışmaya başladı. Bu görevde iken 65 yaşında 1418 yılında vefat etti³³.

Kalkaşandi, 14 cilt olan “*Suphu'l A'sa Fi Sinâ'ati'l-İnşa*” adlı eserinde Kalavun ve dönemi hakkında bilgi vermiştir. Bunun dışında “*Nihayetü'lerep fi Ma'rifeti Kabâili'l-Arap*” ve “*Kalâidu'l-Cüman*”da Kalavun dönemi ile ilgili bilgi bulunmaktadır³⁴.

MAKRİZİ; Ebu'l-Abbas Ahmet b. Ali b. Abdulkadir el-Hüseyni (766-845/1365-1441)

1365 yılında Kahire'de doğan Makrizi'nin bilinen ilk görevi kadılıktır. Bu arada el-Müeyyidiye, el-Eşrefiye, ve el-Ikbâliye medreselerinde müderrislik ve çeşitli camilerde imamlıklarda bulundu. 1430 yılında haç farızası için Mekke'ye yerleşen Makrizi 1442 Şubat'ında burada vefat etti³⁵.

Makrizi'nin çeşitli alanlarda eseri bulunmaktadır. Makrizi “*Kitabü's-Süluk Li Ma'rifeti Düveli'l-Müluk*³⁶” adlı eserinde Kalavun ve dönemi ile alakalı çeşitli bilgiler vermektedir. Makrizi eserinde süslü bir dil kullanmak yerine sade ve anlaşılır bir şekilde yazmıştır. Makrizi'nin bu eseri Kahire'de dört cilt olarak basılmıştır. Kendinden önce müelliflerden nakiller yapan Makrizi, bununla birlikte daha sonra ortaya çıkan gerçekleri eserinde kaydetmesi ve olayların açıklığa kavuşması bakımından ehemmiyet taşır.

³³ İ. Kafesoğlu, “Kalkaşandi”, İ.A., VI, s. 134-139.

³⁴ İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi*, s. 346.

³⁵ C. Brockleman, “Makrizi”, İ.A., C. VII, s. 206.

³⁶ El-Makrizi, Takiyüddin Ahmed b. Ali, *Kitabu's-Sülûk li Marifeti Düveli'l-Mülûk*, I ve II. Ciltler (Nşr. M. M. Ziyade), Kahire, 1934-1958; III ve IV. Ciltler (Nşr. , S. A. Aşûr), Kahire, 1970-1973.

AYNÎ: Ebu Muhammed b. Musab. Ahmed b. Hüseyin b. Yusuf b. Mahmud b. Bedreddin Aynî (762-855/1360-1451)

1361 yılında Ayıntâp şehrinde doğan ve bu sebeple Aynî diye isimlendirilen müellif, babasının kadı olması sebebi ile eğitimine küçük yaşta başlamış Kâhta, Malatya, ve Halep'te tamamlamıştır. 1399 yılında el-Melikü'z-Zâhir Berkuk zamanında yerleştiği Kahire'ye Makrizi'nin yerine muhtesep olarak tayin edildi. Bir süre evkaf nâzırlığı da yapan Aynî, 1426 yılında Hanefi baş kadısı oldu. Hayatının sonlarına doğru eski itibârını kaybeden ve geçim sıkıntısı çeken Aynî, 1451 yılında 91 yaşında vefat etti.

Aynî, umumi vekâyınâme türünde, XIX cilt olarak kaleme aldığı "*Ikdu'l-Cuman Fi Târihi Ehl-i Zemân*" adlı eseri ile ün kazanmıştır. Kalavun hakkında eserinde tafsilatlı bilgi vermektedir. Eserinde önceki müelliflerin eserinden istifade etmiştir³⁷.

İBN TAĞRİBERDİ: Ebu'l-Mehâsin Cemaleddin Yusuf b. Tağrıberdi Abdullah ez-Zâhiri, el-Cuveynî (813-874/1411-1469)

1411 Şubat'ında Kahire'de doğdu. Küçük yaşta Sultan Berkuk'un memlûklerinden olan babasını kaybeden İbn Tağrıberdi, halası tarafından yetiştirildi. İlk eğitimini halasının kocası Abdurrahmân el-Bulkunî'den alan müellif, daha sonra başta Aynî ve Makrizi olmak üzere devrin ülemasından çeşitli dersler alarak eğitimini tamamladı. 1470 yılında vefat eden İbn Tağrıberdi, tarihe ait yedi ayrı eser kaleme almıştır³⁸.

Tarih sahasında çalışmalarında Aynî ve Makrizi'nin tesiri altında kalan İbn Tağrıberdi, "*en-Nücûmu'z-Zâhire Fi Mulûku Mısır ve'l Kahire*"³⁹ adlı eseri

³⁷ Marçais, "Aynî", İ.A., C. II, s. 70-71.

³⁸ C. Brockleman, "Ebu'l-Mehasil", İ.A. C. IV. s. 90.

³⁹ İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücûmu'z-Zahire fi Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, 1-12. Ciltler, Nşr. Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye, Kahire, 1929-1956; 13. Cilt, Nşr. Fehim Muhammed Şaltut, Kahire, 1970; 14. Cilt, nşr. Cemal Muharrız ve Fehim M. Şaltut, Kahire, 1972; 15. Cilt, Nşr. İbrahim Ali Tarhan, Kahire 1972; 16. Cilt, Nşr. F. M. Şaltut, Kahire, 1972.

ile ün kazanmıştır. Kalavun ve zamanı hakkında eserinde bilgi verirken Şeddat ve Makrizi'den istifade etmiştir.

VI. Türkçe'ye Tercümesi Yapılan Kaynaklar

Kalavun ve zamanı ile alakalı ülkemizde müstakil bir eser ortaya konmamıştır. Araştırmalar ansiklopedi maddesi ve ilgili konu ile alakalı kısımdan öteye gitmemiştir. Bunların başında Sobernheim tarafından İslâm Ansiklopedisi için yazılan Kalavun maddesi gelir⁴⁰. Bunun dışında P. M. Holt tarafından kaleme alınan "*The Age of the Crusades, The Near East from the Eleventh Century to 1517*" isimli eserde Kalavun ve zamanı hakkında bilgi içermektedir. Eser Özden Arıkan tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. (Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Kadar) Ali Aktan tarafından yazılan "*Bahri Memlûklerden Sultan Kalavun ve Hânedanı*" Kalavun hakkında bahsetmektedir.

Ömer Rıza Doğrul tarafından tercümesi yapılan, Süryani tarihçi Ebu'l-Ferec'in⁴¹ eserinin II. Cildinde Kalavun'un münasebette bulunduğu devletler hakkında bilgi bulunmaktadır.

VII. Tedkikler

Ülkemizde Kalavun hakkında müstakil bir eser yayımlanmamıştır. Kalavun hakkında bilgi veren eserler onun, komşu devletleri ile olan münasebetlerinden ve onunla ilgili konulardan bahsederlerken değinmişlerdir. Bu eserler; Osman Turan'ın "*Selçuklular Zamanında Türkiye*", Bertold Spuler'in "*İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*" (çev. Cemal Köprülü) ", Steven Rucmen'in "*Haçlı Seferli Tarihi*" (çev. Fikret Işıltan) A. Jakubovskiy'nin "*Altınordu ve Çöküşü*" (çev. Hasan Eren), W. Heyd'in "*Yakın Doğu Ticaret Tarihi*" eserlerinde bilgi bulunmaktadır.

⁴⁰ Sobernheim. "Kalavun", İ.A., C. VI, s. 121-122.

⁴¹ Ebu'l Ferec. *Bar Hebraeus, Ebu'l Ferec Tarihi* (Trc. Ö. Rıza Doğrul), I-II Ankara, 1945-1950; (Muhtasar trc. Şerafettin Yalıtıkaya), İstanbul 1941.

GİRİŞ

“Memlûk” kelimesi bir şeye sahip olmak manasına gelen Arapça “meleke” fiilinden türetilmiş bir ism-i mef’uldür. Sözlük manası, “sahibinin mülkiyet ve tasarrufu altında olan şeyler” demektir.

İslâm âleminde Memlûk satın almak sureti ile bunlardan askeri sınıflar teşkil eden ilk devlet Abbasilerdir. Al-Ma’mun (313-833)’un bu husustaki teşebbüsünü istisna edersek, ilk defa al-Mu’tasım (833-842) askeri amaçlı Türklerden bir Memlûk grubu teşkil etti. Onlara gelinceye kadar köleler, sadece hizmet işleri, ziraat işleri ve benzeri hizmetlerde çalıştırılıyordu. Abbasiler’de orduya alınan Türk asıllı memlûklere gelince, gerek temin edilişleri, gerekse statüleri bakımından öncekilerden büyük farklılıklar taşıyorlardı. Abbasi halifelerinin, nüfuzlarını kuvvetlendirmek maksadıyla askere aldığı ve önemli görevlere getirdiği memlûkler, kısa süre sonra devlet işlerine müdahaleye başladılar. Hatta halifenin seçimi veya azline varıncaya kadar en önemli devlet işlerine karıştılar. Artık memlûklerin güçleri günden güne artmaya başlamış istediklerini yaptırır hale gelmişlerdir⁴².

İslâm tarihinde “memlûk asker” sisteminin en bariz örnekleri, Mısır’da görülmüştür. Halife Mu’tasım’ın Türk asıllı Eşnas’ı 219/834 yılında Mısır genel valiliğine atamasından itibaren, bu bölge Anbese b. İshak istisnasıyla Türk asıllı valiler tarafından idare edilmiştir. Bu valilerden Bayık Bey, selefleri gibi başkentte oturdu. Mısır idaresinde kendisine vekil olarak yine Türk asıllı olan Ahmed b. Tulun’u tayin etti. Abbasi halifesinin memlûku olan Maveraünnehir halkından Ahmed b. Tulun, bu görevini Yarguç’un valiliği sırasında da devam ettirdi. O, 259/873 yılında Yarguç’un ölümünden sonra Mısır valiliğine asaleten tayin edildi. Kendisi gibi Türk asıllı olan memlûklerinin yardımıyla Tulunoğlu devletini kurmaya muvaffak oldu. Mısır’da ordusunda

---

⁴² Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Ankara 1989, s. 1.

memlûk unsurunu istihdam eden ilk vali olarak bilinen Ahmed b. Tulun, çok sayıda memlûk satın alarak bunları askeri birliklerde kullanmasını başardı.

Tulunoğulları'nın yıkılışından (h.292/m.905) yaklaşık 30 yıl sonra yine Mısır'da onların sahip olduğu topraklar üzerinde kurulan İhşitler devleti hükümdarları da ordularında memlûk unsuruna yer verdiler. İhşitler devletini ortadan kaldırarak Mısır'ı ele geçiren Fatımîler de, saltanatlarını devam ettirebilmek için ordularında Türk memlûklerine yer verdiler. Selahaddin Eyyûbî, 1171 yılında Fatimî hakimiyetine son vererek Mısır'da Eyyûbiler Devleti'ni (567-648/1171-1250) kurdu. Gerek Selâhaddin, gerekse halefleri, orduya çok sayıda memlûk aldılar. Eyyûbî ordusunda istihdam edilen memlûklerin sayısı zamanla daha da arttı.

Eyyûbî ordusunda Türk asıllı askerlerden teşekkül eden Bahrî Memlûk birliklerini kuran hükümdar, Necmeddin Eyyûb (1240-1248) olmuştur. Kardeşi II. Adil'e karşı giriştiği iktidar mücadelesi esnasında, Kürt asıllı askerlerinin kendisini terketmesine karşılık Türk memlûklerinin sonuna kadar sadakatlerini devam ettirmeleri, onun bu teşkilatı kurmasında etkili oldu⁴³.

Memlûk gruplarının daha muntazam bir şekilde oluşturulması ise Eyyûbî sultanı al-Malik al-Kamil Muhammed (1218-1238) ile al-Malik as-Salih Necmeddin Eyyûb (1205-1249) zamanındadır⁴⁴.

Memlûk kelimesi, Memlûkler döneminde ise halife, hükümdar veya emirlerin köle olarak satın alıp, özel bir eğitimle yetiştirildikten sonra, muhafız birliklerini teşkil ettikleri ücretli askerlerdi⁴⁵. Başlangıçta bütün köleleri içine alan "Memlûk" tabiri, zamanla husûsi bir mahiyet kazanmış, eş anlamlı "abd" ve "rakik" tabirlerinden farklı manâda kullanılmıştır. Bu tabirin kazandığı yeni anlam, harplerde esir edildikten ya da esir tüccarlarından satın alındıktan sonra

⁴³ İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi*, s. 10-14.

⁴⁴ Muhammed Cemaleddin Surur, *Ez-Zahir Baybars Ve Haderâtu Mısır fi Asrihî*, Kahire 1960, s. 132, Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s. 22-23

⁴⁵ Hakkı Dursun Yıldız, *İslâmiyet Ve Türkler*, İstanbul 1976, s. 83.

asker olarak yetiştirilen köle karşılığı olmuştur. Bu köleler (mamlûkler) çoğu kere hediye veya vergi olarak ta gönderilmişlerdir.

Artık yeni mânâsıyla mamlûkler, halife, hükümdar-veya emirlerin köle olarak alıp, özel bir eğitimle yetiştirerek muhafız birliklerini teşkil ettikleri ücretli askerler olmuştur. Bu dönemden sonra mamlûk tabiriyle, yalnızca, asker yetiştirilmek üzere temin edilen ve zamanla sayıları artan ekseriyetini beyaz kölelerin teşkil ettiği askerler kastediliyordu.

Özet olarak, Eyyûbî Sultanları ve melikleri, yukarıda açıklanan sebeplerle hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak, düşmanlarına karşı koyabilmek amacıyla Kıpçak ülkesinden ve Mâveraünnehr'den çok sayıda mamlûk getirterek bunları mükemmel birer asker olarak yetiştirmişlerdir. Bu Türk Mamlûkler, Eyyûbî efendileri güçlü olduğu müddetçe onların elinde güçlü bir silâh olmuşlardır. Bu mamlûk gurupları sayesinde, Selaheddîn'in haleflerinden “el-Adil” ve “el-Kâmil” haçlılara ve rakipleri olan Müslüman hâkimlere karşı askeri üstünlüklerini koruyabilmişlerdir. Çok geçmeden bu Türk mamlûkler Eyyûbî meliklerinin saltanatlarını korumak için onlarsız yapamayacakları bir güç olmuşlar, onlar da bu ehemmiyetlerinin şuuruna vardıkları için siyasî nüfuzlarını da gittikçe artırmışlardır⁴⁶.

Mamlûk Sultanlığı, XIII. Yüzyıldan 1517 senesine kadar 267 sene müddetle Mısır, Suriye, Hicaz ve Güney Anadolu'da etkili olmuştur. Mamlûk Sultanlığı bu dönem zarfı içerisinde, Frank (haçlılar) ve Moğol istilalarını da önlemiştir. Mamlûk sultanlığı önce Bahriyye (al-Mamalik al-Bahriyye) sonra da Burciyye (al-Mamalik al-Burciyye) adı ile anılmışlardır⁴⁷.

BAHRİ MEMLÛK BİRLİKLERİNİN KURULMASI : Eyyûbi ordusunda Türk asıllı askerlerden teşekkül eden Bahrî Mamlûk birliklerini kuran hükümdar, Necmeddin Eyyûb (1240-1249) olmuştur. Kardeşi II. Adil'e karşı

⁴⁶ Kazım Yaşar Koprıman, “Mısır Mamlûklüklü” *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C.VI., s. 437.

⁴⁷ İsmail Yiğit, *Siyasi, Dini Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi*, İstanbul 1991, C. VII, s. 9.

giriştiği iktidar mücadelesi esnasında, Kürt asıllı askerlerinin kendisini terk etmesine karşılık Türk Memlûklerinin sonuna kadar sadakatlerini devam ettirmeleri, onun bu teşkilatı kurmasında etkili oldu⁴⁸. Türk Memlûklerin sadakatini unutmayan Necmeddin Eyyûb 637/1240 yılında sultan olduktan sonra, çok sayıda Türk Memlûk satın aldı. Askerinin ekseriyetini bunlardan teşkil etti⁴⁹. Ordu komutanlarının çoğunu da bunlar arasından seçerek üst seviyelere çıkmalarını kolaylaştırdı⁵⁰. Bu komutanlar ve ümera, daha önce azletmiş olduğu ümeranın yerlerine doğu, kuzey ve Kıpçak ülkelerinin istilasını sırasında Moğollar tarafından ele geçirilmiş olan kabile mensupları arasından tercih ettiği Türklerden oluşuyordu⁵¹.

Onun satın aldığı Memlûkler, Moğol istilasına maruz kalan Kıpçak ülkeleri halkındandı. Moğollar tarafından esir alınmış olan bu Türkler, esir tüccarları tarafından Mısır'a getiriliyordu. İbn Haldun'un ifadesiyle “ *Allahu Teâlâ, düştükleri bu esarete bedel olarak onlara Müslüman olmayı, bir süre sonra da Mısır'da saltanatı ele geçirmeyi nasib etti.* ” Satın alınan bu memlûkler iyi bir eğitimden geçiriliyorlardı. Bu memlûkler normal eğitimin dışında askerlik eğitimi de alıyorlardı. Velhasılı her alanda devleti idare edebilecek kapasite de yetiştirilmişlerdir⁵². Eyyûbî hükümdarı Necmeddin Eyyûb, satın aldığı Türk Memlûkleri aynı şekilde yetiştirdikten sonra, babası ve kardeşinin emrinde çalışmış komutanları görevden alıp tevkif ederek, onların yerine bu memlûklerin arasında temayüz eden kimseleri tayin etti. Artık onun en güvendiği adamlar bu Memlûkler oldu. Sultan, sayıları gittikçe artan bu Türk memlûklerini, Nil nehri üzerindeki Ravza adasına inşa ettirdiği kalelere yerleştirdi. Bu adada yerleştirilen memlûklere, nehir sularının adayı çepeçevre kuşatması sebebiyle “**el-Memalikü'l-Bahriyye**” adı verildi. Necmeddin Eyyûb, devlet ricalini,

⁴⁸ Muhammed Cemaleddin Surur, *ez-Zahir Baybars*, s. 133.

⁴⁹ Makrizi, *es-Sülûk*, C. I, s. 340, David Ayalon, “Memlûklu Ordusunda Bahriye Alayı”, *Türk Kültürü*, S. 326, s. 350 (Terc. Ali Aktan)

⁵⁰ el-Ayni, Ebu Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed, *Ikdu'l-Cumân fi Tarihi Ehli'z-Zaman*, s. 310, Kopruman. a.g.e., s. 438.

⁵¹ David Ayalon, a.g.m., s. 350.

⁵² İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi*, C. VII, s. 15.

komutanlarını, has Memlûklerini ve muhafızlarını bunlar arasından seçmişti. Sayıları ve buna bağlı olarak nüfuzları gün geçtikçe artan Bahri Memlûkler, bir süre sonra devlet yönetiminde müessir hale gelmişlerdi.

Bu dönemde İslâm dünyası, belki de tarihinin en kritik safhasını yaşıyordu. XIII. Yüzyılın ilk yarısında, bir taraftan Moğol saldırısına maruz kalırken, diğer taraftan İslâm topraklarına yönelen haçlı saldırıları hâlâ devam ediyordu. Bu son derece kritik dönemde, İslâm dünyasının büyük bir bölümünü istilâ eden Moğolları durdurarak onlara ilk mağlubiyeti tattırmak, aynı zamanda haçlıları perişan ederek İslâm'ın şerefini kurtarmak hususunda en büyük rolü bu Türk Memlûk birlikleri (Bahri Memlûkler) oynadılar⁵³. Haçlı kalıntılarının Orta-Doğu'dan temizlenmesin de bu memlûk birlikleri dönemine rastlamaktadır.

BURCI MEMLÛK BİRLİKLERİNİN KURULMASI : Sultan Kalavun (el-Melik el-Mansur Seyfeddin Kalavun el-Elfi) tahta geçtikten sonra saltanatın kendi soyunda kalmasını sağlamak için, kendisi ve evlatlarına bağlı kalmalarını umduğu yeni bir memlûk grubu teşkil etti. Onun, mevcut Türk memlûk birlikleri dışında, Çerkes⁵⁴ asıllı memlûklerden teşkil ettiği birlikler gittikçe çoğalarak, yaklaşık yüzyıl sonra Memlûk Devleti'nin yönetimini ellerine geçirdiler.

Sultan Kalavun, menşe' itibariyle en eski Kafkas kavimlerinden biri sayılan "Çerkes" ve "As" asıllı memlûklerden seçtiği 3700 memlûku⁵⁵, Kal'atü'l-cebel'deki kale burçlarına yerleştirdi⁵⁶. Onlara, iskan edildikleri kale burçlarına nisbetle "el-Memâlikü'l-Burciyye" (Burci Memlûkler) adı verildi. Kalavun bu oluşturmuş olduğu birliğin elbiselerini değiştirmiştir. Bunlar elbiselerini bel kısımlarından Baalebek⁵⁷ elbiseleri gibi bağlamışlardır. Bu birliktekiler aynı

⁵³ Yiğit, a.g.e, C. VII, s. 16-17.

⁵⁴ Çerkezler menşe' itibari ile Kafkasların en eski kavimlerindendir. Çerkezler Karadeniz limanlarında kurulan esir pazarlarından Ceneviz ve Venedik gemileri ile Mısır'a getirilmişlerdir.

⁵⁵ İbn Tağrıberdi, en-Nücum, s. 344.

⁵⁶ Muhammed Cemaleddin Surur, ez-Zahir Baybars, s. 133. M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", Tarih Dergisi, S. 25., s. 13, Kazım Yaşar Koprıman, Mısır Memlûkleri Tarihi, s. 7.

⁵⁷ Suriye'de bir şehir.

zamanda saçlarını örerek arkada bir torba içerisine koymuşlardır⁵⁸. Karadeniz limanlarında kurulan büyük esir pazarlarında satın alınarak, Venedik ve Ceneviz⁵⁹ gemileri tarafından Mısır'a getirilen bu memlûklerin sayısı gittikçe artarak yönetimde söz sahibi olmaya başladılar.

Kalavun tarafından teşkil edilen Burciyye memlûkleri, kuruluşlarından kısa süre sonra siyasî hadiselerle karışmaya başlamışlardı. Nitekim 1293 yılında, Kalavun'un oğlu Halil Eşref'i öldürerek kendisini sultan ilan eden Emir Baydara'ya karşı çıktılar. Diğer muhaliflerle işbirliği yaparak başta Baydara olmak üzere isyanın liderlerini öldürdüler ve Nasirüddin Muhammed'i tahta çıkarıp Kalavun hanedanının devamını sağladılar. Burciyye Memlûkleri, Nasır'ın oğulları ve torunları zamanında yeniden güç kazanarak, zaman zaman siyasî olaylarda mühim rol oynadılar⁶⁰.

---

⁵⁸ İbn Tağrıberdi, en-Nücum, s. 350.

⁵⁹ O dönemde Akdeniz ve Karadenizdeki deniz ticareti Ceneviz ve Venediklilerin elinde idi.

⁶⁰ Yiğit, İslâm Tarihi, s. 96.

I. BÖLÜM

Kalavun'un Sultan Oluşuna Kadar Hayatı Ve Faaliyetleri

Memlûkler de, diğer Türk devletlerinden farklı olarak saltanat, babadan oğula geçmemekte idi. 1250 - 1517 yılları arasında Mısır ve Suriye'de hüküm süren Memlûkler isimlerinden de anlaşılacağı üzere hükümdar ve emirlerin muhafız birliklerine bağlı eski köleler olup, zekâ ve kâbiliyetleriyle temayüz etmiş ve efendileri tarafından âzâd edilmiş kimselerdir. Bunlar, hizmetinde buldukları hükümdar ve devletin hayatında, zamanla yükselerek fiili hâkimi durumuna geçmişler, hatta hükümdar olmuşlardır. Her emir kabiliyeti nispetinde sultan olma hakkına sahip idi. Bu sultanlar, sultan olmadan önce çeşitli devlet kademelerinde emir olarak çalışmışlardır. Sultan Kalavun da sultan oluşuna kadar Memlûk Devletine hizmet etmiştir.

1. Çocukluğu ve İlk Zamanları

Kalavun'un ilk yılları hakkında elimizde kesin bilgi bulunmamaktadır. Yaklaşık olarak 669 / 1222'de doğmuştur. Babasının ismi Abdullah'tır⁶¹. Kalavun yirmili yaşların sonlarına kadar Memlûk eğitimi almadığı için, Arapça'sının bozuk olduğu kaynaklarda geçmektedir⁶². Abdullah Şems Muhammed Zehebi ise; "*Tarihul İslâm*" kitabında Kalavun'un Mısır'a daha büyük yaşlarda getirildiği için Arapça'sının bozuk olduğunu yazar⁶³. Kalavun'da her Memlûk gibi Kıpçak⁶⁴ illerinden toplanarak tüccarlar vasıtası ile Mısır'a getirilmiştir⁶⁵.

⁶¹ İbn-i Tağrıberdi, en-Nücumu'z-Zahire fi Mülûki Mısır ve'l-Kahire, C. II, s. 292.

⁶² P. M. Holt, *The Age of Crusades, The Near East From the Eleventh Century to 1517*, (Haçlılar Çağı XI. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu), İstanbul 1998, s. 103.

⁶³ İbn Tağrıberdi, en-Nücum, C. II, s. 325

⁶⁴ Kun-Kuman-Sarı-Kıpçak: *Kıpçaklar Orta Asya'da İşim çevresinde yaşamışlardır. Kıpçaklar eski Çik'lerin X. Asırdaki devamı olduğu anlaşılan, İrtiş boylarındaki Kimek'lerden İşim-tobol vadilerinde oturan bir kol idi. Kıpçaklar Moğol istilasına kadar bu bölgeyi hakimiyetleri altında tutmuşlardır. Daha sonra 9-13 yüzyıllar boyunca Doğu Avrupa-Batı Sibirya bölgelerine hakim olmuşlardır. Kıpçak Türkleri Mısır'a köle olarak gelmişler burada'da saltanatı ellerine geçirmişlerdir.* (İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1995, s. 175-180)

⁶⁵ Faruk Sümer, *Yabancı Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, s. 9. İstanbul 1985.

Kalavun, Türklerin bir kolu olan Kıpçaklara mensup Borçoğlu(Borçalı)⁶⁶ kabilesindedir. Bu kabile Kişek sınırlarında yaşıyordu. Kalavun küçük 20 yaşlarında Mısır'a Memlûk olarak getirilmiştir⁶⁷. Kalavun, Eyyûbi hükümdarı Necmeddin Eyyûb'un azadlısı Alaaddin Aksungur as-Saki tarafından Memlûk olarak satın alınmış, ondan ise Ebu Bekr Eyüp, o gün için geçerli olan rayiç bedelin çok üstünde olarak bin dinara, satın almıştır⁶⁸. Kalavun'a bundan dolayı elfi⁶⁹ denmeye başlanmıştır⁷⁰. Salih⁷¹ denmesi ise ilk efendisinin ölümünden sonra Melik es-Salih Necmeddin Eyyûb'un Memlûkleri arasına katılmış⁷² sultan onu Bahriye Alay'ına ilhak etmiştir⁷³(M. 1249). Bundan dolayı da Salihi ismini almıştır. Onun tarafından 647 / 1257'de azâd edildi. Onun emiri olduğundan dolayı da aynı zamanda da Alaiyye ismini almıştır. Kalavun'a çağdaş tarihçiler tarafından şu isimde verilmiştir. "en-Nasır Seyfeddin Kalavun el-elfi⁷⁴ Türki"⁷⁵.

Melik Salih Necmeddin Eyyûb ölünceye kadar Kalavun, Necmeddin Eyyûb tarafından kurulan Bahri Memlûklerde kalmıştır. Melik Salih'in ölümünden (648) 38 gün sonra onun yerine oğlu Turanşah geçmiştir⁷⁶. Turanşah babasının memlûklerinin kendisine olan sadakatlerinden şüphe ediyordu. Bu sebeple Bahri'leri buldukları yerlerden uzaklaştırarak yerlerine kendine sâdik memlûkleri yerleştirmeye başladı. Turanşah'ın oluşturmuş olduğu baskı zamanla tahammül edilmez bir hale geldi. Onun bu uygulamaları Kalavun ve Bahri Memlûkleri tarafından hoş karşılanmıyordu. Uygulamaları ile emirlerin

⁶⁶ Mehmet Orhan Üner, *Nasır Muhammed b. Kalavun Döneminde Memlûk Türk Sultanlığı*, Samsun 1989, s. 3, Makrizi, a.g.e., s. 663.

⁶⁷ Bu konuda çeşitli rivayetler vardır. İbn Abdi'z-Zahir, Kalavun'un 20 yaşlarında getirildiğini yazarken bazı kaynaklar küçük yaşlarda geldiğinden bahsetmektedir.

⁶⁸ İbn Abdi'z Zahir'de Kalavun'un bin dinara bir kadın tarafından satın alındığını yazmaktadır. İbni Abdi'z -Zahir, s. 35-43; Bazı kaynaklarda ise Kalavun'un Ak sungur tarafından bin dinara satın alındığı yazılmaktadır. Ama geçerli olan Ebu Bekir Eyyup tarafından satın alınmasıdır.

⁶⁹ Arabçada "elfi" bin demektir.

⁷⁰ Makrizi, *es-Süluk*, s. 663, A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 179.

⁷¹ Aynı Baybars gibi (İbn Abdi'z Zahir s.36)

⁷² Muhyiddin İbn Abdi'z-Zahir, *Teşrifü'l Eyyâm ve'l Usûr fi Sireti'l-Meliki'l-Mansur*, Kahire 1961, s. 35-43.

⁷³ Ali Aktan, "Bahri Memlûklerinden Sultan Kalavun ve Hanedanı", *Belleten*, c. LIX, s. 226.

⁷⁴ Bu dönemde yüksek fiyata satın alınan Memlûkler, kendilerine ödenen para miktarı ile anıldıkları için Kalavun da "el-Elfi" olarak isimlendirilmiştir

⁷⁵ Philip K. Hitti, *Siyasi Ve Kültürel İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, C. II, s. 1097.

düşmanlığını kazandı. Bahri Memlûkleri Mansur'a savaşını kazandıklarından dolayı yeni sultandan ödüllendirilmek beklerken görevlerinden olmaları bardağı taşıran son damla olmuştur. Hatta onlar, babasının ölümüyle Turanşah'ın tahta oturmasına kadar geçen zamanda yeni sultanın çıkarlarına hizmet ettiklerini ve bu hizmet sayesinde Turanşah'ın saltanatını kendilerine borçlu olduğunu dahi düşünüyorlardı. Halbuki Turanşah onların tahminlerinden tam aksine kendi memlûklerini ön plana çıkararak onları bertaraf etme gayretindeydi. Bu sebeple o, babasının ölümü ve kendisinin sultan olduğunu bildirmek için Hısn-ı Keyfa'ya gelen Bahrilerin lideri Fariseddin Aktay'a verdiği bu müjdeye karşılık mükafat olarak Hısn-ı Keyfa naipliğini vadetmişti. Fakat daha sonra bu sözünü yerine getirmeyen Turanşah, başta Aktay olmak üzere bütün Bahriler ile arasının açılmasına sebep oldu⁷⁷.

Turanşah'ın kendilerini aldatarak, Bahriyeyi dağıtacağını ve yerine başka bir memlûk teşkilatı kuracağını anlayan Bahri memlûkleri, Şecerü'd-Dürr'ün de tahriki ile güçlerini ve nüfuzlarını iyice zayıflatan Turanşah'ı tahttan indirmeye karar verdiler. H. 648 26 Muharrem (30 Nisan 1250) günü, başlarında Baybars ve Kalavun'un olduğu bir grup Bahri Memlûkü Turanşah'a saldırarak onu öldürdüler.

Turanşah'ın öldürülmesiyle eski nüfuzlarını tekrar elde eden Bahriler, devlet idaresinde gün geçtikçe ehemmiyet kazanmaya başladılar. Kalavun'u, Baybars el-Bundukdari ile birlikte Turanşah'ı öldürenler ile işbirliği içerisinde olduğunu görmekteyiz. Turanşah'ın öldürülmesi ile Mısır'daki Eyyûbi sultanlığı sona erdi⁷⁸.

El-Melikü's-Salih'in tek varisi Turanşah'ın öldürülmesiyle sultanın kim olacağı konusunda bir belirsizlik ortaya çıktı. Emirlerden hiçbirisi sultanlığa yanaşmak istemiyordu. Uzun tartışmalardan sonra Turanşah'ın üvey annesi el-

---

⁷⁶ Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 25

⁷⁷ Süleyman Özbek, *el-Melikü'z-Zahir*, s. 18.

⁷⁸ P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 85,

Melikü's-Salih'in dul eşi Şecerü'd Dürr'ün tahta geçmesine karar verildi. Onun tahta geçmesinde, şahsi hırsı, emirleri, memlûkleri tanınması ve devleti idarede tecrübeli olması sebep olmuştur. Nitekim o, Mansura da el-Melikü's-Salih'in ölümü ile Turanşah'ın tahta geçmesine kadar geçen 38 günlük sürede bunu ispat etmiştir.

Şecerü'd-Dürr güçlü bir kadın olmakla beraber, onun tahta oturması çeşitli tartışmalara neden oldu. Bütün itirazlara rağmen Bahri memlûkler Şecerü'd-Dürr'ü tahtta tutmakta kararlı idiler. Gün geçtikçe muhalefet arttı ve Bağdat Abbasi Halifesi alaylı bir şekilde memlûk emirlerine yazdığı mektupta “Eğer içinizde sultan olacak erkek yoksa Bağdat'tan size erkek göndereyim” diyerek alay etmesi, emirleri yeni çözüm yolları aramaya itti. Herşeyden önce Şecerü'd-Dürr'ü o an için tahttan indirmek imkansızdı. Emirlerin hepsi sultanlık yapacak nitelikte olmasına rağmen birinin sultan ilan edilmesi karşısında diğer hırslı emirler isyan ederek, karışıklık çıkmasına sebep olacaktı. Uzun münakaşalardan sonra, kimseyi gücendirmeyecek bir çözüm yolu bulundu. 29 Rabiülahir 648 / 31 Temmuz 1250'de Atabekü'l-Asâkir ilan edilen emir İzzeddin Aybeg ile Şecerü'd-Dürr evlendirildi. Bunun üzerine Şecerü'd-Dürr sultanlıktan çekilerek tahtı Aybeg'e bıraktı. Bahriler tahtın Eyyûbi Hanedanında kalmasını istedikleri için, yine kısa bir süre sonra, Eyyûbi Hanedanından el-Melikü'l-Kamil'in 6 yaşındaki oğlu Musa ibn Yusuf, “el-Melik'ül-Eşref” ünvanı ile Mısır'da sultan ilan edilerek Emir İzzeddin Aybeg yeni sultana Atabeg tayin edildi.

İzzeddin Aybeg saltanatı tamamen ele geçirmek istediği için, saltanatın önünde engel teşkil eden Bahri Memlûklerini temizlemek niyetinde idi. Bahrilerin lideri olan Aktay'ı bir suikast sonucu öldürdü. Aktay'ın öldürülmesi ile Bahri emirlerini toplayarak bir konuşma yapan Baybars, Aktay'ın intikamını almalarını istedi. Bahri emirleri Baybars'ın bu fikirlerine katılmayarak kendilerinin mükafatlandırılacağını söylediler. Baybars yaptığı ikazların fayda vermeyeceğini anlayınca, Seyfeddin Balban er-Reşidi, Seyfeddin Kalavun,

İzzeddin Ezdemer es-Seyfi, Şemseddin Sungur el-Aşkar⁷⁹, Seyfeddin Sekiz, Bedredin Baysaray gibi kendine sadık emirlerle birlikte Dimaşk'a gitti⁸⁰.

Aybeg kendisi için engel teşkil edecek Baybars ve Kalavun gibi Bahri emirlerin ileri gelenlerin Mısır'ı terk etmesi üzerine rahatlığa kavuştu ve kısa bir süre sonra el-Melikü'l-Mu-iz ünvanı ile kendisini sultan ilan etti. Aybeg sultan olduktan sonra Bahrileri devletten tamamen temizleyip kendi otoritesini kurmaya çalışıyordu. Bu durumu gören Şecerü'd-Dürr, onun kendisin de bertaraf edeceği korkusu ile şüphelenmeye başladı. Nitekim Aybeg'in Hama Eyyübî Meliki'nin kızıyla evlenmek istemesiyle şüpheleri iyice artan Şecerü'd-Dürr, Aybeg'i öldürmeye karar verdi. Şecerü'd-Dürr 24 Rabiulevvel 655 / 20 Mart 1257'de el-Melik Mu'iz Aybeg'i, kendi memlûklerine katleddirdi. Muaz Aybeg'in öldürülmesinden sonra Aybeg'in oğlu Nurud-Din, Şecerü'd Dürr'ü bazı cariyeler ile işbirliğine girerek öldürttü⁸¹. Ama ne olursa olsun eski güçlerini kaybeden Bahriyeli Memlûkler bu darbelerin ardından askeri bakımdan olduğu kadar, siyasi alanda da Mısır'ın hakimi olduğunu ortaya koydu⁸².

Daha önce Kahire'den ayrılan Kalavun (1254) sarayda meydana gelen bu siyasi çekişmeleri yakından takip etmekte idi. Kalavun Moğol-Memlûk savaşlarının başlamasından kısa bir zaman önce Baybars'la birlikte Mısır'a döndü⁸³. Moğollar ve haçlılara karşı yapılan savaşlarda etkin rol oynadı⁸⁴.

2. Emirlik Dönemi

Memlûklerde İdarî, Askerî, Siyasî bütün devlet işleri Emirlerin ellerinde idi; bunlar köle olarak alınıp istidat ve kabiliyetlerine göre Saray ve Askerî hizmetlerde bulunduktan sonra derece derece yükselerek Emîr olurlar ve

⁷⁹ İleride sultan Kalavun'a karşı bağımsızlığını ilan ederek onun sultanlığını tanımayacaktır.

⁸⁰ Süleyman Özbek, a.g.e., s. 22-25.

⁸¹ Orhan Üner, Memlûkler'de Dini Ve Adli Kurumlar, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), s. 21.

⁸² P. M. Holt, Haçlılar Çağı, s. 85, Ali Sevim - Yaşar Yücel, Büyük Türkiye Tarihi, C. I. Ankara 1990, s. 15.

⁸³ Makrizi, es-Sülûk, s. 663.

⁸⁴ Yiğit, İslâm Tarihi, s. 58, Orhan Üner, a.g.e.,s. 19.

imkanlar nispetinde sultanlığa kadar çıkarlardı. Devletin mevkileri yani Saltanat Nâiplikleri, Atabeylik, Devâdarlık, Haciblik, Üstaddarlık gibi vazifeler bunlara tevcih edilirdi. Emirlerin kapılarında tablhaneleri yani bandoları çalınırdı⁸⁵.

Kalavun askerlik mesleğine Necmeddin Eyyûb'un memlûkleri arasına katılması ile başlamıştır(1249). Bundan önceki hayatı hakkında alimizde kesin bilgi yoktur. Cesur ve dirayetli bir kumandan olan Kalavun, al-Melik as-Salih'in saltanatını sağlamlaştırması sırasında ona yardımcı olmuştur. Bu tarihten itibaren de Mısır'da meydana gelen bütün siyâsi ve askerî olaylarda etkin rol oynamıştır⁸⁶.

Kalavun Baybars el Bundukdari'nin en yakın arkadaşlarından birisidir. Mısır ve çevresindeki bütün hareketlerde Kalavun'u Baybars ile beraber görmekteyiz. O, Baybars zamanında 1000 kişilik bir kuvvetin kumandanı oldu⁸⁷. Sultan Baybars, sağlığında Kalavun'a çok iyi davranmıştır. Kalavun Baybars'ın en güvendiği emirlerinden birisi idi. Baybars kendi oğlu Bereke'yi M. 1275'te onun kızıyla evlendirerek onunla akrabalık bağı da kurmuştur⁸⁸. Kalavun'da her emir gibi emirlik döneminde kendisine düşen görevleri yerine getirmiştir. Kalavun en etkin olarak Ermeniler üzerine yapılan mücadelede görev almıştır. Kalavun Baybars'ın Moğollarla mücadelesi sırasında kendini gösterme imkanını bulmuştur⁸⁹.

Baybars Celile'de seferde bulunduğu sırada, emirlerinin en kabiliyetlisi olan Kalavun emrinde ikinci bir orduyu Hims'ta toplayarak, yıldırım hızıyla Bukayye cihetinden Trablus'a girişe hakim bulunan Akka şehri ile Kuley'at ve Halba müstahkem mevkilerini zaptetti. Trablus istikametinde bir akından sonra Kalavun, cebri yürüyüşle Hama hakimi el Mansur'un ordusuyla birleşmek üzere kuzeye yöneldi. Bunların birleşik kuvvetleri Haleb'e oradan da

⁸⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara 1988, s. 324.

⁸⁶ Tekindağ, *Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış*, s. 27.

⁸⁷ Sobernheim, "Kalavun" İ.A., C. VI., s. 122.

⁸⁸ Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cihannüma (Neşri Tarihi)*, Ankara 1995, C. I, s. 41 (Yay. F. Reşit Unat – Mehmed A. Köymen), Ali Aktan, a.g.m. s. 698.

batı Çukurova'ya doğru yürüdüler⁹⁰. Ermeni Kralı Hethum bir Memlûk taarruzunu beklemekteydi. 1265'de, Hulagu'nun ölümü haberi üzerine Baybars ile bir anlaşmaya varmaya çalışmıştı. Mısır donanması, gemi inşası bakımından güney Anadolu ve Lübnan'dan ağaç sevkiyatına muhtaç durumdaydı. Hethum ile damadı Bohemund bu ormanları kontrolleri altında bulundurdıklarından, bu durumu bir ağırlık olarak terazinin kefesine atabilecekleri düşüncesindeydiler. Ancak sevkiyatın bu şekilde engellenmesi teşebbüsü Baybars'ı savaşmak hususunda daha kararlı yapmaktan başka şeye yaramadı. 1266 ilkbaharında, bir memlûk saldırısının hemen kapıda olduğunu bilen Hethum, Tebriz'e, İlhanın sarayına gitti. O daha orada iken ve yardım için Moğollara yalvarırken, Çukurova üzerinde fırtına koptu. Hethum'un iki oğlu, Leo ve Thoros kumandasındaki Ermeni ordusu Suriye geçidinde beklerken, Bagras'da bulunan Templier şövalyeleri onların kanatlarını koruyacaktı. Ancak Kalavun, Servendikar yakınında Amanoslari aşmak üzere kuzeye yöneldiler. Ermeniler, bunlar Çukurova'ya inerken, onları yakalamak için süratle harekete geçtiler. 24 Ağustos 1266'da kesin sonuçlu bir savaş cereyan etti. Ermeniler sayıca daha azdılar ve bozguna uğratıldılar. Ermeni prensi Thoros hayatından oldu ve Leo da esir düştü. Kalavun yönetimindeki Muzaffer Memlûkler Çukurova'da yel gibi estiler. Kalavun ve Memlûkleri Ayas, Adana ve Tarsus'u hakim oldular. Kalavun, ordusunu Misis (Mamistra) üzerinden Ermeni başşehri Sîs üzerine sevketti. Burada saray yağmalandı, katedral yakıldı. Eylül sonunda muzaffer Memlûkler yaklaşık kırk bin esir ve ganimet dolu kervanlarla Haleb'e geri döndüler. Bu zaferin müjdesini Dımaşk'ta alan Baybars, müjdeyi getirene 1000 dinar bağışladı (13 Zilhicce 664/15 Eylül 1266). Ermeni kralının esir oğlunu da beraberlerinde getiren muzaffer komutanlarını ve ordusunu şehrin dışında karşıladı⁹¹. Kral Hethum küçük bir yardımcı Moğol kuvvetiyle geri döndüğünde veliâhdini esir, başşehrini harabe halinde ve bütün ülkesini tahrip edilmiş buldu. Ermeniler

---

⁸⁹ Yiğit, *İslâm Tarihi*, s. 58.

⁹⁰ Ayni, *İkdu'l-Cüman*, s. 222.

⁹¹ Yiğit, *a.g.e.*, s. 49.

bundan sonra fazla etkili olamadılar⁹². Kalavun daha emirlik döneminde Ermeniler'i etkisiz hale getirerek Sultanlık dönemine bir iş bırakmamıştır.

Kalavun Baybars'ın ölümünden sonra onun oğulları olan Bereke ve Sülemiş dönemlerinde de onların hizmetinde bulundu. Zilkade 677 / Mart 1279'da Bereke Han Kuvvetleriyle birlikte Şam'a giderek oradan Küçük Ermenistan'a sefer düzenledi. Seferin başında Beysaray ile Kalavun bulunmakta idi⁹³. Ama Kalavun bu dönemde bir emir gibi değil sultan gibi hareket etmiştir.

Kalavun bu emirlik döneminde belli etmese de ileride sultan olduğu zaman güçlkle karşılaşmamak için kendi taraftarlarının sayısını çoğaltmaya çalışmıştır. Kalavun sultan olmak istemediğini söylesene sultan olmak için şartların oluşmasını beklemekte idi. Sülemiş'in tahta geçmesinden sonra da, Kalavun Sülemiş'in atabegi olarak ipleri elinden bırakmamıştır⁹⁴. Kalavun'un aşağıda anlatılacağı üzere şartlar olgunlaştığı zaman sultanlık için harekete geçtiğini görmekteyiz.

3. Baybars'ın Ölümünden Sonra Kalavun Ve Tahta geçişi

Sultan Baybars'ın 1277 senesinde vefatından sonra, (Sultan Baybars Anadolu seferinden hemen sonra Dımaşk'ta vefat etti) Dımaşk'ta yapılan türbesine gömüldü. Baybars'ın ölmesi üzerine, onun ölümünü gizleyen Bedreddin Beylik el-Hazindar, Bereke Han'a gizlice haber yollamıştır. Bedreddin Beylik yönetimi eline alarak orduyu Kahire'ye götürdü. O Kahire'ye kadar sultanın ölümünü gizli tuttu. Böylece tahtın sessiz ve çekişmesiz el değiştirmesini sağladı⁹⁵. Ordu Safer ayında şehre ulaştı. Baybars'ın vefatı ile boşalan tahtına daha önce veliaht olarak tayin ettiği Nasrüddin Bereke Han geçirildi. Bedreddin Beylik "*es-Said*" ünvanı verilen Bereke Han'a biat edilmesini sağladı⁹⁶. Safer

⁹² Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Ankara 1992, C. III, s. 274, (Çev. Fikret Işıltan), Yiğit, *İslâm Tarihi*, s. 48.

⁹³ Sobernheim, a.g.m, s. 122, P.M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 102.

⁹⁴ P.M. Holt, a.g.e., s.102.

⁹⁵ P.M. Holt, a.g.e., s.101.

⁹⁶ İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 35.

658/Ocak 1260'ta doğan Bereke, henüz 4 yaşında bulunduğu sırada, babası tarafından saltanata varis tayin edilmişti⁹⁷.

Henüz 18 yaşında olan yeni sultan, emirleri ve diğer devlet ricalini birbirine düşürecek bir siyaset uyguladı. Babasının yaşlı ve tecrübeli emirlerini azlederek, onların yerine genç ve tecrübesiz hasekilerini tayin etti. Bu hasekilerinin tahrikleri neticesinde nüfuzlu emirlerden bazılarını tutukladı⁹⁸. Genç sultanın bu uygulaması, muhalif ümerayı iyice kızdırdı. Nitekim onlar, Dımaşk'ta bulunan sultandan ayrılarak Mısır'a gittiler. Kendilerinin peşinden Kahire'ye gelerek Kal'atü'l-Cebel'e giren sultanı kuşatma altına aldılar. Zor durumda kalan Bereke, saltanattan ayrıldığını söyleyerek, muhaliflerinden Kerek emirliğinin kendisine verilmesini istedi. Bu isteğinin kabul edilmesiyle saltanatı kendi arzusuyla bırakıp Kerek'e gitti. Aynı yıl içerisinde orada vefat etti⁹⁹.

Bereke'nin saltanattan ayrılmasını sağlayan emirler, "*el-Elfi el-Kebir*" lakabıyla bilinen liderleri Seyfeddin Kalavun'u saltanata çıkarmak fikrinde idiler. Ancak, bu teklifi kabul etmeyen Kalavun onlara şöyle dedi: "*Bereke Han el-Melik es-Said'i saltanata tamah ettiğim için azletmiş, değilim. Bana göre; Saltanatın onun ailesinde kalması daha doğrudur*"¹⁰⁰. Onun bu teklifi üzerine, Baybars'ın henüz 7 yaşındaki oğlu Bedrettin Sülemiş, "*el-Melik el-Adil*" ünvanıyla sultan ilan edildi. Seyfeddin Kalavun ise, ona atabek ve "*müdebbirü'l-memleke*" tayin edildi¹⁰¹.

Saltanatı ancak yüz gün süren çocuk yaştaki sultan Sülemiş zamanında idâre; tamamen atabek Kalavun'un elinde idi. Onun adı hutbede okunduğu gibi, sikke üzerine de sultanın adıyla birlikte yazılıyordu¹⁰². Onun, sultanlık teklifini reddi, anlaşıldığına göre, saltanatın Baybars'ın soyunda kalması

⁹⁷ Makrizi, *es-Sülûk*, s. 515, İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 105-106, Yiğit, *İslâm Tarihi*, C. VII, s. 57.

⁹⁸ Koprıman, *a.g.m.*, C. VI, s. 468.

⁹⁹ Yiğit, *İslâm Tarihi*, s. 57.

¹⁰⁰ Muhammed Cemaleddin Surur, *Devlet-i Zahir-i Baybars fi Mısır*, Kahire 1996, s. 122, Makrizi, *es-Sülûk*, 656.

¹⁰¹ İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 56, Yiğit, *İslâm Tarihi*, s. 58.

¹⁰² Makrizi, *es-Sülûk*, s. 664, Sobernheim, *a.g.m.*, s. 122.

arzusundan kaynaklanmıyordu. Onun asıl maksadı, böyle davranmakla, ordunun ekseriyetini oluşturan Baybars memlûklerinin çıkarabileceği isyanları yatıştırmak, uygun şartlar ortaya çıkınca da Sülemiş'i tahttan indirerek yerine sultan olmaktı. Nitekim resmîyette atabek, fiiliyatta ise gerçek sultan olan Kalavun, Baybars memlûklerinin liderlerini tutuklamakla işe başladı. Emirlik döneminden arkadaşı olan Salihîyye memlûklerine karşı iyi davranarak onların desteğini sağladı¹⁰³.

Daha önce emirlerden Beysaray, Bereke Han'ın tahttan çekilmesinden sonra gelen sultanlık teklifini reddetmiş, Sungur el-Aşkar ise Şam'a vali olmuştu. Emirler ve hasekiler ise Kalavun'u tutuyorlardı¹⁰⁴. Kalavun saltanata el koymasına, uygun şartların teşekkül ettiğini görünce, emirleri bir araya topladı; Saltanatında henüz yüz gününü dolduran Sülemiş'in yaşının küçüklüğünden bahsederek; ülkenin ancak olgun yaşta bir sultan tarafından idare edilebileceğini söyledi. Onun bu teklifi üzerine emirler, Sülemiş'i azl ederek Kerek'e gönderdiler; onun, yerine Kalavun'u 20 Recepte "*el-Melik el-Mansur*"¹⁰⁵ ünvanıyla sultan ilan ettiler¹⁰⁶.

Kalavun Mısır'da Türk olan melikler arasında yedi, köle olanlar arasında ise dördüncü olarak tahta oturdu¹⁰⁷. Kalavun'un sultan olması ile birlikte Tablhane¹⁰⁸ üleması biat etti. Askerlerde tablhane üleması gibi hareket etti¹⁰⁹. Kalavun daha ziyade eski arkadaşları as-Salihî memlûklerinin desteği ile hareket etmiştir. Kalavun'un sultanlığı halife tarafından da tasdik olundu¹¹⁰.

¹⁰³ Muhammed Cemaleddin Surur, *ez-Zahir Baybars*. s. 122.

¹⁰⁴ P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*. s. 102.

¹⁰⁵ Baybars el-Mansuri, Kalavun'un tahta oturması ile şu rüyayı nakleder. Kalavun'a rüyasında "*Bu kalavundur Helavun'u kıracak*" Kalavun tahta geçmesinden kısa bir süre sonra Moğol'lara büyük bir darbe indirmiştir.

¹⁰⁶ Aynî, *İkdü'l Cüman*, s. 226.

¹⁰⁷ İbn Tağrıberdi, *en-Nücum*, s. 292.

¹⁰⁸ Kelime manasıyla "davullhane", "askeri mızıkacı" mızıkacı takımı ile bunun savaş meydanlarında ve şehirde iken bulunduğu yerin adıdır. Kalavun devrine bir vezir bir tablhane idi(H.G. Former, "tablhane" İ.A. C. XI, s. 615. Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimler Sözlüğü*, C. III, İstanbul 1993, s. 371.

¹⁰⁹ Aynî, *a.g.e.*, s. 229.

¹¹⁰ Sobernheim, *a.g.m.*, C. VI s. 122.

Kalavun 3 Şaban 678/26 Kasım 1279 Cumartesi günü Kahire'de tahta oturdu. Onun saltanatı ele geçirmesine askerler tam destek vermişlerdir¹¹¹. Yeni sultanın tahta oturması ile birlikte her zaman olduğu gibi Kahire sokakları süslendi¹¹². Yedi gün yedi gece şenlikler yapıldı. Kalavun adına minberlerde hutbeler okundu. Adına para basıldı. Şairler Kalavun'u, tahta geçmesi sebebiyle onu öven şiirler yazdılar.

*Bu Melik'in Bahri Memlûkler sağ eli idi.
Güneşin nuru gibi yüzünde nur vardı.
Gök yüzündeki yıldızlar bunun için bezenirdi¹¹³.*

---

¹¹¹ Makrizi, *es-Süluk*, 665.

¹¹² İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 55.

¹¹³ Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 91.

II. BÖLÜM

KALAVUN DEVRİ İÇ OLAYLARI

Kalavun tahta geçer geçmez ilk iş olarak daha önce Bereke han tarafından tutuklanarak zindana atılmış olan Emir İzzeddin Aybeg Efram ve Aksungur'u zindandan çıkartarak affetti¹¹⁴. Emir İzzeddin Aybek'i kendisine naib olarak atadı¹¹⁵. Burhaneddin Sincari'yi ise kendisine devlet işlerinde yardımcı olması için danışma meclisine aldı. Kalavun halk arasında dolaşım onların dertlerini dinledi. Halka ağır gelen devlebe¹¹⁶ zekatını, askerlik için on sekiz yıldır ödenen bin dinar vergiyi kaldırdı. Bunun yanında fiyatları da önemli ölçüde düşürerek kontrol altına almaya çalıştı¹¹⁷. Kalavun bütün emirlere mektup yazarak kendisine itaat etmesini istedi¹¹⁸. Daha sonra anlatılacağı üzere bütün emirler bağlılığını bildirmiş ama Sungur el-Aşkar bunu kabul etmeyerek Dımaşk'ta sultanlığını ilan etmiştir.

681 senesinde memlûk casusları, Gürcü meliki Tuta Sotin'nın Kudüs'e ziyaret için geldiğini Kalavun'a bildirdiler. Kalavun aldığı bu istihbarat ile harekete geçerek, Gürcü melikini Kudüs de tercümanı ile yakalattı. Gürcü meliki İlhanlı Moğolları ile işbirliği içerisinde olup, melikin yakalanması ile Gürcü İlhanlı münasebetleri büyük ölçüde kesilmiştir¹¹⁹.

Sultan Mısır'da kaldığı zaman içerisinde hiçbir karışıklığa meydan vermemiş, arazilerin gelişmesi ve vatandaşların huzur içinde yaşamaları için çalışmalar ve imar faaliyetleri yapmıştır. Mısır arazisinde su bol olduğu için ziraat ve hayvancılığa elverişli idi. Suyun bol olması zaman zaman bataklıkların

¹¹⁴ Bu emirler Baybars'ın oğlu Bereke Han tarafından görevlerinden alınarak zindana atılmıştır.

¹¹⁵ Aynı, *İkdu'l Cüman*, s. 230.

¹¹⁶ Zengin fakir ayırt edilmeden herkesten alınan zekattır. Bu zekat çalışmayanlardan da alınır. (Baybars el-Mansuri, a.g.e., 90)

¹¹⁷ Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 91, Makrizi, *es-Sülûk*, s. 664.

¹¹⁸ Makrizi, a.g.e., 665.

¹¹⁹ İbn Abdi'z-Zahir, Gürcü melikini şu şekilde tasvir etmektedir, "Melikin boynunda yara izi vardır. Kırk yaşlarında, sarışın ve siyah gözlü olup parmağında yüzüğü vardı. Yanındaki şahıs ise kızıl saçlı uzun sakallı idi." (a.g.e., s. 23)

ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Kalavun bu bataklıkların kurutulması için çalışmalar yapmış, suyun azaldığı dönemlerde ise kuraklıktan etkilenmemek için sulama kanalları ve barajlar yapmıştır. Bunun dışında ticaret gemilerinin limana daha rahat yanaşmaları için limanlar yaptırmıştır¹²⁰.

Kalavun imar işlerine de büyük önem vermişti. Onun yaptırdığı binaların en meşhuru, şüphesiz ki, labaratuvarları, mutfakları, erzak ve ilaç depoları ile büyük koğuşların bulunduğu hastanedir. “el-Maristan el-Mansûrî” adını taşıyan bu hastanede, çeşitli hastalıklara mahsus özel bölümler vardı. Hastane aynı zamanda Tıp Fakültesi olma özelliğine de sahiptir. Hastanede başhekimin nezaretinde dersler verilmekte idi. Hastanenin yıllık bir milyon dirhemlik bir vakıf geliride bulunmaktadır¹²¹. Sultan 683/1284 yılında inşa edilen bu hastanenin yanına, bir cami, bir medrese, bir de kendisi için türbe yaptırmıştı¹²². Yaptırmış olduğu bu eserler dönemin mimarisi hakkında bize geniş bilgi vermektedir¹²³. Kalavun’un yaptırmış olduğu bu eser için şairler onu öven şiirler yazmışlardır.

*Kalavun bir mektep yaptı o mektepte İslâm okutuluyordu.
Dünya dinleri öğretilecek bu bina gibi hiçbir bina yapılmadı.
Ne Doğuda ne Batıda ancak Halep ve Kerek kaleleri buna benzerdir*¹²⁴.

Sultan Kalavun 681 yılında Emir Seyfeddin Nukeyri’nin kızını oğlu Melik Salih ile evlendirdi¹²⁵. Düğüne esnaf, askerler, emirler, alimler geldi. Düğünde şenlikler düzenlendi. Her taraf mum ile ışıklandırıldı. Melik Salih’in yerine mihr vekili olarak emir Hüsameddin Toruntay (sultanın yardımcısı, naibi saltanat) Gelinin vekili Emir Hüsameddin Muhiddin bin Aydemir (Darüşşerifin Hocası) oldular. Mihri 5000 bin dinar olarak yazıldı bunu 1000 dinarı mihri

¹²⁰ İbn Abdi’z-Zahir, a.g.e., s. 25.

¹²¹ Philip K. Hitti, *Siyasi Ve Kültürel İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, s. C. II, s. 1098.

¹²² İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi*, C. VII, s. 63.

¹²³ İbn Abdi’z-Zahir, Bu eser için; “Kalavun 682 yılında “türbe-i şerifi” ziyaret ettikten sonra ölümü hatırlayarak içinden hayır yapma isteği doğdu, bunun için arkasından bir hayır müessesesi kalması için bu eseri yaptırma isteği doğdu”. onun için yaptırdı der.

¹²⁴ İbn Abdizahir, a.g.e., s. 325.

¹²⁵ Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 107.

müeccel olarak verildi. Geri kalan 4000 dinarını ise mihri muahher olarak verildi. Sultan Kalavun nikah ahdinde hazır bulunmuştur¹²⁶. Kalavun Nukeyri'nin ikinci kızını oğlu Melik Eşref'le 1282 yılında nikahlamıştır¹²⁷.

Sultan Kalavun'un kendisinin ilk olarak ne zaman evlendiğini bilmiyoruz ama Kalavun birkaç evlilik gerçekleştirmiştir. Bunlardan birisi de; Sultan Kalavun Nasır Muhammed b. Kalavun'un annesi olan Eşlun hanım ile 1281 yılında evlenmiştir. Eşlun hanım, 1276 yılında Anadoludan, Muin üd-Din Pervane Süleyman'a hiddetlenerek Baybars Bundukdari'ye sığınan komutanlar arasındaki Cigan Noyan oğlu Karacın oğlu Sektay'ın kızıdır. Eşlun hanımın babası daha önce vefat ettiği için amcası Karmaşi tarafından evlendirilmiştir. Kalavun'un bu hanımından olan oğlu, Nasır Muhammed ise belirli aralıklarla üç defa tahta çıkarak 43 yıl sultanlık yapmış ve Kalavun Hanedanının Mısır'a hakim olmasını sağlamıştır. Kalavun'un kızları ise Dürr-ü Muhtar ve Dürr-ü Anber'dir. Kalavun Hanedanın devamını sağlayan Muhammed Nasır 1285 senesinde Kal'atu'l Cebel'de dünyaya geldi¹²⁸. Doğum haberi Kalavun'a Suriye'de sefer sırasında ulaşmıştır¹²⁹.

Kalavun 687 senesinde Alameddin Sancar eş-Şuca'i'yi halka zulmetmesinden dolayı görevinden azletmiştir. Onun yerini Bedreddin Mansuri atanmıştır. Alameddin Şuca'i bir çok kimseyi haksız yer zindanlara atmış

¹²⁶ İbn Abdi'z-Zahir, Siret , s. 18.

¹²⁷ Baybars el-Mansuri, et-Tuhfe, s. 108.

¹²⁸ Nasır Muhammed'in doğumu devrin kaynaklarında şu şekilde izah edilmektedir. Şeyh Şaban, "...684 senesi Muharrem ayının ortasında gökyüzünde bir yıldız (kuyruklu yıldız) gözüksü. Bu yıldızın üç kuyruğu vardı kuyruğun birisi mağrip tarafına uzanmakta imiş, yıldızı görünce millet taaccüp içinde kalmıştır. Münecim başı Emaledin, bu yıldız daha önce 420 senesinde gözükmüş, o zaman iki kuyruğu varmış, birisi uzun birisi kısa, kuyruklu yıldız gözüksüğü zaman Mısır halifesi Müsteşim dünyaya gelmiş 67 sene yaşamış hilafette 60 sene kalmış. İkinci bir daha 490 senesinde gözükmüş bu senede Garbın sahibi Abdül Mümin dünyaya gelmiş bu 70 sene yaşamış 50 sene krallık yapmış. Bir de 550 senesinde gözükmüş bu senede Nasır Dinullah dünyaya gelmiş. Bağdat halifesi, 69 sene yaşamış. 47 sene tahtta kalmış. Bu yıldız 684 senesinde gözüksüğü zaman ise üç kuyruğu varmış üçüde bir boyda olarak gözükmiştir. Münecim başı bunu açıklarken bu senede dünyaya bir kimse gelecek ve bu sevilen bir kimse olacak ve bu üç ülkede hüküm sürecek Mısır, Şam, Irak 90 sene yaşayacak demıştır. O gecede sadece Nasır Muhammed dünyaya gelmiştir. Münecimin dediği olmuş ama yaşamı tam tutmamıştır. (Aynı, İgdül Cüman, s. 340, Baybars el-Mansuri, et-Tuhfetü'l -Mülûkiyye fi devleti't-Turkiyye. s. 111.)

¹²⁹ Mehmed Orhan Üner, Nasır Muhammed b. Kalavun Döneminde Memlûk Türk Sultanlığı, Samsun 1989, s. 4.

mallarını müsadere etmiş. Bedredin'in vezir olması ile birlikte musadere edilenlerin malları geri verilmiş hapishanedeki suçsuz kimseler serbest bırakılmıştır. Kalavun bu konularda oldukça hassastı boş zamanlarında halk ile bizzat kendisi meşgul olur zaman zaman pazarlara çıkar halk arasında dolaşırdı. Hatta asker ile beraber oturup yemek yediği zaman olmuştur¹³⁰.

1. Bereke'nin İsyanı (Melik es-Said)

Kalavun'un ilk yılları, saltanatının emniyetini sağlamaya çalışmakla geçti. İlk olarak eski sultan Melik es-Said Bereke ile uğraşmak zorunda kaldı. Zira Bereke, kendisi isyan ettiği gibi diğer emirleri de isyana teşvik etmiştir. Sabık Sultan Şevbek kalesini ele geçirmiş ve kardeşi Hızır'ı oraya yerleştirmişti¹³¹. Bunun üzerine Sultan Kalavun, Emîr Bedreddin el-Aydemirî komutasında bir birliği Şevbek'e gönderdi. Aydemirî'nin Şevbek'i kuşatması karşısında Hızır, kardeşi Bereke'nin yanına firar etmiş kale geri alınmıştır (13 Şubat 1280). Bundan bir ay sonra Bereke'nin Kerek'te çevken¹³² oynarken ölmesi (21 Zilkade 679/Mart 1280) Kalavun'un işini kolaylaştırdı. Bereke han öldüğü zaman 20 yaşlarında idi. Onun zehirlendiği iddiaları da ortaya atılmıştır. Kalavun onun için Kal'atu'l Cebelde taziye kabul ederek, sarayda Bir ay süreyle kuran okuttu. Diğer kalelerde de gaip cenaze namazı kılındı¹³³.

Bereke han attan düştükten sonra belli bir süre yaşamıştır¹³⁴. Sultan Bereke ölümünden sonra türbesi Dımaşk'ta bulunan babasının yanına

¹³⁰ Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 119, Ayni, *Ikdu'l Cüman*, s. 360, Makrizi, *es-Süluk*, s. 664.

¹³¹ İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 56.

¹³² Top ve at ile oynan bir tür Çerkez oyunu olup bu günkü poloya benzemektedir. Orhan Üner, bu oyunu, başkomutan oyunu olarak tarif etmektedir. (*Memlûklülerde Dini Ve Adli Kurumlar*, Erzurum 1978, s. 66, Basılmamış Doçentlik Tezi)

¹³³ Makrizi, *es-Süluk*, s.668.

¹³⁴ Ayni Bereke'nin öldüğü aynı gün atının da öldüğünü kaydetmektedir. (*a.g.e.*, s. 232) Bu bilgi eski Türk geleneğinde yer alan "Türklerde sultan öldükten sonra atının da öldürülmesi" geleneğinin bir uzantısı olabilir. Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 92, Makrizi, *es-Süluk*, s. 668.

gömülmüştür¹³⁵. Kerek Naibi Emir Alaaddin Aydoğdu, Bereke'nin yerine kardeşi Hızır'ı "el-Melik el-Mes'ud" ünvanıyla Kerek tahtına çıkardı¹³⁶.

2. Dımaşk Valisi Sungur al-Aşkar'ın İsyanı

Kalavun'un sultan olduktan sonra ikinci isyan, kendi hoşdaş'ı ve tahtı ele geçirmesinde yardımcı olduğu söylenen ve Suriye ordusu tarafından Dımaşk valiliğine getirilen Sungur-el Aşkardan geldi¹³⁷. Yardımcı olmasından kasıt, onun daha önce Dımaşk valiliğine giderek Kalavun'un önünü açmasıdır.

Kalavun, Sülemiş'in Atabeg'i olduğu zaman da, Zahiriyeye içerisinde bir tasfiyeye girilerek, kale komutanlıklarına ve eyalet valiliklerine kendi memlûk kuvveti olan mansuriyenin adamlarını getirdi. Sungur el-Aşkar'ı, Kalavun'un emir Şemseddin'i Emir Cemaleddin'in yerine Şam valiliğine ataması endişelendirmiş, Kalavun'un bu hareketi karşısında Eyyûbiler zamanında olduğu gibi, Suriye ve çevresinin kendisinde kalmasını istemiştir¹³⁸.

Kalavun sultan olduktan sonra, Sungur el-Aşkar'a kendisine bağlılığını bildirmesi için adam yolladığı zaman¹³⁹ o, Kalavun'u tanımayarak Nisan 1280/Muharrem 679'da sultanlığını ilan etti¹⁴⁰. Sungur el-Aşkar, Kalavun'un, Baybars'ın oğlu Sülemiş'i tahttan indirip tahta geçmesini kabullenememiştir¹⁴¹. Sungur el-Aşkar'ın isyanına Sâlihiyye ve Zâhiriyye Memlûklerinin bazılarında temayül etmiştir. Kalavun bunlara karşı tedbir almışsa da yine bunlar ile Sungur arasında bazı yazışmalar olmuştur¹⁴². Sungur el-Aşkar sultanlığını ilan ettikten sonra, Dımaşk meydanında halkı ve emirleri etrafına

¹³⁵ Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 92.

¹³⁶ Ayni, *İkdu'l Cüman*, s. 232, Makrizi, *es-Süluk*, s. 666, Ali Aktan, *Bahri Memlûklerden Sultan Kalavun Ve Hanedanı*, s. 608.

¹³⁷ Sobernheim, "Kalavun", C. VI, s. 122.

¹³⁸ İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 61.

¹³⁹ İbn Tağrıberdi, *en-Nücum*, s. 292.

¹⁴⁰ Sunkur al-Aşkar Sultan Baybars döneminde de Baybars'a karşı bir isyan başlatmıştır. Fakat kısa sürede bastırılmıştır. Sungur al-Aşkar Kalavun döneminde sultanlığını ilan etmiştir.

¹⁴¹ İbn Tağrıberdi, *en-Nücum*, s. 292.

¹⁴² Ali Aktan, "Bahri Memlûklerden Sultan Kalavun ve Hanedanı" *Belleten*, C. LIX, Aralık 1995, S. 226, s. 609.

toplayarak onlara karşı bir konuşma yaptı. Muharrem'in 2. Gününde de Dımaşk'taki bütün camilerde hutbeler Sungur el-Aşkar adına okunmuştur¹⁴³.

Sungur el-Aşkar'ın isyanı karşısında Kalavun, ona bir mektup yazarak saltanat iddiasından vaz geçmesini istemiştir. Sungur el-Aşkar bu mektuba verdiği cevapta Şam için çok hizmet ettiğini Fırat ve Arış arasına kendisinin hakim olması gerektiğini söyleyerek isyanında ısrar etmiştir¹⁴⁴. Sungur el-Aşkar, Mısır'dan gelebilecek bir saldırıya karşı da sınırı korumaları için Gazze'ye kuvvet gönderdiği gibi¹⁴⁵ çevredeki kendisine bağlı beylerede kendine katılmasını emreden birer mektup yazdı. Ancak emirler onun bu emrine icabet etmemiştir¹⁴⁶. Bu arada Kalavun'da bir ordu hazırlayarak Dımaşk'a doğru harekete geçti. Dımaşk halkı, Kalavun'un Mısır'dan çıkıp büyük bir ordu ile geldiğini duyunca korkuya kapılmışlardır.

Kalavun savaş meydanına gelmeden önce ordusunu şu şekilde oluşturmuştur. Emir Bedreddin Bektaş el-Fahri, emir-i silah; Emir Bedreddin Aydemir 4000 savaşçı ile, öncü kuvvet; Ordu komutanı ise Alameddin Sancar el-Halebi¹⁴⁷ idi.

Kalavun'un orduları ile Sungur el-Aşkar'ın birlikleri 679 senesinin 19 Safer Çarşamba günü diğer bir rivayete göre 17 Safer Pazartesi günü karşılaştılar. Şiddetli geçen savaşta, Sungur el-Aşkar çok iyi savaşmasına rağmen, savaş başladığı zaman geri çekilmek zorunda kalmıştır¹⁴⁸. Savaş başladıktan hemen sonra adamlarının hıyanet ederek karşı tarafa geçmesiyle de yenilmiştir. Hama ve Haleb kuvvetleri daha savaş başladığı zaman kaçmışlardır. Bu durum karşısında Kalavun karşısında yalnız kalan Şam kuvvetleri perişan olmaya başladılar. Asıl Şam askerlerinin yenilmeye başlaması Emir Alameddin Haleb'inin Mısır tarafına

¹⁴³ Makrizi, *es-Sülûk*, s. 674. İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 62.

¹⁴⁴ İbn abdi'z-Zahir, *a.g.e.*, s. 63. Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 93.

¹⁴⁵ Baybars el-Mansuri, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁴⁶ Ayni, *Ikdu'l Cüman*, s. 242.

¹⁴⁷ Sancar el-Halebi, 659 yılında Baybars el-Bundukdari'nin tahta geçmesi üzerine Baybars'ın sultanlığını kabul etmeyerek Sungur el-Aşkar gibi ayaklanmıştır.

¹⁴⁸ İbn Tağrıberdi, *en-Nücum*, 295.

geçmesi ile başlamıştır. Emir İzzeddin ve diğer sadık emirler Sungur'u terk etmemişlerdir¹⁴⁹. Mısır orduları ise, komutan Sancer el-Haleb'inin gayretleri ile galip gelmişlerdir¹⁵⁰. Sungur el-Aşkar yenilmesinden sonra kendine bağlı emirlerin bazıları Sungur'un yanında kalmış bazıları da Sungur el-Aşkar'ı terk etmişlerdir.

Sungur el-Aşkar tam yenildiğini anlayınca kendisini destekleyen bazı emirler ile birlikte Sihyon tarafına çekildi. El-Fadl kabilesinin reisi Emir İsa bin Mühennen de onunla beraber çekilenler arasında idi. Sungur el-Aşkar Sihyon tarafına çekilirken, Rahbe'nin dışında bir müddet oyalanmıştır. Başsız kalan Dımaşk askerleri Dımaşk, Baalebek ve Hıms'a kaçmışlar¹⁵¹, Bazıları da Kalavun'un ordusuna katılmıştır. Kaçan Sungur el-Aşkar'ı yakalamak için İzzeddin Ezdamar 3000 atlı ile takibe başlamış,¹⁵² Sungur Kalavun'un askerlerinin kendisini takip ettiğini öğrenince yanında bulunan ailesini ve hazinesini Sihyon'a yollamıştır¹⁵³.

Sungur el-Aşkar Gazze'de yenildikten sonra pes etmeyerek Arap el-Fadl kabilesinin reisi İsa bin Mühenna'nın yardımları ile Gazze ve çevresinden yeniden asker topladığı gibi, Batı ve Kuzey kesimlerde bulunan Arap emirlerden de yardım almıştır. Bundan başka kendine bağlı bütün emirlerine birer mektup yollayarak başarı kazandığı takdirde onların idaresinde birer kale vad etmiştir. Sungur el-Aşkar daha sonra Gazze'den hareketle Emir Şahabeddinin yanına gitmiş, Halep, Hama ve Baalebekden yardım istemiştir. Bu ara da Kalavun'da askerleri ile Dımaşk üzerine yönelmişti, bu haberi alan Dımaşk halkı askerlerin yağma yapabileceği korkusu ile kale kapılarını kapatmıştır¹⁵⁴. Mısır askerleri kapıların kapalı olması üzerine kalenin dışında çadır kurarak şehri kuşatma altına

¹⁴⁹ İbn abdi'z-Zahir, Siret, s. 66. İbn Tağrıberdi, a.g.e., s. 293.

¹⁵⁰ Ebu'l Fida, s. 173, Ayni, İkdü'l Cüman, s. 243, Baybars el-Mansuri, et-Tuhfe, s. 93.

¹⁵¹ İbn abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 66.

¹⁵² İbn Tağrıberdi, a.g.e., s. 300-310.

¹⁵³ Makrizi, es-Sülûk, s. 676.

¹⁵⁴ İbn Tağrıberdi, a.g.e., s. 292.

aldılar¹⁵⁵. Ordu komutanı, Sancar el-Halebi, şehir halkına, canlarına mallarına dokunulmayacağına dair garanti vermesi üzerine, ileri gelen emirlerin kaleye girmesine izin verildi¹⁵⁶. Yağma korkusuna karşı Mısır askerlerinin şehre girmesi yasaklandı¹⁵⁷. Dımaşk'ta saltanat naibliğine emir Bedreddin Bektut atanmış, Emir Alaaddin Sancar niyabetle Haleb sultanı olmuştur. Kalavun'un askerleri Şam'a girdiği zaman kalede Emir Fahreddin Bektaş, Hüsameddin Aydemir ve 4000 asker bulunmakta idi. Emir İzzeddin ve Emir Aydemir bir toplantı yaparak durumu değerlendirmişlerdir. Kalede esir bulunan Çaylak¹⁵⁸ ismi ile meşhur Emir Rükneddin Baybars Acemi ve Emir Hüsameddin Takıyüddin Tövbe't et-Takliti serbest bırakıldılar¹⁵⁹.

Bu galibiyetten sonra Sungur el-Aşkar'ın yerine Hüsameddin Lacin atandı.¹⁶⁰ Emirler Emir Hüsameddin Lacin'e biat etmişlerdir. Emir Alaaddin Halebi, Emir İzzeddin Efram, Bedreddin Baalebek el-Aydemir, Emir Hüsameddin etek öpmüşler, Emir Halebi ve Emir İzzeddin Efram gelip ona tavsiyede bulunmuşlardır. Hüsameddin Lacin, Emir Halebi solunda Emir Efram sağında olduğu halde tahta oturmuş, Kalavun'un emrini Çarşamba günü halka okumuştur. Sungur el-Aşkarın ülemaları ve ümerası Kalavun'un emrine girmişlerdir. Sultan onların bu hareketlerinden dolayı hediyeler vermiş fakat onlar bu hediyeleri kabul etmek istememişlerdir¹⁶¹.

Sungur el-Aşkar Dımaşk'ta Kalavun ile savaşmadan önce Dımaşk kadısı Şemseddin Ahmed bin Hallikan ile bir istişare yapmış, Ahmed bin Hallikan el-Aşkar'ın savaşması yönünde fetva vermiş, Sungur el-Aşkar da bundan dolayı Ahmed bin Hallikan'ı müderrisliğe atamıştır. Ahmed bin Halilkan, Muharrem'in sonunda ders vermeye başlamıştır¹⁶². Kalavun Dımaşk'ı

¹⁵⁵ Makrizi, *es-Süluk*, s. 676.

¹⁵⁶ Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 94.

¹⁵⁷ İbn Tağrıberdi, *en-Nücum*, s. 292-300, İbn abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 67.

¹⁵⁸ Eski Türkçe'de kullanılan bir at ismi

¹⁵⁹ Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 94, İbn Tağrıberdi, *en-Nücum*, s. 292.

¹⁶⁰ Ayni, *İkdu'l Cüman*, s. 243.

¹⁶¹ Ayni, *a.g.e.*, s. 267

¹⁶² İbn abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 69.

aldıktan sonra Ahmed bin Hallikan'ın, Sungur el-Aşkar'a savaşması için fetva verdiğini duyunca öldürülmesini istemiş ama daha sonra Ahmed bin Hallikan'ın da Dımaşk halkı gibi af edilmesini yazmıştır. Dımaşk kadılığı İzzeddin bin Sahik'a verilmiş, O ise kadılığı kabul etmemiştir. Bunun üzerine kadılık Necmeddin bin Kadiye verilmiştir¹⁶³.

Sungur el-Aşkar yenildikten sonra saltanat hırsı ile İlhanlı Hükümdarı Abaka'ya bir mektup yazarak kendisine işgal için yardımcı olacağını bildirdi. Böylece İlhanlıların Suriye'yi işgal etmelerine yardımcı oldu. Moğollar Aynu Calut yenilgisini unutamamışlardı. Tarihlerinde ilk yenilgiyi burada aldıkları için. Sungur'un yapmış olduğu daveti severek kabul ettiler. Moğollar bu fırsatı değerlendirerek, Kuzey Suriye üzerine saldırıya başladılar. İlhanlılar üç koldan Memlûk topraklarına girmişlerdir¹⁶⁴. Birinci kısım Anadolu tarafından, ikinci kısım doğudan, üçüncü kısım ise ordunun başında Hülagunun kardeşi Mengü Temür yanında Mardin ve Amid illerinin sahibi olduğu halde Suriye'ye inmiştir¹⁶⁵.

Kalavun ve etrafındakiler Sultan sungur el-Aşkar'a bir çok defa İslâm'a karşı kafirlere iş birliği içerisine girdiğini bundan vaz geçmesi gerektiğini yazmışlardır. Kalavun kendisinin Moğolları Suriye ve çevresinden atmak için uğraştığını ama onun ise Müslümanlara karşı gayr-i müslimlerle işbirliği içerisine girdiğini bunun İslâmiyet açısından son derece tehlikeli olduğunu bildirerek ikaz etmiştir¹⁶⁶.

Emir İzzeddin Moğolların Fırat yakınlarına geldiğini öğrenince Şeyzerden hareket etti. Sungur el-Aşkara yaptığının kötü olduğunu ve Müslümanların yanında yer alması gerektiğini bildirdi. Bundan sonra yürümeye devam ederek yanına Hims, Hama ve Haleb askerlerini alarak Sungur'un üzerine

¹⁶³ Makrizi, *es-Süluk*, s. 673.

¹⁶⁴ Makrizi, *a.g.e.*, s. 678, İbn abdi'z-Zahir, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁶⁵ Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 94.

¹⁶⁶ İbn Tağrıberdi, *en-Nücum*, 310, Baybars el-Mansuri, *a.g.e.*, s. 94.

yürüdü¹⁶⁷. Moğolların geldiği haberi iyice yayılınca Sungur el-Aşkar yaptıklarından pişman olup sulha teşebbüs etti¹⁶⁸. Moğol saldırılarının başladığına dair haberlerin alındığı bu günlerde, daha önce yenilerek sahraya çekilen Sungur el-Aşkar, Sihyon kalesine giderek, orada savunma tertibatı almıştı. Kendisini kuşatan komutanlarla (Emir Aybek el-Efrem ve Emir Güçdoğdu eş-Şemsî) yaptığı görüşmeler neticesinde isyandan vazgeçerek Kalavun'a itaat ettiğini açıkladı. Ve Moğollarla işbirliğini bıraktı¹⁶⁹. Kalavun, dış düşmanlardan Moğollar ve Haçlılarla uğraşmaya öncelik vermek istediğinden Sungur el-Aşkar ile anlaşmaya yanaşmıştır. Sungur'un "Melik" unvanını kullanmamak şartıyla Antakya, Sihyon, Şiroz, Kefe ve Lazkiye yörelerinde valilik yapmasına izin verildi. Sungur bunun yanında hutbelerde Kalavun'un isminide zikredecekti. (680 M. 1281)¹⁷⁰.

Halbuki Kalavun'un emeli bütün Suriye'ye hakim olmaktı. Bu sebeple Kalavun, Sungur aleyhine en uygun zamanı kollamaya başladı. Sultan, Sahyun yanındaki Markab kalesine indiğinde, Sungur'un kendini karşılamaya gelmeyip yerine oğlunu göndermekle yetinmesini bahane ederek, Nâibüssaltana Toruntay'ı bir askerî birliğin başında Sihyon'a, Sungur'un üzerine gönderdi. Yapılan savaşta yenilen Sungur el-Aşkar Toruntay'a teslim olmak zorunda kaldı. Emir Toruntay Sungur el- Aşkar'a garanti vererek, teslim olduğu takdirde sultanın kendisini bir şey yapmayacağını söyledi. Sungur el-Aşkar'da bunun üzerine teslim oldu¹⁷¹. Toruntay, Sihyon'da gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra Sungur'u da yanına alarak Kahire'ye döndü. Sultan Kalavun gelenleri, kalabalık maiyetiyle kalenin dışında karşıladı. Sungur'u bağışlayarak merkezdeki ümerâ arasına ilhak etti (7 Eylül 1287) Böylece Sungur meselesi Kalavun açısından iyice kapanmış oldu¹⁷².

¹⁶⁷ Ayni, *İkdu'l Cüman*, s. 247.

¹⁶⁸ Ayni, *a.g.e.*, s. 248.

¹⁶⁹ İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi*, C. VII, s. 60.

¹⁷⁰ Makrizi, *es-Süluk*, s. 678, İbn Tağrıberdi, *en-Nücum*, s. 220, Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 94.

¹⁷¹ Ayni, *a.g.e.*, s. 349.

¹⁷² Baybars el Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 117, Ali Aktan, "Bahri Memlûklerde Sultan Kalavun ve Hanedanı", *Bellekten*, s. 610.

3. Sülemiş'in İsyanı (el-Melik el-Adil)

Kalavun, Sultan Baybars el-Bundukdari'nin oğlu Sülemiş'i, yaşının küçüklüğü sebebi ile, devletin daha deneyimli, daha olgun birisinin elinde bulunması gerektiğini ileri sürerek ümeranın desteğini almış ve Sülemiş'i de Kerek'e emir olarak sürgün etmişti.

Kerek emiri Sülemiş, burada etrafındaki emirlerinde desteği ile Kalavun'a karşı kardeşi Bereke ile isyan etmişti. Kerek emiri Sülemiş ve kardeşinin isyana hazırladıklarını öğrenen Kalavun, onların üzerine kuvvet göndermiş, gelen kuvvete karşı direnemeyeceklerini anlayan Sülemiş, kuvvetlere teslim olmuştu. Hızır ve kardeşi sabık sultan Sülemiş Kahire'ye getirilerek sultanın huzuruna çıkarıldılar. Kalavun da bunların küçüklüklerine sayarak affetti¹⁷³. Sülemiş buna rağmen sultan Kalavun ile anlaşarak Kerek'i ikta olarak aldı¹⁷⁴. Sülemiş bu isyanı sırasında Kalavun'a karşı olan Sungur el-Aşkar ile de irtibat kurmayı ihmal etmemiştir¹⁷⁵.

Sülemiş kardeşi Bereke ile girişmiş olduğu bu ilk isyandan yedi yıl sonra 685/1286 yeniden isyan teşebbüsünde bulunmuştur. Sülemiş'in sultana karşı girişmiş olduğu isyan hareketi Rabiülevvelin ilk on gününde Alaaddin Aydoğdu Harrani tarafından bildirildi. Kalavun emirlerinden bazılarının Sülemiş'e yollayarak bu işten vazgeçmesi tavsiyesinde bulundu. Sülemiş, sultandan gelen bu anlaşma teklifini reddederek anlaşmaya yanaşmak istemedi. Kalavun Bedreddin Bektaş komutasında bir ordu hazırlayıp Rabiülevvelin 3'ünde Kerek'e yolladı. Kalavun Kerek üzerine giden askerlere özel bir talimat vererek, sabık sultan ile savaş yapmamalarını onu korkutmalarını ve isyandan vazgeçirmeye çalışmalarını söylemiştir. Askerler birkaç gün Kerek ve çevresinde kaldılar. Kerek halkı askerlere kötülük yapmaya başlayınca durum sultana bildirildi. Sultan Kalavun ise son çare olarak savaşmaları yönünde haber yolladı. Sülemiş

¹⁷³ İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi*, C. VII, s. 62.

¹⁷⁴ Sobernheim, "Kalavun", C. VI, s. 122.

¹⁷⁵ İsmail Yiğit, *a.g.e.*, C. VII, s. 59.

anlaşmaya yanaşmayınca askerler savaşmak zorunda kalmıştır¹⁷⁶. Mısır askerleri karşısında fazla direnemeyen Sülemiş bu İsyanından da vaz geçmiştir. Kendisine destek veren bazı komutanlar Kalavun'un korkusundan dolayı bu desteklerinden vaz geçtiler. Böylece Sülemiş meselesi kapanmış oldu¹⁷⁷. Daha sonra Konstantiniyye'ye giden Sülemiş burada hayatını kaybetmiştir¹⁷⁸.

4. Kalavun'a Karşı Suikast Girişimi

Sultan Kalavun Sülemiş'i tahttan indirip onun yerine sultan olduğu zaman, Baybars el-Bundukdari taraftarları ve bazı emirlerin tepkilerine neden oldu. Kalavun kendisini destekleyen ümeranın desteği ile tahta oturduğu için bunları fazla dikkate almadı hatta bunlar azınlıkta olduğu için fazla sesleri çıkmadı. Bu emirler Kalavun'a karşı harekete geçmek için uygun zaman ve zemini beklemeye başladılar.

1280 yıllarında Akka'ya bir Moğol elçisi gelerek Franklara, İlhan Abaka'nın ertesi ilkbahar içinde yüz bin kişilik bir orduyu Suriye'ye göndermeyi plânladığını bildirerek onların askeri birlikler ve silahlâ onun yanında bulunmaları ricasında bulundu. Hospitalier'ler bu haberi İngiltere'ye kral Edward'a yolladılar; ancak bu haber Akkâ'da hiçbir akis bırakmadı. Ancak hazırlanan Moğol akınının haberi Kalavun'u ürküttü. 1281 yılında Sungur al-Aşkar ile barışarak Antakya ve Efâmiye'yi ona ikta olarak verdi. Ayrıca şövalyeler ile anlaşmada bulunmak için Akka'ya elçiler gönderdi. Mısır elçi heyetinde bulunan emirlerden bir kaçı Franklara, Kalavun ile bir anlaşma yapmamalarını tavsiye ederek onun kısa zamanda tahtından atılacağını söyledi. Roger de San Severino bunu haber alır almaz, Kalavun'u uyarmak üzere bir mektup yazdı. Kalavun bu mektup sayesinde suikastçıları tam zamanında yakalama fırsatını buldu¹⁷⁹. Franklar Kalavun'a "...biz anlaşma yapmayız

¹⁷⁶ İbn Abdi'z-Zahir, Siret, s. 33.

¹⁷⁷ Ayni, İkd'ul-Cüman, s. 268.

¹⁷⁸ Baybars el Mansuri, et- Tuhfe , s. 115.

¹⁷⁹ Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, C. III, s. 332.

çünkü sultan ölecek o zaman anlaşmanın bir hükmü kalmaz.....”¹⁸⁰ diyerek Kalavun’u zamanında haberdar etmişlerdir.

Kalavun’u öldürmeyi plânlayanlar, onu Şeria (Harita-6) nehri kenarında kırmızı içerken öldürmek istemişlerdir¹⁸¹. Sultan kendisinin öldürüleceği haberini aldıktan sonra tedbirini alarak hareketle Lecun'a(Aclun) (Harita-6) geldi. Burada suikastçılardan Kündek, Aydoğmuş el-Hakimi, Baybars er-Raşidi Satılmış, Silahdari bunlarla beraber 33 kişiyi yakalayıp onlara “.....siz istediğinize malum oldunuz mu? Allah benim niyetimi biliyor. Allah istediğimi verdi. Fakat siz benim karşımda Frenklerle anlaştınız ve beni öldürmek istediniz. Ben meliklikten başka bir şeye rağbet etmiyorum.....” diyerek kendisinin İslâma ve Müslümanlara hizmetten başka bir şey düşünmediğini neden öldürmek istediklerini sitemli bir şekilde sordu¹⁸². Yakalananlardan, Kündek ve arkadaşları öldürmek istediklerinden dolayı pişman olduklarını söyleyerek, Frenç mektubuna itimat edilmemesini istediler. Sultandan af talep ederek Bundan sonra sultanları için çalışacaklarını söylediler. Bu olay tarihlerde dehliz hadisesi olarak geçmektedir¹⁸³.

Sultan burada durmanın tehlikeli olacağını düşünerek yoluna devam ederek Dımaşk’a girdi Kalavun sultan olalı ilk defa Dımaşk’a girişi idi. Sultanın gelmesi ile şehir süslenmiştir¹⁸⁴. Suikastçılardan Bazıları Dımaşk kalesine, bazıları da Sungur el-Aşkar’a sığınmışlardır. Aydoğmuş ve Baybars kaçmıştır¹⁸⁵. Suikastçılardan Kündek kaçarken Muharrem 680/Mayıs 1281’de Taberiye (Harita-6) gölünde boğuldu. Sultana suikast düzenlemek isteyenlerin bir çoğu idam edilmiştir. Aynı bunları 300 kişi olarak zikretmektedir¹⁸⁶.

¹⁸⁰ Ayni, *İkdu’l Cüman*, s. 264.

¹⁸¹ Makrizi, *es-Süluk*, s. 680.

¹⁸² Makrizi, *a.g.e.*, s. 681, Ayni, *a.g.e.*, s. 264.

¹⁸³ Ayni, *a.g.e.*, s. 265.

¹⁸⁴ Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 97.

¹⁸⁵ Ayni, *a.g.e.*, s. 265.

¹⁸⁶ Makrizi, *a.g.e.*, s. 681.

KALAVUN DEVRİ DIŞ OLAYLARI

Bugün ispat edilmiş bir gerçek vardır ki terakkilerin en büyük amili milletler arasındaki münasebetlerdir. Çeşitli milletlerin ileri yahut gerilikleri ırkî hususiyetleriyle, dinî itikatlarıyla, yahut, etrafındaki tezahüratla değil, tarihlerin çeşitli çağlarında muhtelif milletlerle olan münasebetlerde tuttıkları mevki ile izah edilebilir.

Memlûk ülkesi, doğu ve uzak-doğu devletleri ile Akdeniz havzası ve Avrupa arasında bir köprü konumundaydı. Doğu ile Batı arasındaki ticarî bağlantı, bu ülke topraklarından ya da limanlarından sağlanıyordu. Ülkelerinin, dünya siyaseti, dünya ticareti ve ekonomisindeki bu son derece önemli konumu, Memlûk Sultanlarının haricî siyasetlerini belirlemelerinde mühim bir rol oynamıştır. İslâm dünyasının büyük bölümünü virâneye çeviren Moğol ve Haçlı saldırılarının da bu politikayı etkilediği muhakkaktır. Haricî siyasetin yönlendirilmesinde hatırlanması gereken önemli bir faktör de, devletin güç ve kuvvet durumudur. Yine bir taraftan Moğol saldırılarının, diğer taraftan haçlı taarruzlarının devam ettiği bir dönemde iktidara geçen Kalavun her iki düşmana karşı İslâm'ın müdafaasını başarıyla yürütmüş, her ikisini de defalarca mağlup ederek İslâm dünyasının, hatta insanlık medeniyetinin tahribini engelleyerek İslâm'ın bayraktarlığını yapmıştır¹⁸⁷.

1. Hristiyan Devletler İle Münasebetler

Birinci Haçlı Seferi sonrası Frank devletlerinin kurulmasıyla başlayan dönemde, Yakındoğu'nun Müslüman hükümdarları ile Hristiyan âlemi arasındaki ilişkiler giderek daha yoğun bir biçim almıştır. İslâm ile Hristiyanlığın temsilcileri arasındaki resmi düzeyde süregiden husumet, bir tarafta cihat ideolojisi, diğer tarafta Haçlı seferleri ile kendini gösterirken, buna ticaret ve

¹⁸⁷ İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi*, C. VII, s. 139.

siyasi kaygıların eklenmesi gerginliği artırmakta idi. Memlûkler bölgeye hakim olduktan sonra, Hristiyan devletlerden rahatsızlıklarını fiili olarak ortaya koymuşlardır. Bu durum zamanla çatışmaların artmasına neden olmuştur. Sultan Kalavun dönemi ise Hristiyan devletlerle en çok mücadele ve çatışmanın olduğu dönemdir. Hatta bu dönemde Orta Doğu Hristiyan devletçiklerden temizlenmiştir. Kalavun'un diplomatik ilişki kurduğu Hristiyanları beş grupta toplamak mümkündür.

İlk grup, Birinci Haçlı Seferi'nden sonra kurulan Frank devletleri ki bunlar Kalavun zamanının da bu bölgeden tamamen temizlenmiş sayılır. Son Haçlı kalıntıları da Kalavun'un oğlu Nasır Muhammed bin Kalavun tarafından temizlenmiştir.

İkincisi; bunlarla yakın ilişki içinde bulunan komşuları Kilikya'daki Küçük Ermenistan Krallığıydı. Bu devletlerin tümü, önceden Müslümanlara ait olan topraklar üzerinde kurulmuştu.

Üçüncüsü; Bizans İmparatorluğu'du ki bu devlet Latin devletlerine karşı sultan Kalavun'a yaklaşarak arada bir dostluk bağı kurmaya çalışmıştır.

Dördüncüsü ise; Nübye halkıdır ki, bu devlet zaman zaman Mısır hakimiyeti altına girmiş, zaman zaman da müstakil olabilmek için Mısır'a karşı mücadeleye girmişti. Kalavun döneminde de bu devlet ile savaşlar ve anlaşmalar yapılmıştır. Kalavun sağlığında Nübye'yi kendine bağlamıştır.

Beşincisi ise; Daha uzakta bulunan Batı Avrupa devletleriydi ve bunlardan İtalyan cumhuriyetleri (özellikle Venedik ile Cenova) ve Aragon Krallığı önem taşıyordu. Ara sıra beklenmedik olaylar nedeniyle başka Batılı hükümdarlarla da müzakere yapılırdı¹⁸⁸.

---

¹⁸⁸ P. M. Holt, *The Age of the Crusades, The Near East from the Eleventh Century to 1517 (Haçlılar Çağı 11 Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu)*, s. 156.

Kalavun'u meşgul eden önemli dış gâilelerden biriside bu Haçlılar ile mücadeleler olmuştur. Sultan Baybars, Haçlılar karşısında büyük başarılar kazandığı halde, ömrü onları Suriye'den tamamen atmaya yetmemişti. Zira o öldüğünde Haçlılar, Trablus ve Akka dahil Suriye'nin sahil bölgelerini ellerinde bulunduruyorlardı. Üstelik Memlûkler'e karşı çoğu zaman İlhanlılarla birlikte hareket ediyorlardı. Son Suriye seferinde de onlara yardım etmişlerdi. Bu sebeple Haçlılar üzerine bazı saldırılar düzenlendi. Fakat beklenen sonuç alınamadı¹⁸⁹. Kalavun da tahta geçtiği zaman Baybars'ın kaldığı yerden devam etti. Ama Kalavun'un emeli hakimiyetini bütün Suriye'ye yaymak olduğu için, bu emelini gerçekleştirmesinde engel olarak gördüğü Haçlılar ile işe başlama niyetinde idi. Bu amaçla bölgedeki haçlı kalıntıları ile yapılan anlaşmaları gözden geçirmekle işe başladı.

1.1. Franklar İle Olan Münasebet Ve Suriye'den Haçlıların Temizlenmesi

Frank ve Müslüman devletleri arasındaki ilişkilerin tarihi hem barış içinde, hem bir arada yaşama, hem de yerel rakiplere karşı aşağı yukarı resmi düzeyde kurulmuş ittifaklar konusunda da birçok örnek içerir. Bu müzakerelerde izlenen usullerle elde edilen sonuçlara ilişkin ayrıntılı bilgiler, ancak Frank devletlerinin kalıntıları üzerinde Memlûk baskısının iyice arttığı 7/13 (Baybars-1260-1278/Kalavun-1279-1280) yüzyıl sonlarından itibaren karşımıza çıkar.

Kalavun'un, o dönemlerde Frank devletlerinin başında bulunan kişi ya da kişilerle yapmış olduğu birkaç ateşkes antlaşmasının metni günümüze ulaşmıştır. Bunlar içinde en kapsamlı olanı, 682/1283'te Kalavun ve Akkâ arasında yapılan ateşkestir. O zamanlar Latin krallığında ikamet eden bir kral yoktu Kıbrıs kralı III. Huges ile Charles d'Anjou arasındaki taht kavgası da kesin bir sonuca bağlanmamıştı. Dolayısıyla antlaşma metninin giriş bölümünde Frank tarafı "Akkâ Krallığı Makamları" diye tanımlanmış ve şu isimler sıralanmıştır.

¹⁸⁹ Ali Aktan, *Bahri Memlûklerden Sultan Kalavun Ve Hanedanı*, s 614.

Charles d'Anjon'nun temsilcileri ve Templier, Hospitalier ve Töton Şövalyeleri tarikatlarının büyük üstatları. Kalavun ile Latin krallığındaki makamlar ve Trablusşam kontu VII. Bohemond arasında (13 Muharrem 680/1281) imzalanmış böyle beş ateşkes antlaşması daha vardır¹⁹⁰.

Ortak bir biçime göre kaleme alınmış olan ateşkes antlaşmalarının bazı genel özellikleri vardır. Giriş bölümünde, iki imzacı tarafın isim ve unvanları, ateşkesin süresi ve başlangıç tarihi yer alır. Çoğunlukla bu noktada, iki tarafın elindeki topraklar ince ayrıntılarına varıncaya kadar tanımlanırdı. Bu anlaşma hükümlerinin başlıca amacı, Kalavun'un hâkimiyet alanını sağlama olarak Frankları zor duruma düşürmektir. Bu sebeple de Frankların tahkimat yapması veya mevcut tahkimatları onarması yasaklanmış; Frank makamları, Avrupa'da girişilebilecek Haçlı seferi hazırlıklarını sultana haber vermekle yükümlü tutulmuştur. Diğer hükümler de sınır bölgelerinde inzibat kuvveti bulundurulması, hırsızlık ve cinayete karşılık ödenecek tazminatlar, kaçakların iadesi gibi konularla ilgilidir. Ateşkes antlaşmalarında genellikle seyyahlar ile tacirlerin can güvenliğine ilişkin hükümler de yer almış, batık gemilerdeki malların kanuna uygun biçimde çıkarılmasının koşulları belirlenmiştir. Bu hükümler ateşkes sürecinde antlaşma hükümlerinin geçerli kalmasını da güvence altına almıştır. Antlaşma sona erdiğinde yabancıların kendi memleketlerine dönebilmesine imkan sağlamak üzere bazen kırk gün süre tanınmıştır. Antlaşmanın onaylanmasıyla birlikte ortaya konan yemin metinlerinin bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan Kalavun'un Akkâlilar ile yapmış olduğu anlaşma metinleri İbn'Abdi'z-Zahir'in "*Teşrif-el Eyyam fi Siret el Melik el Mansur*" adlı eserinde Arapça olarak bulunmaktadır. Yeminin bozulması durumunda, Kudüs'e otuz hacı gönderilmesi ve 1.000 Müslüman esirin serbest bırakılması gibi cezalar ön görülmüştür.

Ama Kalavun kendi güvenliğini sağladıktan sonra imzalamış olduğu bu anlaşmaları bozmakta hiç tereddüt etmemiştir. Kalavun genelde bu

¹⁹⁰ İbn Tağrıberdi, en-Nücum, s. 320.

anlaşmaları Moğol tehlikesi karşısında ikinci bir tehlikeyi önlemek amacı ile imzalamış. Moğol tehlikesi ortadan kalktığı anda Franklara saldırmayı ihmal etmemiştir¹⁹¹.

Franklar Baybars'ın ölümünden sonra rahat bir nefes almışlardı. İlhan Abaka ve Ermeni Kralı Leo III. ittifak anlaşması imzalayarak yeni bir haçlı seferi hevesinde idiler. Fakat bu hevesleri uzun sürmemiştir. Kalavun'un tahta geçtiği sıralarda Suriye sahillerinin büyük bir kısmı, hâlâ haçlıların elinde bulunuyordu. Moğolların Suriye'ye taarruzları, onlar için önemli bir teşvik unsuru olmuştu. Haçlılar zaman zaman Moğol orduları ile birlikte Müslüman yerleşim birimlerine hücum ediyorlardı.

Kalavun Baybars'ın kaldığı yerden cihada devam etme arzusu ile harekete geçti. Kalavun bölgedeki Haçlıların Moğollarla işbirliğine girmelerini kendisi açısından tehlikeli görmüş ve bunu haçlılara saldırmak için yeter sebep saymıştır. Kalavun'un tahta geçtiği sıralarda ise Bölgedeki Latin krallığı günden güne kan kaybetmekte idi. Kalavun aynı zamanda taht kavgalarından da yararlanmasını iyi bilmiştir. Bu sıralarda Taht üzerinde hak iddia eden iki kişi vardı. Lusignan hanedanından Kıbrıs Karlı III. Hugues ile 1277'de haklarını Sicilya Kralı Carlo'ya (IX. Louis'in kardeşi Charles d'Anjou) satmış olan Antakya'lı Marie idi. Kalavun tahta çıktığı zaman Latin krallığını Akka, Sayda (Sidon) ve Templier şövalyeleri desteklemekte iken, Sur (Tyros) ile Beyrut Lusignanların safındaydı. Haçlılar arası anlaşmalardan birisi Muharrem 681/Nisan 1282'de Templier tarikatının büyük üstadı (ve Charles d'Anjou'nun kuzeni) Guillaume de Beaujeu'yle yapılmıştı; Rebiülevvel 682 / Haziran 1283'te Akkâ'da ki Frank makamlarıyla, yani Charles d'Anjou'nun naibi Guillaume de Beaujeu'ye vekâlet eden Odo Poilechien ve Hospitalier tarikatı büyük üstadı Nicolas Lorgne ile; Cemaziyelevvel 684 / Temmuz 1285'te de Kral Hugues'ün kardeşi Tyros'lu Marguerite ile antlaşma yapıldı. Bu son antlaşma imzalanırken Hugues de Charles da çoktan ölmüştü, Angevinlerin taht üzerindeki hak iddiası

¹⁹¹ P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 158.

ortadan kalkmıştı ve Hugues'ün oğlu olan Kıbnus Kralı II. Henri, Kudüs'ün de kralı olarak tanınıyordu. 1286'da Sur'daki katedralde yapılan taç giyme töreni de Outremer'deki¹⁹² Frank şövalyelerinin düzenlediği son büyük tören oldu¹⁹³. Kalavun bütün bunları göz önünde bulundurarak bölgedeki haçlı kalelerini fethetmekle işe başladı.

Rumkale Muharasası : Rumkale Güney, Anadolu'da Fırat nehrinin sağ kıyısına hâkim bir kaledir. Kaleye Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar, Rumkale ismi verilmiştir. Kale harâbesi şimdi Gaziantep vilâyetinin Yavuzeli kazâsı içinde yer almaktadır.

Kalavun Baysari kumadasında, 9000 suvari ve 4.000 piyadeden mürekkep bir Mısır ordusu, Ayıntaplı Husam al-Din kumandasındaki Suriye kuvvetleri ile birlikte, Rum kale üzerine yolladı, 19 Mayıs 1280' de Merzuban suyu kenarında karargahını kuran ordu, Kalavun'un emri ile Katolikos'u kalenin teslimini ve kendisinin de, rahipleri ile birlikte, Kudüs'e isterse Kilikya'ya çekilmeye davet etmesine rağmen Katolikos bu teklifi kabul etmeyince, Mısırlılar şehrin Ermeniler ile meskun kısmını yağma ettiler ve ertesi gün, yeni yapılmış siperleri aşarak şehre girdiler ve burayı ateşe verdiler. Bütün nüfus iç kaleye çekildi beş gün boyunca kalede kalan Kalavun'un askerleri daha sonra bölgeden çekilip gittiler¹⁹⁴.

Markab Kalesi'nin Fethi: Frankların yerleştikleri yerler, zenginliği ile ün salmış ve hiç kuşkusuz dünyanın en büyük ticaret yollarından bir kaçına hâkim olan bir bölgeydi. Buraya yerleşenlerin ve müttefiklerinin malî ve ticarî çabaları bazen dini milliyetçilik ile ters düşüyor bunun sonucu beşeri temel ihtiyaçlarının Müslüman komşularıyla dostluk kurmalarını gerektirdiği zamanlar oluyordu.

¹⁹² Deniz aşırı ülke

¹⁹³ P. M. Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 105.

¹⁹⁴ Honigman, "Rumkale", **İ.A. C. IX**, s. 779.

Mısır donanması tarihin ilk dönemlerinden beri Lübnan dağlarından ve Antakya'nın güneyindeki dağlık bölgeden gelen keresteler ile inşa edilmekte idi. Kereste ve tahta için Mısır'da her zaman Pazar bulunurdu. Mısır ile haçlılar arasında meydana gelen savaşlar bu ticareti engellemiştir¹⁹⁵. Kalavun da bunu iyi bildiği için bu bölgeleri eline geçirme hevesinde idi.

Kalavun, Moğollarla uğraşacağı için, bölgedeki haçlı devletleri ile bazı anlaşmalar yaptı. Aslında cepheyi genişletmek istemiyordu. Bu sebeple barışa razı oldu. Önce Sultan Baybars'ın Markab kalesindeki Hospitalier şövalyeleriyle yaptığı anlaşmayı yeniledi. Ardından Akka'da ki şövalyelerle 11 yıl (3 Mayıs 1281), Trablus Kontu VII. Bohemond ile 10 yıl (16 Temmuz 1281) ve Akka Kontu Odo Poilechien ile 11 yıl süreli anlaşmalar akdetti (3 Temmuz 1283). Bu anlaşmalara göre Haçlılar, söz konusu sahil bölgelerinde yeni kaleler inşa etmemeyi ve buralara gelecek olan Memlûklü tüccar ve reayanın can ve mal güvenliğini sağlamayı taahhüt ediyorlardı¹⁹⁶.

Moğolların Suriye'ye son (1281) gelişlerini fırsat bilen Markab kalesinde bulunan St. Jean şövalyeleri, İslâm ülkesinin diğer kısımlarına saldırmıştı. Moğolların çekilmesi üzerine, Hısnu'l-ekrad valisi, Markab kalesine sefer düzenledi. Ancak tuzağa düşürüldü. Hısnu'l-ekrad valisinin yenilmesi üzerine Kalavun Sultan Kalavun Haçlılar üzerine bizzat sefere çıkmak için, oğlu Melik es-Salih'i yerine vekil bırakıp savaş hazırlıklarını tamamladıktan sonra 679 yılı sonlarında (Mart 1281) Markab üzerine yürümek üzere Kahire'den ayrıldı. Ravha'ya geldiği sırada Frank elçilik heyeti kendisine sulh teklifinde bulundu. Yapılan görüşmeler sonunda:

- Daha önce alınmış Müslüman esirlerin bırakılması,
- Moğollara bir daha yardımcı olunmaması şartı ile Markab şövalyeleri, Templier ve Akka kontları ile 11 yıl süreli bir anlaşma yapıldı. Sultan Kalavun buradan Dımaşk'a döndü.

¹⁹⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 301.

¹⁹⁶ Ali Aktan, *a.g.m.*, s. 615

Moğol tehdidini bertaraf eden Kalavun, barış süresinin dolmasını beklemeden Haçlılara yöneldi ve önce Markab kalesini kuşatma altına aldı. (Safer 684/Nisan1285) Görünüşte buna sebep, Haçlıların Müslüman bir tüccar kafilesine engel olmalarıydı (1285)¹⁹⁷.

Markab kalesi bölgenin en güçlü kalelerinden birisi idi. Margap kalesini feth etmek için bir çok Memlûklü sultanı uğraşmıştı. Ama hiç bir sultan buna muvaffak olamamıştır. Kalavun'da her ne kadar Haçlılar ile anlaşmış bile olsa Markab'ı almak düşüncesinde idi. Sultan Kalavun'dan önceki sultanların kaleyi feth edemeyişini devrin müverrihleri şu şekilde izah etmişlerdir. "*Allah bu kaleyi Kalavun'un feth etmesi için kimseye feth ettirmedi*" Markab kalesindeki Hristiyanlar devamlı surette Müslümanlara rahatsızlık vermekle kalmayıp, diğer Hristiyan kaleleride tehdit ediyorlardı. Kale sahipleri ve destekçisi Avrupalı ülkeler, kalenin çok güçlü olmasından dolayı bu kalenin hileli yollar ile dahi feth edilemeyeceği kanısında idiler. Kalavun Markap kalesini feth edebilmek için Dımaşk'ta gizlice mancınıklar hazırlattı. Kaleyi feth etme amacını gizli tuttu. Ordu sefere çıktığı zaman bile neresi için gittiğini bilmiyordu.

Kalavun kaleye Saferin 10'nunda Çarşamba günü ulaştı. Mancınıklar büyüklüğü nedeni ile oldukça zor taşındı¹⁹⁸. Sultan kalenin fethi için şimdiye kadar bir arada görülmemiş derecede çok mancınık getirmişti. Bir ay süren kuşatmada Müslümanlar bir başarı sağlayamadılar. Memlûk ordusunda bulunan istihkam kuvvetleri, kalenin kuzey burnundaki "*Ümit Kalesi*" altına bir lağım kazarak içini odun ve yanıcı maddeler ile doldurmayı başardılar. 23 Mayıs'da doldurulan lağım ateşlendi ve kule çöktü. Kulenin çöküşü Müslümanların umumî taarruzuna ara verilmesine neden oldu. Lağımın savunma yerlerine kadar uzanması, garnizon komutanı tarafından fark edilince savunmanın yersiz olduğunu anlayıp teslim oldu. Kalede bulunan tarikat mensubu yirmi beş subayın taşınabilir bütün malları ile çıkmalarına müsaade edildi. Başka yere gitmeleri için

¹⁹⁷ Ali Aktan, a.g.m., s. 617.

¹⁹⁸ İbn abdi'z-Zahir, Siret, s. 77.

at, eşek, 2000 dinar ve elbiseler verildi. Kale, muhasaranın başladığı günün 38¹⁹⁹ günü teslim alınmış, Kalavun'da 25 Mayıs'da törenle kaleye girmiştir²⁰⁰.

Kalavun Rabiülevvelin 18'de Cuma günü kaleyi teslim aldığını tüm Müslüman ve Müslüman olmayanlar birer mektupla bildirmiştir. Kalavun Cumartesi günü kaleye çıkarak. Ümera ile toplantı yapmış, toplantıda kalenin yıkılıp yıkılmaması konusunda emirlerinden bilgi almıştır. Emirlerden bazıları yıkılsın bazıları da yıkılmasın yönünde fikir beyan etmişlerdir. Sultan Kalavun kalenin çok güçlü olması ve kafirlerin kaleyi gördükçe sultanın gücünü hissetmelerinden dolayı yıktırmamıştır²⁰¹. Markap'ın düşmesi Akkâ ahali tarafından endişe ile karşılandı. Kalavun kalenin fethinden sonra kale için 1000 akçe, bir grup asker, 400 bilen işçi, kendi adamlarından 100-150 adam, mancınık bırakarak kaleyi, Antakya, Laziki'ye, Mine'ye karşı savunacak hale getirdi (Harita 2-3-6). Ayrıca kaleyi imar ettirmek için 1 Milyon dirhem hazırlatarak buradan Bilnasa (Bulunya) hareket etti.

Kalavun'un kaleyi feth etmesinden dolayı şairler Kalavun'u öven şiirler yazmışlardır.

Bu kaleyi fethetmek için kaç zamandır bir çok kimse uğraştı ama alamadı.

Burayı feth etmek için dünya kadar güçlü olmak lazım ama sen feth ettin.

Bütün dünyaya bildir burayı aldığını.

Tarihe altın harflerle geç.

Bu kaleyi yenildim de aldım deme.

Sen devamlı fetihlerle meşgul olan birisin ve fetihler yapıyorsun.

Bu kale çok yüksek ve yıldızlar gibi havada bir yerde duruyor.

Buradan dünyanın her tarafına bakabilirsin.

Bu kale Karun'un kalelerinden daha büyük.

Burası dünyanın mücevheratından daha kuvvetli²⁰².

¹⁹⁹ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, C. II, (çev. Salih Tuğ) İstanbul 1989, s. 1058.

²⁰⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 336.

²⁰¹ Ayni, *İkdu'l-Cüman*, s. 335, İbn abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 78.

²⁰² İbn abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 78.

Marakiyye'nin Fethi: Sultan Kalavun Markab kalesinin fethinden sonra sahilde ve deniz içerisinde kurulu olan feth edilemez sanılan Marakiyye kalesinde yağmalattı. Burası Trablus kralı Bohemund VII.'un bir vassaline aitti²⁰³. Marakiyye'de bulunan Frençler Kalavun'un fetihlerine zaman zaman engel olmakta idiler. Bunların bu engellemelerini ortadan kaldırmak isteyen ve Orta Doğuda birliği sağlama düşüncesinde olan Kalavun, bu kaleyi uzun zamandır almak için planlar kuruyordu. Kaleyi feth etmek için girişmiş olduğu ilk muhasarada başarısız oldu. Bu başarısızlığın ardından Marakiyye kalesinin karşısına bir kale yaptırdı. Kalenin yapımı sırasında Trablus'un sahibinden de yardım aldı. Bu yapılan kale Tartuş ve Markab'ın ortasında tuzlu denizin yanında Marakiyye'ye iki ok atımı mesafede bulunuyordu²⁰⁴. Kalavun Marakiyye'yi ise Markab'ın fethinden dönüşü sırasında aldı.

Katine (Amid) Kalesi'nin Fethi: Katine kalesi Fırat'ın Kuzeyinde bulunan çok güçlü bir kaledir. Burası Rum meliklerinin elinde bulunuyordu. Kalavun kaleyi sulh yolu ile ele geçirmek istedi. Kale hakimi Kalavun'un bu isteğini kabul etmeyince Kalavun kaleyi muhasara altına aldı. Kalenin 100 kişi tarafından korunmakta idi. Kale uzun bir kuşatma altında tutulunca halk, açlıkla karşı karşıya kaldı. Bunun sunucu deri yemeye başladılar. Fazla dayanamayan kale sultanın rahmetine sığınıp 13 Rabiulahir 683 Perşembe günü kaleyi teslim ettiler²⁰⁵.

Kahta Kalesi'nin Fethi: Bölgenin güçlü ve iyi korunan kalelerinden birisi de Kahta kalesidir.

Kale bir kayalığın üzerinde kurulduğu için atılan mızraklar ve oklar oraya isabet etmiyordu. Kalenin içinde sultan naibinin evi savaş delikleri²⁰⁶ (pencereler) ve 70 ev bulunmakta idi. Kalenin bir özelliği de 3 tabakadan meydana gelmesidir. Kale devrin şartlarına göre son derce modern bir şekilde

²⁰³ Sobernheim, "Kalavun" İ.A., C. VI, s. 122.

²⁰⁴ İbn Abdi'z-Zahir, Siret, s. 87.

²⁰⁵ İbn Abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 27.

donatılmıştır. Kalede su, silah ve zahire deposu bulunmaktadır. Kalenin büyük kapısına 20 merdivenle çıkılmaktadır. Kalenin en üst noktası 250 metredir. Üst kalede 270 civarında ev vardır. En üst kalede 3 tabakadan oluşmaktadır. Kalenin içinde su ihtiyacının karşılandığı büyük bir kuyu bulunmaktadır. Suyu inip çıkmak için 470 basamaklı merdiven yapılmıştır.

Kalenin bu özelliklerinden dolayı düşmanlar kendilerini tamamen emniyette hissediyorlardı. Kalavun emirlerine “*kim bu kaleyi feth ederse onu hediyelere gark edeceğim*” diyerek hazinesini ağzını sonuna kadar açmıştır. Kale Kalavun’un gayretleri sonucu Cemaziyelahir 683 yılında feth edildi. Haçlılar, kalenin feth edilmesine çok üzülmüştür. Haçlılar, Kerker, Katine, Kahta kaleleri hep Kalavun’a geçmesi karşısında korkuya kapılmışlardır²⁰⁷.

Lazkiye’nin Fethi : Memlûkler ve daha önceki Müslüman sultanlar Lazkiye²⁰⁸ kalesini ele geçirmek için çok uğraşmışlardır. Kale denizin ortasında kurulduğu için savunmaya elverişli bir konumdadır. Kale aynı zamanda da Frenciler tarafından bir liman gibi kullanılmakta idi. Muharrem ayında meydana gelen bir zelzele ile kale büyük zarar gördü²⁰⁹.

Kalavun 1287 yılının 22 Martında şiddetli bir sarsıntı sonucu ağır hasara uğrayan, Lazkiye’nin, eski princepsliğin bir parçası olmak sıfatıyla, Trablus ile yapılan mütarekeye dahil olmadığını ilan ederek kumandanlarından emir Hüsameddin Toruntay’ı bu şehri işgal etmeye gönderdi. Şehir fazla direnmeden emir Hüsameddin’in eline geçti. Şehri savunanlar dalga kıranların gerisine çekilip direnseler de şehir 20 Nisan 1287’de tamamen teslim alındı²¹⁰.

Trablus Şam’ın Fethi : Kalavun bu fetihlerden sonra gözünü Trablus’a dikmişti. Hautevillelerin burada kont olarak hüküm süren son üyesi

²⁰⁶ Savaş deliklerinden kasıt, gözetleme kuleleri.

²⁰⁷ İbn abdi’z-Zahir, Siret, s. 28.

²⁰⁸ Suriye’de Akdeniz kıyısında bir şehir olup, aynı isimli eyâletin merkezidir. (1950’de şehrin nüfusu 100500). Burası M.Ö. III. asır başlarında Selofkos I. Nicator tarafından kurularak, annesi Laodike’nin ismi verilen şehirlerden biridir

²⁰⁹ İbn abdi’z-Zahir, a.g.e., s. 151.

VII. Bohemond 1287'de çocuk bırakmadan ölmüştü. Bir Ermeni kralının kızı olan annesi Sybille ve Narjaud de Toucy adında bir Fransız şövalyesi ile evlenmiş olan kız kardeşi Lucie, her ikisi de onun varisliğini ileri sürdüler. Lucie batıda bulunduğu için Trablusşam Bartolomeo Embriaco'nun eline geçti²¹¹. Aslen Cenovalı olan Embriaco'nun ailesi Cabaylı (Harita-6) da elinde bulunduruyordu. Bohemond'un kız kardeşi Embriaco'ya meydan okuyordu ve Venedikliler de Trablusşam'daki Cenova nüfuzundan tedirgin olmaktaydı. Bu karışık durum sürerken Embriaco'nun başını çektiği bir grup elçi Kalavun'a müdahalede bulunmasını istedi. Kalavun'da Trablus'u fethetmek için bir fırsat beklemekte idi. Fakat aynı şekilde Cenova'dan da yardım istemişti. ²¹².

1289 / 688 yılında Trablusşam halkı, 8 yıl önce yapılan sulhu ihlâl ederek civardaki Müslümanlara ait yerleşim merkezlerini de yağmalamaya başlamışlardı. Kalavun Şam'dan Tebriz'e gitmek için ayrıldığı sırada Trablusluların Müslümanlara saldırdığı haberini alınca²¹³ onların üzerine giderek şehri muhasara altına aldı. Kalavun, 34 gün devam eden şiddetli çarpışmalardan sonra 4 Rabiülevvel 688 / 27 Nisan 1289 günü şehri ele geçirdi. Trablus muhasara sırasında deniz tarafından yardım görse de Kalavun kaleyi almada muvaffak oldu²¹⁴. Kalavun şehrin binalarını yıktırdıktan sonra yakın bir yerde yeni bir şehir inşa ettirdi. 503 yılından bu yana Hristiyanların elinde bulunan Trablus Müslümanların eline geçmiş oldu²¹⁵. Trablusşam'ın fethinden sonra Trablus'un yakınında bulunan Batrun kalesi de az bir zaman sonra zaptedildi. Bu fetihlerden sonra, bölgede haçlıların elinde sadece Akka, Sayda, Sur ve Aslîs şehirleri kalmış oluyordu²¹⁶. (Harita; 2-3-6)

²¹⁰ İbn abdi'z-Zahir, Siret, s. 152.

²¹¹ W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, Ankara 1975. s. 396. (Çev. Enver Ziya Karal)

²¹² W. Heyd, a.g.e., s. 396. P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 105.

²¹³ Ayni, *İkdu'l-Cüman*, s. 371.

²¹⁴ Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 120. Sobernheim, a.g.m., C. VI, s.122, İbn Abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 5. W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 397.

²¹⁵ Ayni, a.g.e., s. 372.

²¹⁶ Philip K. Hitti, *Siyasi ve İslâm Tarihi*, s. 1058. İsmail Yiğit, *Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal, İslâm Tarihi*, C. VII. s. 62.

1.2. Bizans Devleti İle Olan Münasebetler

Memlûk-Bizans münasebetlerine gelince, Sultan Baybars zamanında başladığını biliyoruz. Sultan Kalavun da Bizans imparatoru ile iyi ilişkiler kurmuş halefleri zamanında elçi teatileri devam etmiştir²¹⁷. İmparator VIII. Mihail (1261-1282), Memlûklerle iyi ilişkiler sürdürme niyetiyle Baybars'a en az iki kere yeminli taahhütname göndermişti. Gerçi bunların metinleri günümüze ulaşmamıştır, ama daha sonra Kalavun zamanında gönderilmiş olup sultanın da aynen karşılık verdiği bir yeminli taahhütname korunmuştur. Kalavun 678/1279'da tahta oturunca daha önce açıklandığı üzere hem iç hem, dış düşmanların tehdidi altında olduğunu görmüştü. Şam'da Sungur el-Aşkar kendini sultan ilan ederken, İlhanlığa bağlı Moğolların tehdidi sürüyor, bu arada daha uzaklardaki bir düşman, Charles d'anjou da Orta ve Doğu Akdeniz'de gücünü oluşturarak Latin krallığı üzerinde hak iddia ediyordu. Hal böyle olunca Kalavun, kendisi gibi Charles d'Anjou'nun hırsları yüzünden tehdit altında bulunan İmparator Mihail'e Rebiülevvel 678/Temmuz 1279'da elçi gönderdi²¹⁸. Baybars'ın Mihael'e gönderdiği ilk elçilik heyeti gibi, bu da bir emir ile Hristiyan ruhbanın bir mensubundan (bu seferki İskenderiye patriği idi) oluşuyordu. Böylelikle Mihail, kendi koşullarını bildirme imkânına kavuşmuş oldu ve Kalavun'un elçileri huzurunda yeminli olarak imzalanan bir belge aracılığıyla bunu gerçekleştirdi. Özet olarak Mihail sultan Kalavun'dan şunları istemiştir.

1. Düşmanlıktan uzak durulması ve iki taraftan tüccarların güvenliğinin sağlanması için karşılıklı bir taahhüt.
2. Sultanın Altın Orda'ya gönderdiği elçilerine de, memlûk ve cariyeye taşıyan tüccarlara olduğu gibi geçiş hürriyeti.
3. İmparatorun özel çıkarlarını güvence altına alan hükümlere yer verilmişti.

²¹⁷ Ali Aktan, a.g.m., s. 616.

²¹⁸ Auguste Bailly, *Bizans Tarihi C. I*. İstanbul 1980, s.399. (Çeviren, Haluk Şaman)

4. Sultandan, azat edilmiş hristiyan memlûkların Bizans topraklarına dönmesine ve imparatorun tebaası tarafından satın alınarak kurtarılmasına izin vermesi isteniyordu.
5. İmparator, sultana ait topraklardan at satın almak için de izin istemişti.

8 Mayıs 1281'de yeminli taahhütlerle imzalanan belge, onaylanması için Kalavun'a gönderildi. Elçiler 30 Muharrem 680/21 Mayıs 1281'de Kahire'ye vardılar. Konstantinopolis'ten getirdikleri taahhütnamenin müzakeresi uzun sürdü. Kalavun taahhütnameyi imzalamadan önce durum kendi lehine değişti. Suriye'yi işgal eden Moğollar Humus'ta, Kalavun'a destek olmak üzere Sungur el-Aşkar komutasındaki kuvvetlerin de katıldığı ikinci çarpışmada kesin bir yenilgiye uğratıldı. Zafer kazanan sultan Filistin üzerinden sarayına dönerken, Charles d'Anjou'nun elçileriyle karşılaştı ve kendisiyle müzakere yapmak istediklerini öğrendi. Böylelikle sultan, Mihael'e daha güçlü bir konumdan karşılık verebilme imkanını elde etmiş oldu. Hazırladığı iki taraflı taahhütname (6789 li adem)²¹⁹ 1 Ramazan 680/14 Aralık 1281'de edilen yeminlerle yürürlüğe girdi. Karşılıklı olarak düşmanlıktan uzak durulması ve imparatorun önerdiği başka pek çok düzenleme kabul ediliyordu, ancak sultanın taahhütnamesinde Hristiyan memlûkların ticaretinden ya da bunların kurtarılmasından hiç söz edilmiyor oluşu dikkat çekiciydi. Bizanslılara at satılmasıyla ilgili bir taahhüt de bulunmuyordu. Mihael'in memlûk toplanması konusunda herhangi bir şekilde söz sahibi olmasının veya sultanın hükmü altındaki topraklarda yaşayan Hristiyanlarla ilgili her türlü hak iddiasının Kalavun tarafından kesinlikle reddedildiği açıktı. Yine de bu antlaşmayla imparator, alışılmışın dışında bir statü kazanmış oluyordu. Zira bu, Frank devletleriyle yapılmış olanlar gibi, belli bir süre için geçerli olacak şekilde hazırlanıp tek bir belgede ifadesini bulan bir

---

²¹⁹ İbn abdi'z-Zahir, Siret, 200.

ateşkes antlaşması değildi; karşılıklı olarak sevgi ve dostluğu sürdürme amacına yönelik süresiz bir yeminli taahhütname niteliğinde idi²²⁰.

Kalavun Mihail ile yeni bir anlaşma yapmak için Necmeddin eş-Şevhi'yi 683 yılında elçi olarak göndermiş, Necmeddin eş-Şevhi oraya vardığı zaman Mihael'in ölmüş olduğunu görünce, elçiler Mihael'in yerine geçen yeni hükümdar Andronikos ile anlaşma yapmışlardır²²¹. Andronikos zamanında da dostluk devam etmiştir. Kalavun yeni hükümdara taziye ve hükümdarlığını tebrik için elçi yollamıştır²²². Andronikos'ta sultan Kalavun'a babasının vermiş olduğu güvenceleri aynen vermiştir. Kalavun Andronikos'a aradaki dostluğun devam etmesi için, Atlas kumaş, ve dört at tan oluşan hediye yollamıştır²²³.

Kalavun devamlı surette Bizans ile aralarını iyi tutmaya çalışmıştır. Bunda iki tarafın karşılıklı ticari ve siyasi çıkarları mevcuttu. Memlûklere köle ve cariye akışı İstanbul boğazı ve Bizans topraklarından sağlanmakta idi. Kırım sahillerinden alınan köleler Samsun ve Sinop limanları vasıtası ile Memlûk topraklarına ulaşmakta idi. Bunun yanında Memlûkler ülkeleri için çok kazançlı olan kumaş pamuk, pirinç gibi Avrupa'da bulunmayan mamul maddeleri, Bizans toprakları aracılığı ile Avrupa'ya ulaştırmakta idi²²⁴. Kalavun bu çıkarların zedelenmesini istememiştir.

Fakat bunlara rağmen Bizans İmparatoru Mısır Memlûkleri'nin güçlenmesini hiç istemiyordu. Mısır ve Altın Ordu devletine karşı Hülagü devletini himayeye çalışmıştır²²⁵. Bizans için orta doğuya inmesine en büyük engeli Memlûk sultanları teşkil etmiştir. Kalavun'un devamlı surette Moğollarla mücadele içerisinde olup Moğolların Mısır'a girmesine engel olması Bizans için

²²⁰ P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 164. İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 206.

²²¹ İbn abdi'z-Zahir, *a.g.e.*, s. 54.

²²² Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 109.

²²³ İbn abdi'z-Zahir, *a.g.e.*, s. 45.

²²⁴ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)* İstanbul 1998, s. 503.

²²⁵ A. Yu. Yakubovsky, *Altın Ordu ve Çöküşü*, (çev. Hasan Eren), Ankara 1992, s. 46.

endişe ile izlenmiştir. Aynı zamanda, Bizans Moğollara karşıda Memlûkleri el altından desteklemeyi ihmal etmemiştir.

1.3. Kilikya Ermeni Krallığı İle Olan Mûnasebetler

Suriye'nin kuzeybatı sınırında bulunan küçük Ermenistan Krallığının tarihi de Frank devletlerinininkine benzemektedir. Önceden Müslûmanlara ait olup 4./10. yüzyılda Bizans İmparatorluğu tarafından geri alınan topraklarda kurulmuştur. Birinci Haçlı Seferi sırasında Haçlıların bu bölgeden geçişini kolaylaştırmışlardır. Sonraki yüzyılda iki büyük Ermeni sülalesi olan Rupenler ile Hethumlar, Kilikya'da üstünlüğü ele geçirmek için mücadeleye girişti ve Rupenlerin reisi 1198 de Tarsus'ta II. Leon adıyla tahta çıkararak kendi ailesinin iktidarını kesinleştirdi. Küçük Ermenistan Krallığı böylece resmen varlık kazanmış oldu²²⁶. Ermenistan kurulduğu yer icabı ile önemli bir toprak parçasını elinde bulundurmaktaydı. Halep ve Antakya'dan çıkan ticaret kervanları Avrupa veya Bizans topraklarına ulaşabilmek için bu toprakları kullanmak zorunda idi. Bu itibarla Ermenistan bölgedeki devletler ile ilişkisini bu minval üzerine oturtmuştur²²⁷.

Ermenilerde, Moğollar ve Haçlılar gibi Suriye bölgesinde Memlûkler aleyhine faaliyet göstermişlerdir. Ermeniler ile sıcak temas Baybars zamanında başlamıştır²²⁸. Başkenti Sis (Kozan) olan Ermeni devletinin kralı Hethum, Moğol hakimiyetini tanımış; Moğol hükümdarı Hülagu tarafından Suriye üzerine seferler düzenlemek ile görevlendirilmişti. Bu görevlendirmenin tabii bir neticesi olarak Memlûk-Ermeni devleti arasındaki ilişkiler düşmanlık üzerine kurulmuştur. Aynı anlayış sultan Kalavun döneminde de devam etmiştir. Kalavun, Ermenileri Moğollara yardımını ve Ermeni kralının Halep'e saldırarak camileri, köyleri yakmasını bahane ederek Halep naibi Seyfeddin Bilban Şemseddin'i

²²⁶ P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 160.

²²⁷ W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 409.

²²⁸ Ali Aktan, *Bahri Memlûklerden Sultan Kalavun Ve Hanedanı*, s. 616

Ermenileri cezalandırmak ile görevlendirdi²²⁹. Diğer bir neden ise Ermenilerin Anadolu'ya şeker, sabun, pamuk v.b şeyler taşıyan Kervanlara saldırarak zarar vermeleri idi²³⁰. Haleb askerleri 23 Seferde Sis'e doğru hareket etmişti. Ermeniler Mısır askerlerinin geldiğini duyunca tedbirler alarak savunmaya geçmişlerdir. Mısır askerleri Ermenilerin direnmesi karşısında genel bir hücumla şehre girmiş, şehri talan ve perişan ederek ganimet toplamışlardır. Kalavun'un askerleri 10 gün bu bölgede kalarak asayişi sağlamışlardır. Ermeni kralı son bir defa daha 10.000 kişilik bir kuvvet ile Mısır askerlerine saldırmasına rağmen yenilerek geri çekilmiştir²³¹. Ermeniler Kalavun'un gücünü hissedince sulh teklifinde bulunmuşlardır. Yapılan sulh anlaşması esir mübadelesi ve gerçekleştirilecek ticari ilişkilerle ilgili maddeleri taşımakta idi²³². Buna göre 17000 dirhem tazminat ödeyecekler bunun 15000 dirhemi peşin alınmıştır. Geriye 2000 dirhem kalmıştır²³³. Teşrif'ül Eyyamda ise 17000 dirhem 1000 dirheminin peşin geri kalanlar içinde esir alındığını yazmaktadır²³⁴. Kalavun'un Ermenileri yenmesini fırsat bilen Suriye Türkmenleri, bu yılın kışında Kilikya'ya kadar ilerleyerek Ermenilerin yaşadıkları yerleri yağmaladılar ve Ermenileri buradan kaçırdılar. Tell-Hamdun'a kadar ilerleyen Türkmenler buradan da sayısız ganimetler alarak geri döndüler. Bu suretle Haleb camiini yakan yağmalayan ve minberini götüren Ermenilerden de intikam aldılar²³⁵.

Ermeniler bu yenilgilerin ardından Kalavun ile anlaşmaya yanaşmıştır. Sultan Kalavun Markapta iken anlaşma için gelen elçiler, Kalavun'a Ermeni kralının affını isteyerek anlaşma teklifinde bulunmuşlardır. Gelenler daha önce anlaşma yapmak için bir heyet yolladıklarını ama bir daha bu heyetten haber alamadıkları konusunda Kalavun'a şikayette bulunmuşlardır. Elçilik heyeti

²²⁹ Sobernheim, "Kalavun", İA, C. VI, s. 122.

²³⁰ İbn abdi'z-Zahir, Siret, s. 1-2.

²³¹ İbn abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 31.

²³² İsmail Yiğit, İslâm Tarihi, C. VII, s. 146.

²³³ Ayni, İkdü'l-Cüman, s. 315.

²³⁴ İbn abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 67.

²³⁵ Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 575-576.

beraberinde bir çok hediyelerde getirmiştir. Anlaşma şartlarına göre, Ermeniler²³⁶.

1. Ermeniler her sene; Bir Milyon dirhem verecekler bunun yanısıra 25 at 25 katır mihıyla birlikte 10.000 nal vereceklerdi.
2. 50 adet at ve eşek verecekler.
3. Ülkelerindeki çıkan madenlerden belli bir miktar yollayacaklar.
4. Yakalamış oldukları Müslüman tüccarları serbest bırakacaklar. Ölenlerin yerine bir esir bırakacaklar. Ölen adamların mallarını da yollayacaklar. Bütün esirleri de serbest bırakacaklar.
5. Kalavun'da anlaşma müzakereleri için Kahire'ye gitmiş Ermeni elçilerini salıverecekti. (herhalde daha önce anlaşma için gelmiş ama bir daha haber alamadık dedikleri elçilik heyeti olması lazım)
6. Anlaşma 10 yıl 10 ay 10 gün 10 saat olarak Rabiulahir 684 / 6 Temmuz 1285/ Haziran 1596 yılında imzalanmıştır.
7. Anlaşmanın diğer önemli bir maddesi de, meliklerin ölmesi ile anlaşma son bulmayacak. Diğer meliklerin hükümdarlıkları zamanında da 10 yıllık süre zarfında devam edecekti²³⁷. Kalavun Perşembe günü imzalamış olduğu bu metin için, elçilere Kralınız uyduğu süre bende uyarım diyerek teminat vermiştir.

Anlaşma yapıldıktan sonra Emir Fahreddin Sis'e anlaşmayı imzalatmak, bir senelik vergi ile beraber esirleri almak için gitmiştir. Ermeniler ise yapmış oldukları bu anlaşmayı zafer olarak nitelemişlerdir²³⁸.

1.4. Nübye İle Olan Münasebetler

Mısır'ın Cenubunda bulunan ve Sudan (Mısır Sudanı)'da bulunan bir memleketin ve burada yaşayan kavmin adı. Nübye'yi asıl Mısır'dan ayıran hudut

²³⁶ İbn abdi'z-Zahir, Siret, s. 92.

²³⁷ Mehmed Neşri, Kitab-ı Cihannüma (Neşri Tarihi), (Nşr. Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen) Ankara 1995, C. I, s. 45-40, İbn abdi'z-Zahir, a.g.e. s. 93.

²³⁸ İbn abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 93.

Asavan civarında Nil nehrinin birinci Çağlayanı üzerinde bulunan yerlerdir²³⁹. Mısır'ın güney sınırı modern çağa dek Asuan'ın birkaç kilometre yukarısında Nil'in oluşturduğu Birinci Çağlayandı. Çağlayanın ötesinde ise Nübyelilerin toprakları vardı (Harita-I). Bu halk ırmak kıyısında dar bir şerit boyunca ekimin mümkün olduğu bölgelerde yerleşimler kurmuş, siyasi olarak iki krallık oluşturmuşlardı. Kuzeyde, başkenti Dungala olan el-Makurra, muhtemelen Atbera ile Nil'in birleştiği noktanın güneyinde, el-Ebvâb (Kapılar) diye bilinen bir bölgeye kadar uzanıyordu. El-Ebvâb'ın yukarısında ise Alva Krallığı yer alıyordu ve bunun başkenti de Nil kıyısında kurulu Sube idi. Her iki krallığın halkı (ya da en azından yöneticileri), Mısır'ın Araplarca istila edilmesinden önceki yüzyılda Hristiyan olmuştu. Doğuda, Nil vadisi ile Kızıldeniz arasında uzanan çöllerle tepelerde ise göçebe Buce kabilesi yaşardı. Sami dillerinden birini konuşan bu kabile hâlâ pagandı ve Mısır'ın da, Nübye'nin de denetiminden bağımsız yaşıyordu. Kızıldeniz bir Müslüman gölü haline gelmişti ve Afrika kıyısındaki limanlar uluslararası ticarete antrepo işlevi görmekteydi. Buna rağmen Nübye ile Mısır arasında ticari ilişki fazla gelişmemiştir. Mısır'ın Müslüman yöneticileri açısından Nübyeliler daimi bir sorun oluşturuyordu²⁴⁰. Nübyeliler her sene köle vergi vermeyi taahhüt etmişlerdir. Buna rağmen bu vergiler zamanında ödenmediği olmakta idi²⁴¹.

Sultan Kalavun Mısır tahtına oturduktan sonra kendisinden önceki siyaseti terk ederek, Nübye işlerine faal bir şekilde müdahalede bulunmuştur. Bunun başlıca sebebi, vergilerin ödenmemiş olması, iktidarı ele geçirmek için Mısır yardımını isteyen Nübyeli müddeiler olmuştur. Kalavun tahta oturmasından hemen sonra 1278 yılında ondan yardım almak için yanına gelenlere bir grup asker temin etmiştir. Nevbe (Nübye) ordusu Dangala yakınında Mısır ordusu tarafından hezimete uğratıldı. Nevbeliler Kalavun'a vergi ödemeyi kabul ederek serbest kaldılar. Buna rağmen Şememun tekrar Memlûk

²³⁹ S. Hillelson, "Nube", *İ.A.*, C. IX, s. 339.

²⁴⁰ P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 132.

²⁴¹ S. Hillelson, *a.g.m.*, s. 339.

topraklarına saldırıya geçti. Nübyeliler Dangala yakınlarında tekrar hezimete uğratıldılar.

688 senesinde Emir İzzeddin yeni bir ordu hazırladı. (İzzeddin Aybek) İzzeddin oğlu ile Bongoz²⁴² el-Gadnun'a geldi İzzeddin'in askerleri Şemamun'u tekrar yendiler. Bu sefer Dangaladan kaçtı. Onun yerine yeni bir emir tayin edildi. Kalavun şehirde bazı idari düzenlemelerde bulundu. Şemamun tekrar gelerek topraklarını zorlanmadan geri aldı. Şemamun tayin edilen yeni meliki öldürerek onu korumakla görevli Mısır askerlerini de öldürdü. Şemamun sultan Kalavun'a dost olmak için mektup gönderdi. Kalavun bütün planlarını Akka için kurduğu için Şemamun ile anlaşmayı kabul etti. Ve onun Krallığını tanıdı²⁴³. Kalavun döneminde Nübyeliler ile başka sorun yaşanmamıştır.

1.5. Diğer Hristiyan Devletler İle Olan Münasebetler (Avrupa)

Kalavun Müslüman hükümdarlar, Frank devletleri ve komşu Hristiyan güçlerle siyasi antlaşmaların yanı sıra, Batının deniz aşırı devletleriyle, özellikle İtalya Cumhuriyetleri ve Aragon'la da sayısız ticari antlaşma yapmıştır. Frank devletlerinin kurulmasına katkıları nedeniyle İtalyan deniz güçlerine ödül olarak çeşitli topraklar ve Doğu Akdeniz limanlarında imtiyazlar verilmişti. İtalyan tacirler böylelikle, Suriye-Filistin kıyılarında ticareti sürdürebilmelerini sağlayacak güvenli üslere kavuşmuş oluyordu. Bölgenin Hristiyanlarca kutsal sayılmasından dolayı bir çok Avrupa kralı bu bölge ile yakından ilgilenmiştir.

Kalavun'un tahta çıkması ile birlikte Avrupa devletleri ile yapılan görüşmelerde hem siyaset hem de ticaret önemli rol oynamıştır. Kalavun ile Cenova arasında bir antlaşmayla sonuçlanan gelişmelerde bu açıkça görülür. Sultan, Rebiülahir 688 / Nisan 1289'da Trablusşam'ı alınca, kentin tarihinin son döneminde önemli bir rol oynayan Cenovalı Amiral Benito Zaccaria korsanlığa başlayarak bir İskenderiye gemisini ele geçirdi. Mısır'daki Cenevizli tacirler bunu

²⁴² Güney Mısır'da oturanlara Bongoz denir.

²⁴³ İbn Abdi'z-Zahir, Siret, s. 46.

duyunca kaçmaya çalıştılar, fakat sultan bir kısmını alıkoydu. Bunun üzerine Ceneviz makamları derhal Zaccaria'nın itibarını geri alıp onun tarafından tutsak edilmiş kimseleri serbest bıraktı ve ateşkes müzakeresi için Mısır'a elçi gönderdi. Kalavun, Elçi Alberto Spinola'yla hemen görüşmeyip onu keyfi biçimde bekletti, ama öte yandan da İskenderiye'den alınan gümrüğün hazinesine sağladığı katkının farkındaydı; nitekim Cemaziyelevvel 689/Mayıs 1290'da ateşkes antlaşması sonuçlandırıldı. Bu antlaşmanın günümüze kalan kayıtları iki açıdan eşsizdir: Öncelikle, elimizde antlaşmanın hem Arapça, hem Latince metni bulunmaktadır; ikinci olarak da Arapça metnin ilişiginde bulunan dört ayrı belge, antlaşmada izlenen usullere ışık tutar. Ne var ki Latince ve Arapça metnin birbirinin aynı olmaması fazlasıyla dikkat çekicidir. İlişiginde Spinola'nın yemini, yemin sırasında hazır bulunan Kahire Melkai Piskoposunun şahadetnamesi, Mısırlı ve Cenevizli şahitlerin ifadeleri ve piskoposun tasdiknamesi bulunmaktadır²⁴⁴.

Aragon Krallığı'nın Memlûk Sultanlığı ile ilişkilerinde de siyasi ve ticari çıkarların bir arada olduğu açıktır. Bu krallığın en büyük ticaret merkezi Katalonya'daki Barcelona limanıydı. Kral I. Jaime (1213-76) zamanında Katalan tacirlerin inisiyatifi de almasıyla kentte refah artmıştı Jaime'nin oğlu ve halefi III. Pedro (1276-85), Hohenstaufen hanedanının dan gelen ve Sicilya Kralı Manfredi'nin kızı, İmparator II. Friedrich'in torunu olan Constanza ile evlendi. 1266'da Manfredi'yi yenilgiye uğratıp öldüren Charles d'Anjou, Carlo adıyla bu ada krallığının da başına geçti. Mart 1282'de adadaki Carlo yakınlarının katledilmesiyle sonuçlanan Sicilya Vesperom ayaklanmasının ardından Kral Pedro, adayı işgal ederek burada Pietro adıyla karısını temsilen hüküm sürdü. Olayın aslı şöyle gelişmiştir. "30 Mart 1282 akşamı birdenbire Sicilyalılar Charles d'Anjou'nun ve askerlerinin kibir ve gururuna dayanamayarak isyan edip adada bulunan tüm Fransızları öldürdüler. Mısır Memlûkleri için Charles d'Anjou iktidarının çökmesi hem şiddetli bir darbe hem de rahatlık hissi

²⁴⁴ W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 466-467, P. M Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 165.

uyandırdı” Baybars ve Kalavun her ikisi de Charles’den korkmuş, ona itibar göstermişlerdir. Kalavun Charles tehlikesi ortadan kalktıktan sonra, Franklar ve Moğollar’ın anlaşmalarının önüne geçmeye çalışmıştır. 1283 yılında Kaysâriye’de imzalanmış olan mütareke sona erince, Kalavun Eude Poilechien’e bunun yeniden on yıl için uzatılmasını teklif etti. Eude bunu sevinçle karşıladı fakat buna yetkisi olup olmaması konusunda endişeleri bulunmakta idi. Bundan dolayı anlaşma Frank tarafında Akkâ *commune*’ü ile Athlit ve Sayda Templier şövalyeleri adına imzalandı. Bu anlaşma Franklara, Akkâ kuzeyinde Sûr Merdivenleri’nden Karmel dağına ve Athlit’e kadar olan arazi ile Sayda’nın mülkiyetini sağlamaktaydı. Sûr ve Beyrut ise bunun dışında bırakılmıştı. Nazareth’e serbestçe hac seyahati baki kalmaktaydı²⁴⁵.

III. Pedro ölünce büyük oğlu III. Alfonso Aragon’un, onun küçüğü Jaime de Sicilya’nın tahtına çıktı. Alfonso, yetmiş Müslüman esiri elçileri aracılığıyla geri göndererek Kalavun’la müzakere başlattı. Elçilik heyetinde, muhtemelen tercümanlık görevini üstlenmiş olan Yahudi bir hekim de bulunuyordu. Cenova’yla yapılacak antlaşmadan üç hafta kadar önce, Rebiülahir 689/Nisan 1290’da antlaşma imzalandı. Üzerinde anlaşılan koşullar üç bölüme ayrılabilir. Dönemin diğer ateşkes antlaşmalarıyla ortak özellik taşıyan bu anlaşma,

Birincisi, iki hükümdarın birbirlerinin topraklarının güvenliği konusunda karşılıklı teminat verdiği hükümleri içerir Kalavun, yalnızca Aragon Krallığıyla değil, Sicilya’yla ve Alfonso’nun ailesine ait başka topraklarla ilgili olarak da teminatta bulunmuştur.

İkinci olarak, çeşitli ticaret antlaşmalarında da emsali olan, tüccarlar ve başka yolcularla ilgili hükümler yer alır. Bu hükümlerin özellikle üçü dikkate değer. Birinde, Aragon Krallığının topraklarından geçmekte olan sultanlık elçileri ile maiyetlerinin can güvenliği ele alınmaktadır. Bir başkası, kralın

²⁴⁵ Runciman, *Haç Seferleri Tarihi*, C. III, s. 334.

mühürünü taşıyan bir geçiş belgesi bulundurmaları koşuluyla hacıların Kudüs'e girmesine izin verileceğini taahhüt etmektedir.

Üçüncüsü ise sultanın hâkimiyetindeki topraklarda her türlü ticari muameleyi şeriat mahkemelerinin yetkisine vermektedir. Buraya kadar antlaşma hükümleri, çeşitli ayrıntılar haricinde içerik bakımından diğer diplomatik belgelerden pek farklılık göstermezken, üçüncü kategorideki hükümler çok çarpıcıdır. Kral ve kardeşleri sultanla ittifak kurarak, papadan, herhangi bir Frank hükümdarından, Cenova'dan, Venedikten, Bizanslılardan veya şövalye tarikatlarından gelebilecek saldırılarda sultanı karadan ve denizden desteklemeyi taahhüt etmektedirler. Doğu Akdeniz'deki Frank devletlerinin sultanla çatışmaya girmesi durumunda bunlara hiçbir yardımda bulunmayacaktır. Kral, Hristiyan hükümdarların veya Moğollardan bir saldırı geleceğini haber alırsa sultanı uyaracaktır. Son olarak da kral, Müslüman limanlarına metal ve kereste ihracına izin verecektir. Antlaşmanın özellikle bu maddesi o çağ için skandal niteliğindedir. Çünkü Kilise, savaş malzemesi satışını uzun zaman önce lanetlemiş bulunmaktaydı. 1274'te Kral I. Jaime Barcelona'daki tebaasının bu tür ticarete bulunmasını yasaklamıştı. Kalavun , bu gruba giren diğer hükümleri, Latin krallığına karşı girişeceği nihai harekâtlarda (Trablusşam'ı aldığından beri bunu düşünmekteydi) kendini Avrupa müdahalesine karşı korumak için tasarlamış olmalıdır. Kalavun'un diplomatik bir başarısıdır.

Bu antlaşmanın imzalanmasından birkaç ay sonra Kalavun öldü; ertesi yıl da Alfonso öldü. Kardeşi olan Sicilya Kralı, Aragon Kralı II. Jaime adıyla onun yerine geçti. Gerçi 689/1290 tarihli antlaşma için herhangi bir süre belirlenmiş değildi, üstelik taraflardan birinin ölümü durumunda antlaşmanın feshedilemeyeceği de özel olarak belirtilmişti, ama II. Jaime Kalavun'un halefi el-Eşref Halil'le yeni bir antlaşma yapmak üzere müzakere başlatmıştır²⁴⁶.

²⁴⁶ P. M.Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 160-168.

Kısacası Kalavun'da Mısır hükümdarlarının yaptığı gibi İtalyan Cumhuriyetleri ile anlaşma imzalamış ve bunlar ile iyi geçinme yoluna gitmiştir. İtalyanlar Mısır ticaretinde önemli bir paya sahip idiler. Tüccarlar Mısır mallarını Avrupa'ya yolluyorlardı. Mısırlılar, İtalyan Cumhuriyetlerini yapmış oldukları bu ticareten büyük gelir sağlamakta idi. Ticareten alınan vergi 5/1²⁴⁷ oranında idi. Kalavun'un bu dönemde önemli bir değişiklik yaparak daha fazla vergi alabilmek için her yabancı için pasaport çıkartmıştır²⁴⁸.

Sultan Kalavun, Cenova ve Sicilyalı Jakop idârecileriyle ticârî serbestlik, denizlerde seyrüsefer serbestliği ve korsanlara karşı işbirliği şartlarını taşıyan anlaşmalar imzalamıştı²⁴⁹. Memlûk ülkesi üzerinden gerçekleştirilen Hind-Avrupa deniz ticaretinde bu şehir devletlerine ait gemilerine büyük bir payı vardı²⁵⁰.

Mısır ve çevresinde bir çok Avrupalı ülkenin konsoloslukları bulunmakta idi. Cenova ve Piza Cumhuriyetlerin konsoloslukları İskenderiye ve Trablus da bulunuyordu. Dimyatta konsoloslukları vardı. Bu konsoloslukların görevi kendi vatandaşlarını koruyor ticari ilişkilerini takip ediyor ticaret edenlerin isimlerini deftere kayıt ediyorlardı²⁵¹.

İspanya Mısır'a mektup ve hediye yollamıştır. İspanya'dan 681 yılında iki kişi gelmiş bunlar at ve değerli hediyeler getirmiştir. Kalavun bu gelen elçilere iyi davranmış, karşılığında iyi bir hediye yollamıştır. 681 yılında gelen bu elçilik heyeti ile anlaşmalar imzalanmıştır. 689 yılında başka bir anlaşma yapılmıştır. Ergüvan'ın meliki (Güneydeki Hristiyanlar) Sultan Kalavun'un yanında olduğunu bildirmiştir. Gelen mektuplar inşada bulunmaktadır²⁵².

²⁴⁷ Bu oran Makrizi ve Kalkaşandi de geçmektedir.

²⁴⁸ İbn abdi'z-Zahir, Siret, s. 50-52.

²⁴⁹ Philip, İslâm Tarihi, s. 1097.

²⁵⁰ İsmail Yiğit, İslâm Tarihi, C. VII, s. 147.

²⁵¹ İbn abdi'z-Zahir, Siret, s. 65.

²⁵² İbn abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 65.

Kıbrıs, Avrupalılar için bu dönemde bir istasyon görevi görmekte idi. Suriye sahilindeki limanların bulunması Kıbrıs'ın önemi ikinci plana itilmiştir. Ama Kalavun döneminde bu liman şehirlerinin tek tek Memlûklerin eline geçmesi Kıbrıs'ın önemini artırmaya başlamıştır²⁵³. Bu itibar ile Sultan Kalavun ile Kıbrıs arasında da bir takım yazışma ve ilişkiler olmuştur. Kıbrıs, Akka üzerinde hak iddi etmekte idi. Kalavun'da Kıbrıs kralını Akkalılara karşı desteklemiştir. Kıbrıs Kralı Kalavun'un Akka ile anlaşma yapmasını endişe ile karşılamıştır. Kıbrıs Kralı, Kalavun'un hem kendisini desteklemesini hem de Akkalılar ile anlaşma yapmasını kabullenememiştir Bunu açık açık ortaya koymuştur²⁵⁴.

2. Moğollar İle Münasebetler.

2.1. İran Moğolları İle Olan Münasebetler (İlhanlı)

Yakın Şarkın iki büyük devleti²⁵⁵ olan Memlûk ve İlhanlı ilişkileri, baştan itibaren düşmanlık üzerine kurulmuştu. Bağdat Abbasi halifeliğini ortadan kaldırdıktan sonra ilerlemelerine devam ederek Anadolu'nun bir kısmını ve Suriye'yi işgal eden Moğol orduları, Filistin'de Ayn Calut mevkiinde, 3 Eylül 1260 günü cereyan eden savaşta, Memlûkler karşısında büyük bir hezimete uğramışlardı. Yenilmek nedir bilmeyen Moğollara ilk mağlubiyeti Memlûk orduları tattırmıştı. Bu savaştan sonra bölgenin ve zamanın iki büyük devleti arasındaki mücadele bir asra yakın devam etmiştir. Bu mücadele İlhanlı hükümdarlarının Müslüman oldukları zaman yerini sulhe bırakmıştır. Ayn Calut zaferiyle, Moğolların yenilemeyeceği inancını yıkıp, Mısır ve Suriye başta olmak üzere, Batı İslâm dünyasını ve hatta Avrupa'yı Moğol tahribatından kurtaran Memlûk sultanları, İslâm dünyasının en korkunç düşmanı olan Moğollarla yaptıkları savaşlara büyük önem vermişlerdir²⁵⁶.

²⁵³ W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 406.

²⁵⁴ İbn abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 48.

²⁵⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 574.

²⁵⁶ İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi*, C. VII, s. 140.

Kalavun tahta geçtiği zaman, İlhan Abaka'nın arzusu Kalavun mevkiini güçlendirmeden Memlûklere karşı harekete geçmekti. 1280 yılı Eylül aylarında bir Moğol ordusu Fırat'ı geçerek Antep, Bagras ve Derbsak'ı işgal ettiği sırada Dımaşk emiri Sungur al-Aşkar'da Kalavun'a isyan etmiş durumda idi. Moğollar 20 Ekimde Haleb'e girerek pazarları yağmalayıp camileri, evleri, işyerlerini yakarak iki gün boyunca şehri yağmaladılar²⁵⁷. Müslüman ahali korkusundan Dımaşk'a doğru kaçmaya başladı. Aynı zamanda Markap Hospitalier'leri de Bukayye'ye (Harita-6) bol ganimet sağlayan bir akın yaparak hemen hemen Kerek'e kadar ilerlediler ve dönüşleri sırasında Maraclea yakınında Markap Hospitallerini, durdurmak üzere gönderilmiş olan bir Müslüman ordusunu bozguna uğrattılar. Ancak Moğollar Haleb'i ellerinde tutabilecek kadar çok sayıda değillerdi. Kış ayının yaklaşmış olması Moğolların geri çekilmesini sağladı²⁵⁸. Kalavun savaş kuvvetlerini Dımaşk'ta toplayınca Moğollar Fırat'ın gerisine çekildi. Sultan Kalavun, Hospitalier'leri cezalandırmak için bir birlik göndermekle yetindi. Bu birlik Markap önünde Hospitalier'ler tarafından mağlup edildi²⁵⁹.

Yaklaşık aynı sıralarda Akka'ya bir Moğol elçisi gelerek Franklara, İlhan Abaka'nın ertesi ilkbahar içinde yüz bin kişilik bir orduyu Suriye'ye göndermeyi plânladığını bildirerek onların askeri birlikler ve silahlâ onun yanında bulunmaları ricasında bulundu. Hospitalier'ler bu haberi İngiltere'ye kral Edward'a yolladılar; ancak bu haber Akkâ'da hiçbir akis bırakmadı. Bir yıl sonra Hazırlanan Moğol akınının haberi Kalavun'u ürküttü. Sultan Rabiülevvel 680 / Haziran/1281 yılında Sungur al-Aşkar ile barışarak Antakya ve Efâmiye'yi ona iktâ olarak verdi. Ayrıca şövalyeler ile anlaşmada bulunmak için Akka'ya elçiler gönderdi. Akka ile 1272 yılında imzalanan anlaşmanın bir yıl daha geçerliliği vardı. Şövalyeler ile 3 Mayıs 1281 yılında anlaşma imzalandı. 16 Temmuzda

²⁵⁷ İbn Tağrıberdi, *en-Nücum*, s. 315.

²⁵⁸ Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 95.

²⁵⁹ Ayni, *Ikdu'l-Cüman*, s. 255-256, Makrizi, *es-Süluk*, s. 685, Ebul fida, s. 158, Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 332.

Bohemond buna benzer bir anlaşma imzaladı. Kalavun böylece diplomatik bir zafer kazanmış oluyordu²⁶⁰.

1281 Eylülünde iki Moğol ordusu birden Suriye'ye girdiler. Bunlardan bizzat İlhan Abaka tarafından kumanda edilen birincisi yavaş bir yürüyüşle Fırat sınırındaki Müslüman müstahkem mevkiilerini işgal ederken, kardeşi Mengü Temür kumandasındaki ikinci ordu, önce Ermeni kralı Leo III. ile bağlantı kurduktan sonra Antep ve Halep üzerinden Asi ırmak vadisine indi²⁶¹. Üçüncü bir ordu ise Anadolu üzerinden Memlûk sınırlarına girdi²⁶².

Sultan Kalavun da Mısır'dan 50.000 kişilik ordusu ile Şam'a geldi; her emire 1000 dinar ve her askere 500 dinar para tahsis etti. İlhanlı ordusu 80.000 civarında idi. Bu askerlerin 50.000 Moğol geri kalanı ise Ermeni, Gürcü ve Rumlardan teşekkül ediyordu²⁶³. Memlûk askerleri de, Suriye askerleri, Türkmen ve Arap kuvvetleri ile birleşince Moğolların karşısına hemen hemen aynı miktarda bir ordu ile çıkıyordu. Aynı, *Igd'ül Cüman*'da Müslümanların bunun yarısı kadar olduğunu yazsa da Türkmen ve Kürt beylerinin katılımı ile Kalavun'un ordusu da bu sayıya yaklaşmıştır. Kalavun Bedreddin Bektaş ve Dimaşk'ta Rükneddin komutasında özel bir asker hazırlayarak bu kuvvetlerin Moğolları kontrol için öncü kuvvet olarak gönderdi²⁶⁴.

Moğolların Memlûk sınırlarına girdiği zaman halk korkusundan iç kısımlara doğu çekilmeye başlamıştır. Çekilemeyenler sadece güçsüz hasta ve ihtiyarlardır²⁶⁵. Moğolların Şam arazilerine hücumlarının temelinde Aynu Calut

²⁶⁰ Ayni, *Ikdu'l Cüman*, s. 266, Makrizi, *es-Sülük*, s. 685. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 332.

²⁶¹ Ebu'l Ferec, *Ebu'l Ferec Tarihi*, s. 605.

²⁶² Makrizi, *a.g.e.*, s. 681, Baybars el-Mansuri, *a.g.e.*, s. 95.

²⁶³ Ayni, *a.g.e.*, s. 269, Kerimüddin Aksarayı, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1943, s. 213, (Terc. M. Nuri Gençosman)

²⁶⁴ Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 96.

²⁶⁵ Makrizi, *es-Sülük*, s. 682, İbn Tağnberdi, *en-Nücüm*, s. 301.

yenilgisini unutamamaları yatmaktadır. Sungur el-Aşkarında Kalavun'a isyan ettiğini duyunca bu fırsattan yararlanmak istemişlerdir²⁶⁶.

Samagar Noyan'da²⁶⁷ Elbistan'dan Ayntap, Derbsâk ve Bağras kasabalarını aldıktan sonra, bütün Moğol kuvvetleri Haleb'e vardı. Şehirde yağma, katl ve tahriplerde bulundu. Câmi ve medreseleri, saltanat sarayını ve emirlerin evlerini yaktı. Halep'ten ilerleyen Moğol ordusu 1281 yılı 31 teşrin (14 Recep 680) Perşembe günü, hama ve Hums arasında, büyük İslâm kumandanı Halid bin Velid'in şehid olduğu yerde Memlûk ordusu ile karşılaştı²⁶⁸.

Kalavun savaş meydanına geldiği zaman askerlerini düzene sokarak onları cesaretlendirici bir konuşma yaptı²⁶⁹. Savaş başlamadan önce Kalavun'a bir casus gelerek Moğol ordusu hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgilendirme Makrizi de şu şekilde geçmektedir. "..... sultana kuşun kanadı üzerine ordunun 80 bin askerden oluştuğunu ve bunlardan 44 bininin Moğollardan oluşup Kulbü istediklerini yaz. Sağ kanatları da gerçekten güçlüdür. Buda Müslümanların sol kanadını güçlendirir²⁷⁰. Sancakları da korur....." diğer kaynaklarda bu konuda görüş birliğindedir²⁷¹.

Kalavun bu haber üzerine, orduyu; sağ kanada Hama sahibi melik Mansur'u sol kanada Emir Bedreddini, Emir Alaaddin Tıbrî Elveyiri, Emir İzzeddin Aybek el-Afram'ı, Emir Alaaddin Keçtoğdı eş-Şemsi, ve bunlara bağlı olanları yerleştirdi. Sağ kanadın başına Emir Şerafeddin, İsa bin Mühenna Alu fadl²⁷², Alu mera, Urban eş-Şam ve bunlara eklenenleri koydu. Sol kanadına da emir Sungur el-Aşkar ve kendisiyle beraber bulunan emirleri, Emir Bedreddin Beylik el Aydemir, Emir Bedreddin Bektaş, Emir Silah, Emir İmadüddin Sancar

²⁶⁶ İbn Tağrıberdi, a.g.e., s. 300. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 575.

²⁶⁷ Moğol Anadolu Umum Valisi, yaz aylarında Yabanlu Pazarında oturduğu bilinmektedir. (Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 14)

²⁶⁸ El-Makrizi, a.g.e., s.682, Ayni, a.g.e., s. 275, Steven Runciman, a.g.e., C. III, s. 332, Baybars el-Mansuri, a.g.e., s. 98-100

²⁶⁹ Ayni, a.g.e., s. 273.

²⁷⁰ Burada Müslümanların, Moğolların sağ kısmına gelecek olan sol kısmı güçlendirmesi bildirilmiştir. Gerçektende savaş başladıktan sonra bu haberin faydası görülmüştür.

²⁷¹ Makrizi, *es-Sülûk*, s. 690.

el-Halebi, emir Papka el-Ala'i, emir Bedreddin Bektut el-Alai', emir Seyfeddin Habrek et-Moğoli ve bunlara bağlı bulunanları yerleştirdi. Ve sol kanadın başına topluluklarıyla beraber Türkmenleri, Kürt köle askerlerini yerleştirdi. Calise²⁷³, Mısır saltanatının naibi Emir Hüsameddin et-Tornatai ve kendisine bağlı bulunanları, Emir Rükneddin Ayacı, Emir Bedreddin Bektaş b. Kerman ve saltanat meliklerini yerleştirdi. Sultan beraberinde razize erbapları, ihtiyaçları ve özel danışmanları olmak üzere sancakların altında karargah kurdu. Onu koruyan halka 4 bin süvariye. Sultanın köleleri 800'dü. Orduda Kürt ve Türkmen emirlerinden büyük bir grup vardı. Şam ve Mısır emirleri dışındâ Daha sonra 200 süvari seçip sancaklardan ayrılıp yüksek bir yere(tepe) çıktı²⁷⁴.

Savaş başladığı zaman Halid bin velid meşhedinde önce Moğollar yener gibi oldular. Müslümanların sağ tarafı geriledi. Moğollara daha sonra sol tarafa saldırdılar. Bu savaşta Kalavun ve melikleri büyük bir sebat gösterdi. Müslümanlardan bir çok kimse şehid oldu²⁷⁵. Moğollar Hıms'a kadar vardılar. Kapıları açık bulup bir çok adam öldürdüler. Sungur el-Aşkar, Tıbras Veziri, Emir Silah, Aytamış, Hüsameddin Lacin, Hüsameddin Tornata ve bazıları geri çekilmeye başladılar. Sultanın sadakatını görünce yeniden saldırıya geçtiler. Mısır askerlerinin hücumu karşısında Moğollar yenilmeye başladı bu arada Mengü Temür yaralandı. Moğollar Kalavun ve askerlerinin saldırısı karşısında yenildikleri anlayınca geri dönüp kaçtılar. Bir çok Moğol askeri öldü ve esir edildi. Kalavun sancağının altına geçti bu arada savaş kösleri vuruyordu. İkinci olmadan savaş bitti. Sabahtan akşama kadar bir rivayete göre de 4'de kadar devam ettiği kaynaklarda geçmektedir. Baybars tarihinde şu şekilde geçer. *".....Düşmanın yürüyüşü İslâm ordularının sağ tarafına geçti. Atlılar önce saldırdı ardından diğer ordular saldırdı. İlk etapta sağ kanat darbe yedi ama Kalavun'un cesareti ile ordu hemen toparlandı. Ve sonuçta sol taraf kesin darbeyi vurunca zafere ulaştık. Onların bu şekilde sol tarafın yenilmesinde*

²⁷² Fadl kabilesinin reisi olan İsa bin Mühenna Sungur el-Aşkar'ın isyanı sırasında onunla bir olmuştur.

²⁷³ Kulptan önce gelen yer

²⁷⁴ Baybars el-Mansuri, et-Tuhfe , s. 99-100, Makrizi, es-Süluk, s. 690.

Mengü Temür vardı. Moğollar İslâm ordularının saldırısı karşısında dayanamayıp geri çekildi. Hemen takviye alarak Hıms altına gelinceye kadar Müslümanların arkasına dolandılar. Dar bir bölgede Müslüman ordusunu çevirmeye başladılar. Müslümanların sol kolu düştü. Bunlar Dimaşk'a doğru çekildi. Bazı yenilenler Cisri Yakub'a kadar bazıları da Gazze'ye kadar kaçtı. Moğollar onların yenildiğini görünce atlarına binip etrafi kolacaan ettiler. Bu sırada onların sol kanadı yenildi. Sultan yerinden hiç ayrılmamıştı. Küçük bir mehter topluluğu ile duruyordu. Yanındaki askerler güçlü idi. Bir kısmı düşmanın arkasından gitti. Sultan bu sırada bayrakların gizlenmesini köslerin durmasını istedi. Takip edenlerin düşman takibinden dönünceye kadar. Meydanda hezimet dillerde dolaştı bu yenilgiye rağmen? sultan Mansur'un galip geldiği halk arasında yayıldı. Bu sırada sultana tabi olanlar çekildiler. Sultan o gün otağına döndü kendisine ihanet edenleri öldüreceği ortaya çıktı. Onlara ağır cezalar verildi. Onlardan birisi esir alınanlardandı.....²⁷⁶.

Gerçekten Moğol ordusu bu ilerleyişten sonra bir kere daha Türk Memlûklerine karşı bozguna uğramış; Mısır ordusu savaş sahnesinde ve kaçarken Moğolları büyük bir darbe vurmuştur. Sultan Kalavun ordusu, harp esirleri ve ganimet yüklü arabaları ile Şam'a girince Moğol korkusu ile dehşet içinde kalan halk, şimdi görülmemiş bir bayram sevinci ile sultanı karşılıyordu. Memlûk sultanı Kalavun Mısır'a girince Kahire süslendi, ışıklandı, zafer tahtları kuruldu, büyük şenlikler yapıldı ve ziyafetler tertip edildi²⁷⁷. Bir çok şair Kalavun'un kahramanlıkları konusunda şiirler yazdılar.

*Allah sana bitmeyen ömür versin bu zaferlerinden dolayı
Şamda senden başka kimseye helal kılmadı
Allah seni Mısır ve Şam'ın meliki yaptı.
Ey Moğol askerlerini Kırmış melik²⁷⁸*

²⁷⁵ Ebu'l Ferec, *Ebu'l Ferec Tarihi*, s. 610.

²⁷⁶ Ayni, *İkdu'l Cüman*, s. 275-276.

²⁷⁷ Makrizi, *es-Süluk*, s. 680.

²⁷⁸ Ayni, *İkdu'l-Cüman*, s. 282.

Moğol ordusu yenildiğini anlayınca daha fazla kayıp vermeden Fırat'ın gerisine çekildi. İrmak iki devlet arasında sınır kabul edildi. 17 senelik bir anlaşma imzalandı²⁷⁹. Rahbe'deki Abaka Mağlubiyet haberini alınca Noyanlara çok kızdı. Ertesi sene bizzat savaşa girip, intikam alacağını söyleyerek Bağdat'a ve oradan da Hamedan'a gitti²⁸⁰. Fakat İlhan 1282 yılı Nisan başında (20 Zilhicce 680-1 Nisan 1282), Türk senesinin ikinci ayının 21. Gününde, Ceylan avlamak için çıktığında atından düşerek öldü²⁸¹. Mengü Timur'da cezirede zehirlenerek öldü (Moğol baş kumandanı şehzade Mengü-Temur tecrübesizliği sebebiyle bozguna uğramış ve yaralı olarak zor kurtulmuştu)²⁸².

Abaka'nın anî ölümü ile yerini alacak aday önceden belirlenmemişti. Bu arada tahta kimin geçeceği konusunda bir tartışma oldu Teküdar'ın taraftarları buna çok sinirlenerek gelenekler gereği tahta Teküdar'ın oturması gerektiğini bildirdiler²⁸³. Yine de kurultay toplanmış tahta kimin geçmesi gerektiğini tartışmıştır. Toplanan kurultay bu makama Abaka'nın kardeşi, yâni Hülagu'nun yedinci oğlu Tekudar'ı seçti²⁸⁴.

Ahmed Teküdar tahta geçtikten hemen sonra İslâm devletleriyle iyi münâsebetler kurmak istediğini Müslüman devletlerin hükümdarlarına gönderdiği mektuplarla ifâde etti.

Teküdar'ın tahta geçtiği dönemde, İlhanlı devletinin siyasi durumu eskisi gibi karışıktı ve yeni hükümdar bu karışıklığı çözmek durumunda idi. Bilhassa Mısır'daki Memlûk devleti ile olan münasebetleri halletmek gerekiyordu. Tekudar Yakın Doğudaki siyasî çatışmalara tesir edecek mühim bir

²⁷⁹ İbn abdi'z-Zahir, Siret, s. 44.

²⁸⁰ Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, C. III, s. 332-333, İsmail Yiğit, İslâm Tarihi, C. VII, s. 141, Aynı, İkdü'l Cüman, s. 272.

²⁸¹ İbn abdi'z-Zahir kahrından öldüğünü söylemektedir.

²⁸² Ebu'l Ferec, Ebu'l Ferec Tarihi, s. 610, İbn abdi'z-Zahir, Siret, s. 1, Faruk Sümer, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celayir" Belleten, C. 53, S. 206, s. 183, Bertold Spuler, İran Moğolları, Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350, Ankara 1987, s. 86, (Terc. Cemal Köprülü)

²⁸³ İbn abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 3-4.

²⁸⁴ Ebu'l Ferec, a.g.e, s. 611.

adım attı: İslâmiyet'i kabul etti ve Ahmed adını aldı²⁸⁵. Bağdad fukahasına ve Sultan Kalavun'a mektup yazarak kendisinin Müslüman olduğunu ve İslâm'a hizmet etmek istediğini samimî bir şekilde ifade etti. Memlûklere karşı Abaka Hân'ın siyâsetini tâkib etmek istemiyordu. Bunun için Ahmed Teküdur, Şemseddin Cüveyni'nin²⁸⁶ tavsiyelerine uyarak Memlûklü devleti ile İlhanlı arasını düzeltmek amacı ile, devrin meşhur ulemasından²⁸⁷ Sivas kadısı meşhur alim Şeyh Kutbeddin Muhammed bin Şîrâzi, Atabek Bahaddin, Rum sahibi Mardin Artuklu veziri Şemseddin Muhammed bin Şerafeddin ve Şeyh Abdurrahman'ı,²⁸⁸ Memlûk sultânına elçi gönderdi. Müslümanların huzur içinde yaşamalarını temin etmek için elinden geleni yapacağını bildirdi. Bu hususta yazdığı mektupta; *"Biz, Müslümanlığı gönül hoşluğu ile kabul ettik. Himmetimizi, şehirlerin imarına ve Müslümanların korunmasına sarf eyledik. Memleket halkına; "Evkafın (vakıfların) gelirlerini tahsis edildikleri yerlere vermelerini, hayır sahiplerinin koştukları şartlar derecesince, müstahak olanlara dağıtmalarını emrettik. Bundan sonra mescitler, medreseler, tekkeler ve hayrât binâlarıyla kervansaraylar tam bir parlaklığa erişecekti diyordu."*²⁸⁹.

Teküdar ayrıca elçilerle gönderdiği mektubunda; *"Allah'ın yardımı ile dinin bayraklarını yüceltmek, kan dökülmesine son verip İslâm kardeşliği esasına göre iki devlet arasında barış ve dostluğu kurmak istediğini, artık din farkı kalmadığından iki tarafın da İslâmiyeti savunmak zorunda bulunduğunu ve kindarlık sebebinin ortadan kalktığını, Allah'ın iradesine uygun olarak içten düşüncelerini bildiriyor, sultanın da Allahın emrine uyarak Müslümanların*

²⁸⁵ Bertold, a.g.e., s. 89, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, C. IX, s. 68.

²⁸⁶ Sahib-i Divan (Ahmed Teküdar, daha önce Cüveyni ailesinin itibarını iade etmiştir.)

²⁸⁷ Hamid Algar, "Ahmed Teküder", İ. A. (D.V.Y.) İstanbul 1989, C. II, s. 139.

²⁸⁸ Makrizi, a.g.e., s. 680, Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1997, s. 187. (Şeyh Abdurrahman Irak, Acem ve Rum taraflarında sözü geçen bir alimdir. İbni Abdi'z-Zahir, Teşrif el Eyyam'da, Şeyh Abdurrahman'ın Kalavun tarafından adım adım takip edildiğini gereken hürmet ve tazim'in gösterilmediğini bunu sonucu olarak ta iki devlet arasında istenen yakınlaşmanın olmadığını yazmaktadır. Bunu ilaveten Şeyh Abdurrahman'ın yanın da kalabalık bir ticaret adamı ile geldiğini yazmaktadır.)

²⁸⁹ İbn abdi'z-Zahir, Siret, s. 5, Aksarayi, Selçuki Devletleri Tarihi, s. 214.

barışı ve kurtuluşu uğrunda bu önerilerin onayını bu takdirde hanın doğru niyetinin ödülünü göreceğini" ifade ediyordu²⁹⁰.

Ahmed Teküdar Mektubunda; kendilerinin Abbasi döneminden bu yana Müslüman olmaları için baskının yapıldığını, ama "...Allah'a şükürler olsun ki şimdi nasipmiş Müslüman olduk..." diyerek memnuniyetini bildirmiştir. Mektubunda bundan sonra cami ve mescitlerde Allah'ın kanunlarının dışına çıkmayacaklarını ilan ettiğini söylemiştir²⁹¹. Ahmed Teküdar İlhanlı ve Memlûk imparatorluk ülkeleri arasında ticaret yollarını açtığını bildirerek Kalavun'a "*ticaret ve tüccarlar mülkü devletin esas rüknüdür*" diyerek ticarete önem verdiğini yazmıştır²⁹². Buna rağmen İlhanlı hükümdarı Ahmed ve Kalavun döneminde Mısır ile ticaret savaşlar dolayısı ile gelişmemiştir²⁹³. Bunun temelinde Mısırlıların gelen tüccarlara iyi davranmamalarında yatmaktadır. Mısırlılar el-Cezire'de Moğol tüccarlarını casus diye idam ettirmişlerdir. Ahmed Teküdar Mısır ile ticareti geliştirmek için tüccarlara çeşitli vaadlerde bulunmuştur. Ama yine de Mısır tacirleri Maverannehir'e Termeşirin zamanında girebilmiştir²⁹⁴. Ahmed Teküdar Sulh gayesi ile her türlü fedakarlığa razı olduğunu beyan ederek, elçilik heyeti ile Mısır sultanına hazineden sayısız bir miktarda kıymetli taşlar, harikulade inciler, altın ve gümüş, Tebriz'de işlenmiş yüksek değerde mücevherat, altın işlemeli kumaşlar göndermekte de cömerd davranmıştır. Sultan Kalavun bu mektuba aynı uzunlukta ve nâzikane bir dil ile cevap vermiş; fakat sulh anlaşması teklifine yanaşmamıştır. Cevabında "*Sizler Allah'ın dinine girip iyi yolu seçtiniz. Sizin Müslüman olmanıza ben ve halkım çok memnun oldu. Sizin mektupta yazdığınız hadiselerin hepsi doğru*"²⁹⁵ diyerek tasdikten ileri gitmemiştir.

²⁹⁰ Ayni, *İkdu'l-Cüman*, s. 297, Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 577.

²⁹¹ İbn abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 4.

²⁹² A. Zeki, Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 227.

²⁹³ Mısırlılar Elcezire'de tüccarları casus diye idam ettirmişlerdir.

²⁹⁴ Spuler, *İran Moğolları Tarihi*, s. 470-471.

²⁹⁵ İbn abdi'z-Zahir, *a.g.e.*, s. 6.

Filhakika Mısır sultanı cevabında hanın mektubunda kullandığı güzel ifadeleri ve islâmiyeti kabulünü memnuniyetle karşılıyor; gelen elçileri ve aynı mahiyette konuşmalarını medhediyor; hanın sözleri üzerinde çok siyasi mahiyette izahlarda bulunuyordu. Kalavun Ahmed Tekudur'un sulh teklifini, İlhan namına Anadolu'yu idare eden ve vergilerini kendi hazinesi hesabına toplayan Kongurtay'ın bu ülkede sel gibi kan akıttığını, halkı esir ettiğini, kadınlara tecavüz edip sattığını ileri sürmek suretiyle de sulh ve anlaşma teklifini kabul etmemiştir. Ahmed Tekudur'un İslâmi kabulü Moğollar tarafından kabul edilememesi Memlûkler tarafından da iyi değerlendirilmemesi bir talihsizliktir.

Bunun yanında çok az bir batılı tarihçide Ahmed'in İslâmiyet'i kabulünün siyasi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu iddia sahipleri İlhanlılar'ın Memlûklerin gücünü, ortadan kaldırmak şöyle dursun; azaltamamışlardı bile, Yeni İlhanlı hükümdarı(Ahmed) ise iki ülke arasındaki münasebetleri savaşlarla belirleme politikası yerine, asgari müştereklerde anlaşma zemini hazırlamıştır demektedirler. Moğol elçilik heyeti, Ahmed'in ölümüne kadar Mısır'dan geri yollanmadı. Bu olay ve çevresindekilerin teklifine rağmen Ahmed, Suriye'ye karşı harekete geçmedi. Böylece Ahmed'in dış politikası Memlûk sultanın bu davranışı dolayısıyla başarısızlıkla sonuçlanmış oldu.²⁹⁶

Ebul Ferec Şeyh Abdurrahman'ın Ahmet tarafından Kalavun'a gelişini şu şekilde nakletmektedir. *"...Bu sırada yollar açıldı ve tacirler Babil, Asur ve İran'dan Suriye'ye, Mısırlı tacirler Moğolların bu memleketlerine geliyorlar ve bir kimse de bunlara dokunmuyordu. Abdurrahmân Suriye'ye gitmek üzere hazırlandığı zaman Moğolların şâhâne hazinesinden büyük bir miktar para ile kıymetli taşlar, göz kamaştırıcı inciler, altınlar, gümüşler, esvaplar, altın ile dokunmuş sırmalı kumaşlar alıp götürdü. Abdurrahman Alatak'tan hareket ederek Tebriz'e geldi ve bir ay kadar buradaki çeşit çeşit el işçilerini, kuyumcuları, terzileri (yani dokumacıları) ve saireyi toplayarak herşeyi şâhâne örneklere göre hazırladı. Sonra buradan Musul'a gitti ve*

Bağdat'dan da 10.000 altın parçası getirterek bunları Mardin'e götürdü. Mısır hükümdarı Sultan Kalavun'un elçisi onunla görüşmek üzere buraya geldi ve ona şu sözleri söyledi : " Sultan sizi selâmlayarak der ki: Uzun bir müddet Şam'da kalarak gelmenizi bekliyor, sizi görmek talebinizi yerine getirerek Mısır'a gitmek için bekliyorum. Çünkü bu memleket yanımdaki bütün askerleri besleyemez. Onun için fazla geç kalmamanızı rica ediyorum" . Abdurrahman da şu cevabı verdi : " Gelmeğe hazırım. Memleketinize vardığım zaman bendelerinizin beni izzetü ikram ile huzurunuza getirmelerini, beni geceleyin yanınıza götürmemelerini ve benden önce size gelen elçilere karşı hareket ettikleri gibi hareket etmemelerini rica ederim." Sultan da ona şu cevabı gönderdi : Siz bizim nazarımızda büyük adamsınız ve sizin makamınız daha önceki elçilerin makamlarından çok ayırdır. Bu yüzden emin olunuz ve tam bir hoşnutluk içinde geliniz" Bunun üzerine, Şeyh Abdurrahmân emin oldu. Şeyh, Arap yılının 10 uncu ayı olan Şevval ayının 10 unda ve Arapların 682 (M. 1283) yılında Mardin'den hareket etti. Harran'a vardığı zaman Mısır Sultanına kölelerinden biri olan emir kendisini karşılamağa geldi. Bu emir, Şeyhçe hizmet edecek, onun gelmesi üzerine atından inecek, yaya yürüyerek onu selâmlayacak ve âdete göre onun elini öpecekti. Fakat bu emir atından inmedi ve, Şeyhin önüne gelerek onu yüksek bir sesle selâmladı. Sonra Şeyh'e haber göndererek "Yanınızdaki Moğolların daha fazla ilerlemelerini hacet kalmadı. Emredinde geri dönsünler" dedi. Şeyh de Moğolların geri dönmelerine müsaade etti. Askerlerin gitmeleri üzerine emir ,Şeyh ile maiyetinde bulunanları alarak bunları Bire'ye giden yoldan uzak bir yere götürdü ve şu sözleri söyledi : Size daha başka bir yerde bir karargâh hazırladık" ve bunlar buradan hareket ederek Fıratın kıyılarına vardılar. Emir "Çadırlarınızı nehrin öbür kıyısına kurduk" dedi. Şeyh de "Siz nereye konarsanız, biz de oraya konarız" dedi. Bunun üzerine, Şeyh'i uğurlamak üzere gelen Mardinliler aldıkları emre göre geri dönmek istediler. Fakat Mısır sultanının emiri bunlara müsaade etmeyerek "Sultan sizin Halep'e kadar gelmenizi emretti" dedi. Bu yüzden bunlar da istemedikleri halde Fırat'ı geçtiler

²⁹⁶ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, C. 9, s. 68

ve burada konakladılar. Akşama doğru Şeyh'e haber göndererek "Kalkınız, atınıza bininiz gidelim" dediler. Şeyh itiraz etti, "Ben ancak gündüzün güneşin aydınlığında hareket ederim" dedi. Emir şu cevabı verdi: "Sizi istesenez de, istemesenez de yalnız geceleri yola çıkarmam için emir aldım". Şeyh hiddetlendi ve şu sözleri söyledi; öldürecek derecede ileri gitseniz dahi geceleyin yola çıkamam". Emir "Muhakkak ki sizi öldürmeyeceğim, fakat size zincir vurarak götürürüm" dedi. Şeyh şerefine tecavüz edileceğini"; görünce yola çıkmaya karar vererek kalktı ve atına bindi. Bütün gece yol aldılar. Sabahleyin erkenden yoldan ve meskûn yerlerden uzaklaştılar ve geceleyin Haleb'e vararak medreselerin birine indiler. Şamda bulunan sultan Şeyhin gelişini beklemeden buradan ayrıldı. Şeyh Şam'a varınca kaleye götürüldü ve yanındaki emir ile birlikte bir eve kapatıldı²⁹⁷. Mardin emirinin elçisi diğer bir eve konmuş ve hizmetçileri de çiftler çiftler evlere yerleştirilmişti. Moğol emirinin oğlu olan genç adam ile Mecdülmülk'ün oğlu olan diğer bir genç emirlerin hükümdarının hizmetine tayin olunmuşlar ve bunlar onun maiyetinde dolaşarak silâhliklerini taşımağa başlamışlardı. Bu sırada yapılan bir kamuna göre hiç bir kimse Şeyh Abdurrahman'ın nerede bulunduğu ve ne halde olduğuna dair sual sormayacaktı. Şeyh Abdurrahman Mısırdan ancak Ahmed'in ölümünden sonra ayrılabilmiştir²⁹⁸.

Ne var ki Moğollar, Teküdar'ın Müslüman olmasını ve kendilerini İslâm'a sokmak istemesini hoş karşılamıyorlardı. Bu yüzden Moğol erkânı Teküdar'ı hal ederek yerine yeğeni putperest Argun'u geçirdiler (10 Ağustos 1284). Argun, İlhanlı adliye ve maliye teşkilatında yer edinmiş olan Müslümanları görevinden uzaklaştırmakla işe başladı. Tabii bu durum İlhanlı-Memlûk münasebetlerinin tekrar bozulmasında etkili oldu²⁹⁹.

Argun zamanında Memlûklü İlhanlı münasebetleri biraz daha kötüye gitmiştir. Bağdatlı bir Yahudi olan Sa'düddeve, idareyi eline aldıktan sonra,

²⁹⁷ Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfe*, s. 109.

²⁹⁸ Ebu'l Ferec, *Ebu'l Ferec Tarihi*, s. 115-120.

Memlûklere karşı Haçlılar ile işbirliği içerisine girdi. Kalavun tarafından devamlı sıkıştırılan Trablus ve Akka'nın vaziyeti, Argun'un garp devletleriyle ittifaka hazır görünmesi ve bir de vaftiz edilme ümidini papa'ya açıklaması üzerine IV. Nikolus dikkatini Moğollar üzerine çevirdi. Argun Papa ile İngiliz ve Fransız kralına yazmış olduğu mektubunda Mısır'a karşı ortak bir harekatı bildirdi. Argun seferlerinin her şeyden evvel Hristiyanlığın kuvvetlenmesi ve Mısır'ın imhasını hedef tuttuğunu daha önce Müslüman olan İlhan'ında Kudüs'ün zaptından sonra Hristiyan olacağını papa'ya bildirdi. Papa, Argun'un tutumu karşısında oldukça sevindi. Papa ve Argun'un Memlûklere karşı girişmiş olduğu bu ortaklık, Memlûklerin güçlenmesini ve Orta Doğudan haçlı kalıntılarının temizlenmesini önleyemedi³⁰⁰.

2.2. Altınordu Devleti İle Olan Münasebetleri

Altın Ordu devleti (1242-1501)'nin sınırları, XIV. asrın ortalarında, Urallar'dan Karpat dağlarına kadar Avrupa'nın büyük bir kısmını içine alarak; doğu istikâmetinde Sibirya'nın içlerine, güneyde ise Karadeniz ve İran'a ulaşıyordu. Memlûkler, XIII. Ve XIV. asırlarda, Doğu Avrupa'nın tamamına yakın bölümüne hakim olan bu devletle, baştan itibaren dostane ilişkiler kurmuşlardı. Bu iki devleti birbirine yaklaştıran önemli sebepler mevcuttu. Dostluk ilişkilerinin kurulmasında rol oynayan bu önemli sebepleri şöyle sıralayabiliriz. Bu sebepler Sultan Kalavun döneminde de aynen devam etmiştir³⁰¹.

- a) **Din Bağı:** Her iki devlet de birer Müslüman devleti idiler. Berke han çocukluğunda İslâm'ı kabul etmişti. 1257 yılında Altın Ordu tahtına oturduğu zaman Memlûkler ile iyi ilişkiler kurmuş, bunu ölünceye kadar da devam etmiştir. O yeni dinini aynı zamanda devletin resmi dini olarak kabul etmiştir.

²⁹⁹ Ali Aktan, a.g.m., s. 615.

³⁰⁰ Spuler, İran Moğolları Tarihi, s. 252-253.

³⁰¹ Sobernheim, a.g.m., C. VI, s. 122, İsmail Yiğit, a.g.e., C. VII, s. 142-143.

b) **İlhanlı-Altın Ordu Düşmanlığı:** Bu iki Moğol devleti arasında, arazi anlaşmazlığı yüzünden çıkan ve bir türlü sona ermeyen savaşlar, her iki devlet hükümdarının bir müttefik aramaya sevk etmişti. Bu durum karşısında İlhanlılar Avrupalılar, bölgedeki haçlılar ve Ermeniler ile işbirliğine girerken, Altın ordu hükümdarları Memlûk sultanları ile işbirliğine girmişlerdir.

Yakın Şark'ta Memlûk ve Altın-Ordu gibi iki büyük devletin İlhanlılara karşı siyasî ve dinî sebeplerle olduğu kadar iktisadî ve kültürel münasebetler bakımından da sıkı münasebetleri son derece önemli idi. Memlûklerin askeri gücünü teşkil eden Kıpçak köleler bu yol ile ulaşmakta idi. Mısır ve Suriye'ye gelen Kıpçaklar bu bölgede Türk egemenliğinin kuvvetlenmesinde büyük katkı sağlamışlardır. Memlûkler ile Altınordu arasında sıkı bir ticaret bağı bulunmakta idi. Bu bağ Kalavun döneminde biraz daha kuvvetlenmiştir³⁰².

Kalavun'da daha önce kurulmuş iyi ilişkileri, Tuda Mengü ile karşılıklı devam ettirdi. Tuda Mengü (1280-1287) 1283/680 Cemaziyelahir de Sultan Kalavun'a fukahadan Mecdeddin Ata ve bununla beraber bir kısım elçiler gönderdi. Elçiler ile beraber göndermiş olduğu mektubunda, Müslüman olduğunu bildirerek, kendisine biri halife biri de Memlûk Sultanı tarafından iki sancak gönderilmesini istemiş, bu sancaklar altında İslâm düşmanlarına karşı savaşacağını bildirmiştir. Aynı zamanda halkının hacca gitmesi için fakirlere yardım ettiğini sultanın bu konuda kendisine yardımcı olmasını istemiştir. Tuda Mengü Altın Ordu devletinde İslâmiyetin yayılması için büyük çaba gösterdiğini bunun içinde İslâm şartlarını yerine getirdiğini bildirmiştir³⁰³. Kalavun, onun tekliflerini canu gönülden kabul etti, ona mektup ve kıymetli hediyeler

³⁰² Osman Turan, a.g.e., 501.

³⁰³ A. Yu. Yakubovsky, *Altın Ordu ve Çöküşü* (çev. Hasan Eren), Ankara 1992, s. 33,100, İbn Abdî'z-Zahir, a.g.e., s. 142, W. De Tiesenhausen, *Altın Ordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, s. 142. Ankara 1991 (terc. İsmail Hakkı İzmirli)

gönderdi³⁰⁴. Gelen elçileri Mekke'ye yollayarak hacı olmalarını sağladı onlara olanca kolaylığı gösterdi³⁰⁵.

685/1286 yılında Tuda Mengü'nün elçisi Mecdettin Ata tekrar sultan Kalavun'un huzuruna gelmiştir. Sultanın bütün dileklerinin hasıl olduğunu bildirerek tuda Mengü'nün teşekkürlerini iletmiştir. Bunun üzerine Sultan Kalavun Şemseddin Sungur Gutmi ve Seyfeddin Balban'ı Tuda Mengü'ye elçi olarak yollamıştır. Sultan elçisi ile beraber Kırım'da (Solhat'ta) yapılan camiye iki bin dinar değerinde malzeme yollamıştır. Camiye “..el-Melik el-Mansur..” adı yazılmıştır. Adı geçen camiye bu adı yazmak için özel taşçı ustası ve yağlı boya da göndermiştir³⁰⁶.

3. İslâm Alemi İle Olan Münasebetler

3.1. Hicaz İle Olan Münasebetler

Hicaz, Müslümanlar için önemli bir yerdi. Müslümanlar buraya hac yapmak için gelmekte idiler. Abbasiler'de hicazı devamlı elinin altında tutmak istemişlerdir. Abbasiler'in Memun'dan sonra zayıflayarak, Mısırda Fatımîlerin hakim olmasından sonra Fatımîlerde Hicaz'a hakim olmak istemişlerdir.

Sultan Baybars Mısır'ı halifeliğin başkenti yapmak için vargücü ile çalışmıştır. Kalavun'un sultan olmasından sonra Mekke Emiri Ebu Numei (1282-1283) Sultan Kalavun'a tam itaat etmek için yemin etmiştir. Kabeye sadece Sultan Kalavun'un yollamış olduğu örtülerin örtüleceği, sultanın sancağının sancakların en önünde yürüyeceği, hutbelerde sadece sultan Kalavun'un isminin okunacağı konusunda söz vermiştir³⁰⁷.

³⁰⁴ Ayni, *İkdu'l Cüman*, s. 297, Sobernheim, “Kalavun”, İ.A. C. VI, s. 122, İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi*, C. VII, s. 142-143.

³⁰⁵ W. De Tiesenhausen, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, s. 142, İstanbul 1941 (terc. İsmail Hakkı İzmirli)

³⁰⁶ Yakubovsky, *Altın Ordu Ve Çöküşü*, s. 47, W. De Tiesenhausen, a.g.e., s. 146-263.

³⁰⁷ Makrizi, *es-Süluk*, s. 700, İbn Abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 48.

Sultan Kalavun Mekke şerifi ile iyi bir dialog içerisine girerek buraları hakimiyeti altına aldıktan sonra, kendi vatandaşlarının hacı olmalarını kolaylaştırmıştır. Hac yollarının güvenliğini sağlamıştır. Hicaz'a devamlı yardımlarda bulunarak buradaki Müslümanların sıkıntı çekmesine engel olmuştur³⁰⁸. Mekke Emirleri Kalavun'a yollamış oldukları mektuplarda hac zamanının da da yol güvenliğini sağlayacaklarına dair yemin etmişlerdir. Mekke şerifinin arada bir istiklal mücadelesine karşı, Kalavun Mekke üzerindeki hakimiyetini idame etmiştir³⁰⁹.

Sultân Seyfeddîn Kalavun (678-681/1279-1290) Beytü'l-Mâk diye bilinen bölgedeki Beysu nam köyü Ka'be kisvesi için vakfetmiş, ayrıca gelirin beş senede bir Hücre-i Nebevî kisvesine tahsisini şart kılmıştır³¹⁰. Ka'be kisvesi için vakıf olan bu köy durumunu Osmanlı idâresi zamanında da muhafaza etmiştir³¹¹. Yine Sultân Kalavun 16 hâdimi, Rasûlüllah'ın türbesine hizmet için vazifelendirip bütün ihtiyaçlarının karşılanması gayesi ile vakıflar tesis etmiştir³¹².

3.2. Yemen İle Olan Münasebetler

Mısır'ın sultanları Sultan Selahaddinden bu yana Yemeni ellerinin altında bulundurmak istemişlerdir. 569 senesinde Abbasi halifesi burayı eline geçirmiştir. Abbasi halifesi adına hutbe okunmuştur. Baybars döneminde yemenle ilişki gelişmiş Yemen sultanı (Meliki el-Muzaffer Şemseddin 1250-1295) her yapacağı işi sultan Baybars'a danışarak yapmıştır. Yemen sahibi Muzaffer Şemseddin devamlı olarak at, kılıç, gibi hediyeler yollamıştır.

Yemen Sultanı Kalavun'un sultan olmasından sonra gönderdiği mektubunda bağlılığını bildirmiş, üzerinde sultani alametler bulunan bir gömlek

³⁰⁸ İbni Abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 145.

³⁰⁹ Sobernheim, a.g.m., s. 122.

³¹⁰ Muhammed Emin, *El-Evkâf Fî Hayâti'l-İctimâ'iyeti'l-Memlûkiyye Fî Mısır (648-923/1260-1517)*, Kahire 1980, 105; Mustafa Muhammed Ramazan, "Vesâiku'l-Muhassanati'l-Haremeyni Şerifeyn fi Mısır, Ebâne Asri'l-Osmâni", *Dirasetü't-Târihiyyeti'l-Cezirati'l-Arabiyye, Kitâbu'l-Evvel*, Riyad 1989, 265.

³¹¹ Sabri Paşa, *Mir'ât-ı Mekke*, 850-851.

istemiştir. Kalavun 6 Ramazan 680 yılında gömlekle beraber üzerinde Türk motifi işlemeli bir de altın yollamıştır. Yemen hükümdarı (koku, kılıç, mızrak) yollamıştır. Yemen emiri hediyeleri kardeşi emir Mecdeddin ile göndermiştir. Kalavun da aynı şekilde hediyeler ile mukabele etmiştir. 17 / Şaban 684 yılında Yemen sultanı at, fil, kumaş ve altın gibi hediyeler yollamıştır³¹³. Gelen hediyelerin bazıları Kalavun'un taaccübüne gitmiştir. (Gergedan, Necdi iyi atlar)

Kalavun gelen elçilerin mektubunu okuduktan sonra yardım taleplerine karşı “...ben şu anda Moğollar ile meşgulüm Hint bilatlarını istila etmişler. Şu anda yardım yapamayacağım diyerek onları nazik bir dille yardım taleplerine reddetmiştir...”³¹⁴. Kalavunoğulları zamanında da Yemen ile iyi münasebetler devam etmiştir.

3.3. Habeş İle Olan Münasebetler

Afrika'nın şimal-i şarkisinde bir memleketin ismidir. Habeşistan'da XII. Asırdan itibaren kalabalık bir müslüman topluluğu kendini göstermeye başlamıştır³¹⁵. Habeş'i aslında tam müslüman bir ülke saymak mümkün değildir. Ama 1285 tarihinden itibaren tahtta Müslüman bir haneden oturmuş, Müslümanların sayısı da gün geçtikçe artmıştır.

Habeşistan'daki Hristiyanlar, dinî bakımdan İskenderiye patriğine bağlı olup, başlarındaki Matrans patrik tarafından Mısır Yakubîleri arasından tayin ediliyordu. Dolayısıyla Habeş kralları Memlûk sultanı ile iyi geçiniyorlardı. Mısır'da da hristiyanların büyük çoğunluğu, başında İskenderiye Patriği'nin bulunduğu Kıpti Kilisesi'ne bağlıydı. Bu kilise Nübye(Sudan) ile Habeş (Etiyopya)'de de kurulmuştu. Arapların bölgeye hakim olması ile birlikte Bizans hâkimiyeti sona erince Ortodoks Melkai Kilisesi Mısır'daki etkili konumunu

³¹² Muhammed Emîn, el-Evkâf, 105.

³¹³ İbn abdi'z-Zahir, Siret , s. 49, Makrizi, es-Süluk, s. 701.

³¹⁴ İbn abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 117.

³¹⁵ I, Guidi, “Habeşistan”, İ.A., C. VI, s. 7.

yitirmişti, ama Suriye'de hâlâ en büyük Hristiyan cemaatine sahipti³¹⁶. Sultan Kalavun bunun yanısıra Habeşliler ile ticaret yapmak arzusunda idi. Kalavun'un bu arzusunun temelinde, Mısır'ın Habeşteki bir çok mala ihtiyacı olmasından idi.

Yokonu Emlak (1270-1285) yılları arasında hükümdarlık yapmış bu zaman zarfında Müslümanlara eziyet etmiştir. Yokonu Mısır'a bazı elçiler yollamış ama bunlar Mısır'a girmeden geri dönmüşlerdir. Böylece geliş amaçları gerçekleşmemiş oldu. Yokonu Mısır ile iyi geçinme yoluna gitmemiştir. Onun ölümü ile yerine geçen oğlu Yecisbisyan³¹⁷ arayı düzeltmek için Mısır'a Abdurrahman bin Yusuf'u elçi olarak yollamış, elçi ile birlikte yazmış olduğu üç mektubu da yollamıştır.

Birincisini : Patriğe yollamış, 8 Yunus babasının yapmış olduğu hatadan dolayı özür dileyerek, yeni bir Mısırlı papaz istemiştir.

İkincisini Sultan Kalavun'a yollamış, Kalavun'a ben babamla aynı düşünmüyorum Mısırda dost geçinmek istiyorum diyerek, Müslümanları ülkesinde koruduğunu onlara karşı iyi davrandığını bildirmiştir. Bunun da normal bir şey olduğunu her hükümdarın vazifesi olduğunu samimi bir dille ifade etmiştir.

Üçüncüsü ise Hristiyan papazlara yazılarak Papazların kendisi için dua etmelerini istemiştir.

Bu mektuplar 689/1290'da Kahire'ye geldi. Sultan Kalavun gelen hediyelere karşılı mukabelede bulunmuştur³¹⁸. Ayrıca mektupta şu maddeler bulunmakta idi.

- Selam
- Beytül makdise yol açmak
- Kudüsde kalan papazları kurtarmak

³¹⁶ P.M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 156.

³¹⁷ İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 47.

- Habeşteki Hristiyanlar için papaz göndermesini istemek. Kalavun'dan kendisine ülkesinde yaşayan Hristiyan halk için Papaz göndermesini istemiştir. Papaz olmadığı takdirde halk arasında anlaşmazlıkların çıktığını bunun ise papazlar tarafından çözüleceğini ifade etmiştir.
- Kalavun'a kendisinin Habeşistan'daki Müslümanlara iyi davrandığını, Kalavunun'da Mısır'da bulunan Hristiyanlara iyi davranması konusunda ricada bulunmuştur.

Habeşten gelen mektup Arapça'ya Çevrilmiştir³¹⁹.

4. Anadolu İle Olan Münasebetler

4.1. Selçuklular İle Olan Münasebetler

Anadolu, Memlûkler için büyük önem taşımakta idi. Bir çok Memlûk Sultanı Anadolu ile yakından ilgilenmiştir. Abbasi halifesinin Memlûk Sultanının koruyuculuğu altına girmesi Anadolu'nun ilgisini bir kat daha artırmıştır. Kalavun, sultan olduğu zaman Anadolu en zor günlerinden birisini yaşamakta idi. Anadolu'da tam bir siyasi boşluk hakimdi. Moğollar Anadolu'yu istedikleri gibi yönetiyorlar. Sultanları keyiflerine göre indiriyorlardı. Bunun yanında halka büyük zulüm de yapmakta idiler.

Kösedag Savaşı'ndan sonra, Selçuklular ile Cengizliler arasında Mugan'da yapılan barış anlaşması gereğince Anadolu'da Selçuklu hâkimiyeti son bulmuş ve Moğol hâkimiyeti başlamıştır. Başka bir ifadeyle Anadolu Selçukluları Mogollar'a tâbi bir il durumuna düşmüştür. Böylece devlet çözüme ve çökme devrine girmiştir.

Kösedag Savaşı'ndan İlhanlı hâkimiyetine kadar geçen 1243-1256 yılları arasındaki Mogol/Cengizli hâkimiyeti dönemine Anadolu Selçuklularının Tabilik zamanı denilmiştir.

---

³¹⁸ İbn Abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 47.

³¹⁹ İbn Abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 170.

Bu dönemde Selçuklular Moğallar'a vergi vermişler, fakat bu durum Selçuklu maliyesini ve iktisadi hayatını o kadar çok sarsmamıştır. Sözü edilen devirde Selçuklu Türkiyesinde; camii, medrese, kervansaray, han, hamam, hastane, köprü, türbe, imâret, kapalı çarşı, bedesten, çeşme gibi kültür ve medeniyet abideleri yapılmış olması bunun en açık delili olmuştur.

İlhanlılar'ın Anadolu'ya gelişlerinden kesin olarak Anadolu da hâkim oluşlarına kadar geçen 1256-1277 tarihleri arasındaki döneme işgâl zamanı adı verilmiştir. Bu dönemde Anadolu, Moğol/İlhanlı işgali altına girmiş, ülkenin iktisadi hayatı gündün güne kötüleştiği gibi, azalan devlet gelirinin önemli bir kısmı da, Moğol askerlerinin masraflarına sarfedilmiş ve İlhanlı hazinesine gitmiştir. İlhanlılar'ın Anadolu'ya kesin olarak hâkim oluşlarından Selçuklular'ın son buluşuna kadar geçen 1277-1318 tarihleri arasındaki döneme de son zaman veya gölge sultanlık denilmiştir. Bu dönemde Moğollar Anadolu'da çok zulüm yapmışlardır. Bu zulüm Anadolu ile yakından ilgilenen Memlûk Sultanlarının gözünden kaçmamıştır³²⁰.

Sultan Kalavun, İlhanlı hükümdarı Ahmet Teküdar'ın dostluk için yazmış olduğu mektubuna cevaben, İlhan namına Anadolu'yu idare eden ve vergilerini kendi hazinesi hesabına toplayan Kongurtay'ın bu ülkede sel gibi kan akıttığını, halkı esir ettiğini, kadınlara tecavüz edip sattığını ileri sürmek suretiyle, sulh ve anlaşma teklifini kabul etmemiştir. Kongurtay bilhassa Karamanoğulları ve Egrefoğulları topraklarındaki ormanları tahrib ettirip, pek çok Müslümanı öldürmüş, binlerce kadın ve çocuğu esir alıp satmıştır³²¹.

Kalavun, sultan olduğu zaman Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e(1266-1284) mektup yazdığını bilmekteyiz. Kalavun Anadolu ile doğrudan ilgilenmese de yukarıda da bahsettiğimiz gibi Moğolların bu bölgede yapmış olduğu zulümleri siyasi yollarda engellemeye çalışmıştır. Kalavun

³²⁰ Kemal Göde, "Anadolu'da Cengizli Ve İlhanlı Hakimiyeti Dönemine Genel Bir Bakış (1239-1327)", S.D.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 1, Isparta 1995, Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", Selçuklu Araştırmaları Dergisi-I, Ankara 1970.

³²¹ Kemal Göde, a.g.m., s. 179

Seyfeddin Balban el-Haşı'yi Mengü Temüre Anadolu'daki zulümleri durdurması ve Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı iyi davranması için elçi olarak yollamıştır³²². Kalavun Gıyaseddin Keyhüsrev III'e kumaş, altın ve attan oluşan bir hediye yollamıştır³²³. Altın ordu hükümdarına elçi ve hediyeler gönderirken İzzeddin Keykavüs II.(1246-1262,çeşitli aralıklarla) 'nin oğlu sultan Mes'uda (1284-1296) da hediyeler yollamıştır³²⁴.

4.2. Anadolu Beylikleri İle Olan Münasebetler

Memlûkler Kalavun döneminde Anadolu Beyliklerinden en çok Karamanoğulları ile münasebet kurmuşlardır. Memlûk-İlhanlı arasındaki mücadelede Ermeniler Moğolları, Karamanoğulları da Memlûkleri desteklemiştir. Yakın Şarkın iki büyük imparatorluğu³²⁵ olan Memlûk ve İlhanlı devletleri arasında Anadolu hudutlarında daimi savaşlar olmuştur. Sultan Kalavun'un tahta geçmesini fırsat bilen Moğollar yine Memlûk topraklarına saldırmışlardır(1281). Kilikya Ermenileri Moğollar tarafında, Karamanlılar da Memlûkler tarafında yer almışlardı. Memlûkler ise İlhanlılar Rum-Kale (Birecik şimalinde) (Harita-II) üzerinde savaşırken, Karaman oğlu da Mısır Sultan'ı Kalavun'a elçi gönderip Moğollara ve Ermenilere karşı kendisine yardım edeceğini bildirmiş ve o tarafa varması içinde sultanın kendisine yol açmasını istemiştir. Zira Kilikya da Ermeniler ve Selçuklu ülkesinde Moğollar bulunduğundan Karamanlıların Suriye'ye geçecek yolları yoktu. Sultan Kalavun Karamanoğullarına askeri kuvvet yollamış bu kuvvet Karamanoğullarını Kayseri yakınlarından Kilikya'ya geçirmiştir. Bu bölgeye geçen kuvvet bölgeyi yağmaladıktan sonra geri dönmüştür. Bu sayede Ermenilerin Moğollara yardımı önlenmiş oldu³²⁶.

³²² Makrizi, a.g.e., s. 680.

³²³ İbn Abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 18.

³²⁴ Tiesenhausen, *Altın Ordu Devleti Tarihine Ait Metinler* (Nşr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı) İstanbul 1941, s. 138-140.

³²⁵ Osman Turan, a.g.e., s. 575.

³²⁶ Yaşar yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, Ankara 1991, C. I, s. 187, Osman Turan, a.g.e., s. 574, İbn Abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 255.

4.3. Diğer İslâm devletleri İle Olan Münasebetler

Sultan Kalavun tahta geçtikten sonra bölgedeki hemen hemen bütün devletler ile yakın işbirliği içerisinde girmiştir. Orta-Doğunun en zor ve kritik bir döneminde iş başına gelen Kalavun buradaki siyasi dengeyi en iyi şekilde lehine çevirmesini bilmiştir.

Endülüs İle Olan Münasebetler: Kalavun devamlı Avrupalılar ile savaş halinde bulunan, Mağrip (Endülüs) bulunan İslâm devleti ile ilgilenmeyi istemiştir. O dönemde şu şekilde bir anlayış vardı “Hristiyanlar Hristiyanların, Müslümanlarda Müslümanların” galip gelmesi için çalışıyorlardı. Mağripdeki sultanlar Şark ile fazla alakadar olamamışlardır. Bunun temelinde herhalde Gayri Müslim ülkelere yapılan fetih anlayışı yatmaktadır. Endülüslü Müslümanlar kutsal beldelere ulaşabilmek için Mısır topraklarından geçmeleri gerekiyordu. Mağrip sultanları’da bundan dolayı devamlı olarak Mısır sultanlarına hediye ve mektup yollamışlardır³²⁷. Kalavun döneminde de Mağrip ile ilişkiler devam etmiştir. Hediyeler yollanmıştır. Kalavun’a gelen mektuplar İnşa Divanının’da bulunmaktadır.

Silan (Seylan) ile olan münasebetler: Silan melikinden 1283 Nisanında Kalavun’a bir elçi gelmiştir. Kalavun’a mektup ve elçi yollayan melikin ismi Ebu Nukbe elçisinin ismi el-Hac Ebu Osmandır. Elçi ile beraber bir kişinin daha olduğu anlaşılmaktadır. Silan meliki Kalavun’a yollamış olduğu mektubu kendi el yazısı ile altından yazmıştır³²⁸. Silan meliki Kalavun’a, “*Silan Mısır’a ait Mısırdaki Silan’a ait ikisi arasında fazla bir fark yoktur*” diyerek bağlılığını bildirmiştir. Daha önce Yemen hükümdarı Seylan prensine uzlaşma önerisinde bulunmuş, fakat bu prens Kalavun’un uzlaşmasına önem vermiş ve bu sultanın imparatorluğu ile ticarî ilişkiler kurmayı yeğlemiştir. Bu amaçla bir elçi göndermiş ve, en kısa yol Yemen açıklarından geçtiği için elçisini Basra

³²⁷ İbn Abdi’z-Zahir, Siret, s. 50.

³²⁸ Bazı Türkçe kaynaklarda bunu sultan Kalavun’un okutturacak adam bulunmadığını yazar. Ama Kalavun gelen mektubu tercüme ettirmiş ve ona göre cevap vermiştir.

körfeziyle Bağdat'tan dolaştırmıştır. İktidarı hakkında sultana yüksek bir fikir vermek için elçisine bir mektup teslim etmiştir. Bunda, gemilerle fillerinin sayısını, yirmi yedi müstahkem mevkiini ve sayısız hazinelerini, tatlı bir dille sayıyor; ülkesinde bol bol inci, değerli taş, müslin denilen ipekli ile başka ince kumaşlar, kızıl boya ağacı, tarçın, Mısırlıların o zamana kadar Hind'den aldıkları bütün eşyayı kendi ülkesinde bulabileceklerini; Mısır'la Seylan arasında başlıca durak yeri olan Aden'de sultanın bir komiser bulundurmasından yana olduğunu ekliyordu; bunu istemesinden amaç, bu memurun, iki ülke arasındaki alışverişe bir canlılık vereceğini inanmasındandır. Yine gelen elçiler hürmet ve tazimlerini bildirmek için Altın kutu içerisinde ceviz yaprağı getirmişlerdir³²⁹.

Silan meliki Mısırlı tacirlerin ülkesine gelip ticaret yapmasını istemiştir. Sultan Kalavun Silan melikinin elçilerine son derece iyi davranmış onlara bol ikramda bulunmuştur. Cevabı mektubunda aynı samimiyetle cevap vermiştir.³³⁰ Elçiler Hürmüz yolu ve Silanlı bir gemi ile gelmişler, yine aynı yolla geri dönmüşlerdir. Ayni' eserinde şu güzergahı vermektedir. Gelirken : *Silan, Ceziret'il Ceşk, Sans, Kırgızistan, Tedane, Kıyş, Hizav, Sabır, Alay, Kalat-i Ahre, Kalat-ı Rih, ...Cübeyde, Keyl, Medayin, Bağdat-Şam, Mısır*³³¹

Tunus İle Olan Münasebetler : Kalavun Moğollarla yapmış olduğu savaştan (1281) döndükten sonra Emir Morgam'ın elçileri ile karşılaşmıştır. (Trablus Hakimi) Morgam at ve hediyeler yollamıştır. Emir Morgam İslâm'ı Avrupa'ya yaymak için askerler yolladığını bunun için kendisine yardım etmesini istemiştir. Sultan Kalavun Moğollarla savaş halinde olduğu için oralarla ilgilenemediğini, kuvvetinin oralara da yetişeceğini ve yardım yapacağını bildirmiştir. Morgam, Kalavun'un ismi ile bu bölgede hakim olmak istediğini bunun için kendisine yetki vermesini istemiştir. Morgam Kalavun'dan gerekli izin ve yardımı aldıktan sonra Arapları toplayıp Kalavun'un adına fetihler yapmıştır. Morgam Feth ettiği yerlere Mısır bayraklarını diktirmiştir. Morgam'ın

³²⁹ W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 477.

³³⁰ İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 53.

³³¹ Ayni, *İkdu'l-Cüman*, s. 300-310.

bu hareketine Ebu İshak karşı çıkmıştır. Morgam'ın saldırısı sonucu Ebu İshak Necebe'ye kaçmış, orada oğlu ile birleşerek Morgam'ın birliklerine karşı

koymuştur. Morgam'ın askerleri Ebu Fariş'i ve babasını Necebe'de öldürmüşlerdir. Bundan sonra Tunus'ta Kalavun'un ismi ile anılmıştır. Tunus'da içki içmek yasaklanarak, içki satılan yerler okula çevrilmiştir. (27 Zilkade 681)³³².

---

³³² İbn abdi'z-Zahir, Siret, s. 44.

Kalavun'un Ölümü Ve Şahsiyeti

Kalavun, 4 Kasım 1290 yılında haçlıların bölgedeki son başkenti Akka üzerine gitmek için gerekli hazırlıklarını yapılmasını emretti. Çünkü Akka Frankları, daha önce yapılan anlaşmayı bozarak Müslüman şehirlerini ve kervanlarını yağmalamaya, batıdan yardım istemeye başlanmışlardı. Kalavun bunun üzerine büyük bir ordu hazırladı. Görülmemiş büyüklükte mancınıklar yaptırdı bunları taşımak amacı ile arabalar yaptırdı. Bu sefer için Candıranın emiri Emir İzzeddin Efram Dımaşk'a yolladı. Ramazan bayramından sonra Kahire'den ayrılan Kalavun, şehrin dışına çıktığı sırada hastalandı. Başkente on kilometre uzaklıkta bulunan Mercüttin'de, hareketinden altı gün sonra vefat etti. (6 Zilkade 689/10 Kasım 1290) Kalavun'un ölüm haberi herkesden çok Akka'lıları sevindirmiştir. Ölüm döşeğinde iken oğlu Eşref Halil'den seferi devam ettireceğine dair söz aldı.³³³

Suriye'de Memlûk hakimiyetini kuvvetlendiren Kalavun, Moğol tahribatının doğurduğu zararları büyük ölçüde telafi etmiştir. İslâm âleminin önemli merkezlerinden olan Mısır³³⁴ Kalavun döneminde büyük ölçüde imar edilmiştir. Memlûk sultanları içerisinde, uzun süre iktidarda kalmayı başaran bir hanedan kuran yalnız o olmuştur. Onun oğulları ve torunları, 784 / 1382 yılına kadar beş nesil Memlûk tahtında oturdular³³⁵. Kalavun genel olarak Baybars'ın takip etmiş olduğu politikayı takip etmiştir. Moğollara karşı Müslüman ve Hristiyan müttefikler aramaya çalışmıştır. Neticede o da devletinin bekası için Hristiyan Avrupa hükümdarlarıyla anlaşmalar yapmıştır³³⁶.

Runcıman Makrizi'den naklen; Kalavun'u "...Baybars kadar inatçı ve acımasız, fakat ondan daha fazla sadakat ve şeref duygusuna sahip..." olarak nakl eder³³⁷. Kalavun'u Hitti şu şekilde tarif etmektedir. "Bitip tükenmeyen bir enerji,

³³³ Sobernheim, a.g.e., C. VI. s. 122.

³³⁴ Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud, XVI. Asırda Mısır Eyaleti, s.27, İstanbul 1986.

³³⁵ Kalavun 1279 yılında oğlu Ala'ed-din'e "Sultan" ünvanını vermiştir.

³³⁶ İsmail Yiğit, a.g.e., C. VII, s. 60.

³³⁷ Suyuti, Tarihu'l Hulefa, s. 304, Makrizi, a.g.e., s. 110, Abu'l Fida, s. 163,

müthiş ve yıldırıcı bir haçlı aleyhtarı”³³⁸ İbn Fazlillah Ömeri Kalavun'un kişiliği hakkında çok kibar, kibar olduğu kadar da şecaatli, cesaretli diye bahsetmektedir.³³⁹ İbn abdi’z-Zahir ise; “Kalavun İslâmı yaymak için devamlı çalışmıştır. Fetihlerini hep İslâm için yapmıştır”³⁴⁰ der. Kalavun güçlü adaletli şecaatli kerim bir sultan idi. İyilikleri emredip kötülüklerden men eden bir sultan idi. Kalavun bu özelliklerinden dolayı kendisini halka sevdirmiştir³⁴¹.

Kalavun, heybetli, geniş omuzlu, kısa boyunlu, yakışıklı bir kimse idi. Fasih Türkçe konuşurdu. Çok az Arapça bilirdi. Memlûklerinin sayısı bir rivayete göre yedi bin, bir rivayete göre de onikibine baliğ olmuştu. Bunlar arasından Çerkez ve As asıllı üçbinyediyüz tanesini seçerek Kale burçlarına yerleştirmiş ve onlara “*el-Burciyye*” adını vermişti³⁴². Bunlar Burci Memlûk hanedanının menşeyini teşkil etmişlerdi. Kalavun, yaptığı arazi tahririyle de devletine önemli bir hizmette bulunmuştur. Zira, ümera, askere ait iktaların mühim bir kısmını kendi ellerine geçirdiği için, hem askeri kuvvet azalmış hem de ülkede asayişsizlik artmıştı. Kalavun bu durumları da göz önüne alarak Mısır arazisini revk (tahrir) ettirerek, araziyi 24 birime ayırmıştı. Bunların dört birimi sultan hasları, on birimi ümera, geriye kalan on birimi de asker iktai idi³⁴³.

Kalavun seferlerden ve devlet işlerinden arta kalan zamanında da Çerkez oyunu oynamayı ihmal etmemiştir³⁴⁴.

³³⁸ Philip K. Hitti, *Siyasi Ve Kültürel İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, s. C. II, s. 1057.

³³⁹ İbn abdi’z-Zahir, *Siret*, s. 35.

³⁴⁰ İbn abdi’z-Zahir, *a.g.e.*, s. 77.

³⁴¹ İbn Tağrıberdi, *en-Nücum*, s. 330.

³⁴² Kazım Yaşar Koprıman, *a.g.e.*, C. VI, s. 472.

³⁴³ Makrizi, *es-Süluk*, C. III, s. 755, İbn Tağrıberdi, *en-Nücum*, VII, 330, İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi*, C. VII, s. 63.

³⁴⁴ Makrizi, *a.g.e.*, s. 668. İbn Abdi’z -Zahir, *a.g.e.*, s. 59.

IV. BÖLÜM

KALAVUN DEVRİ MEMLÛK DEVLET TEŞKİLATI

Memlûk Sultanlığı'nın tarihi ve coğrafi bakımdan Eyyûbi Devleti'nin mirasçısı olmasına ve iki devletin kurumları arasında süreklilik bulunmasına rağmen, Memlûk devlet teşkilatında bazı önemli farklılıklar vardır³⁴⁵. Memlûkler Büyük Selçuklu ve Eyyûbilerden etkilenmişlerdir. Büyük Selçuklular Ortaçağ Türk-İslâm devlet teşkilatına temel oluşturmuştur³⁴⁶. Memlûklerde Büyük Selçukluların tesiri fazlaca hissedilir. Bunun yanında İlhanlı gibi etkileşim içerisinde oldukları devletlerden de istifade etmişlerdir.

1. Sultan

Eski Türk hâkimiyet anlayışı, hükümdarda Tanrı bağışısı bazı vasıfların bulunduğunu ve idare etme hakkının kendisine Tanrı tarafından verilmiş bir hak olduğunu kabul eder. Başka bir deyişle hükümdar, Tanrı tarafından kendisine “kut” ve “ülüg” (kısmet) verildiği için hükümdardır. Buna göre hâkimiyetin kaynağı ilâhi olup, Türk kağanı âdeta göğün yeryüzündeki temsilcisi gibidir³⁴⁷. Öte yandan eski Türk hukukî kurallarına göre hükümdar olabilmek için hânedana mensup olmak şarttır. Asya Hun Devleti zamanından itibaren, bu anlayışın asırlarca Türk devlet idaresinin temel unsuru olarak kullanıldığı bilinmektedir. Yine Türklerde bir ülkenin müstakil hükümdarı olarak kullanılmıştır³⁴⁸.

Mısır Memlûk Sultanlarına gelince: Memlûklerde devletin temel birimi çocuk yaşta köle olarak alınıp yetiştirilen askeri birliklerdi. Memlûk sultanları'da bu satın alınan birliklerden çıkmışlardır³⁴⁹. Bunların saltanata nail

³⁴⁵ P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 139.

³⁴⁶ Aydın Taneri, *Harezşahlar*, Ankara 1993, s. 93.

³⁴⁷ Bahaddin Ögel, *Dünden Bu Güne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 1988, s. 553, 598, Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği*, İstanbul 1997, s. 106, Nesimi Yazıcı, *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi*, Ankara 1992, s. 88.

³⁴⁸ J. H. Kramers, “sultan” *İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, 25, İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 79.

³⁴⁹ P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 139.

olmaları, diğer Türk devletlerindeki gibi irsiyetle ilgili değildir. Çünkü bunların soy bakımından bir hükümdar ailesine mensup olmak gibi özellikleri yoktur. Tam tersine, küçük yaşta esir pazarında satın alınmış olup, kışlada talim ve terbiye gördükten sonra uzun yıllar sade birer asker olarak görev yapmışlardır. Dolayısıyla Memlûk sultanları genelde askeri ve siyasî başarıları sayesinde, diğer Memlûk emirleri arasında temayüz etmiş olmaktan başka bir ayrıcalıkları yoktur. Başka bir ifade ile Memlûk sultanları, köklü bir aileye mensup olmadıkları için, güçlerini kendilerinden almak zorunda idiler.

Buna göre Mısır Memlûklerinde, sultanın babadan oğula geçen bir hak olarak görülmediğini pekâlâ söyleyebiliriz. Ancak ilk zamanlardan itibaren Memlûk sultanlarının, herhalde babalık duygusu ile olmalı, kendi oğullarını veliaht tayin ettiklerine şahit oluyoruz³⁵⁰. Sultan Baybars tahta geçtikten hemen sonra oğlu Bereke'yi "melik es-Said" ünvanı ile veliaht tayin ederek emirlerden bu konuda yemin almıştır(660)³⁵¹. Aynı şekilde sultan Kalavun da oğlu Alaaddin Ali'yi Melik es-Salih ünvanı ile veliaht olarak tayin etmiştir³⁵². Onun kendi sağlığında ölmesi üzerine oğlu Melik Eşrefi veliaht tayin ederek emirlerden yemin almıştır. Sultanın vasiyetine ve veliaht tayini ile ilgili olarak önceden ettikleri yeminlere sadık kalmak için, Memlûklü emîrlерinin bunları hükümdar yaptıkları görülüyorsa da, bu yolla hükümdar olanların saltanatları uzun sürmüyor ve bir müddet sonra yerlerine büyük emirlerden birisi geçiyordu. Bu konuda Kalavun Hânedanı bir istisna teşkil eder. Zira Bahrî Memlûkler zamanında (1250-1382) hüküm süren 24 sultandan 15 tanesi bu hânedana mensuptur. Halbuki Burcî Memlûkler devrinde (1382-1517) hüküm süren 25 sultandan, babalarından sonra bu makama gelenlerin sayısı sadece sekizdir. Öteki sultanlar arasında ise önemli bir kan bağı yoktur. Tamamı 267 yıl süren Memlûk

³⁵⁰ Makrizi, *es-Süluk*, 301, İbn Tağrıberdi, *en-Nücum*, s. 290, Baybars el Mansuri, *et-Tuhfe*, s.7, İbn abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 55.

³⁵¹ Muhammed Cemaleddin Surur, *Devlet-i Zahir-i Baybars fi Mısır*, Kahire 1960, s. 119.

³⁵² İbn Tağrıberdi, *a.g.e.*, s. 300.

Devleti tarihi içinde Sultan Kalavun ve hânedanı, tam bir asır boyunca tahtı ellerinde bulundurmuşlardır³⁵³.

Sultan kendi ümerasını seçmekte ve atamakta serbest idi. Sultan Kalavun da tahta geçtiği zaman kendine yakın ümerayı tahta geçirmiştir³⁵⁴. Sultanlar kendi tahtlarını daha kuvvetli kılmak için çok sayıda memlûk toplamışlardır. Memlûk kuvvetlerinin toplanması ve yetiştirilmesi yavaş ilerleyen bir süreçti; memlûk yetiştirilmesinde en başarılı olan sultanlardan birisi Baybars'tan sonra Kalavun gelmektedir³⁵⁵.

Sultan Kal'atu'l Cabal'de oturmakta idi. Sultan'ın yanı sıra askeri kışlalar ve ümera da burada bulunmakta idi. Sultana yardımcı olmak üzere sultanın yardımcıları da burada idi. Sultanın muhafazası özel olarak eğitim görmüş askerler tarafından sağlanmakta idi³⁵⁶. Memlûk Sultanları, hususi muhaberelelerinde kendi haklarında kendileri de memlûk tabirini kullanmışlar ve bununla iftihar etmişler veya öyle görünmüşlerdir. Nüveyrî'nin yazdığına göre Melik Mansur Kalavun, kendi kendisine Memlûk sıfatını vermişti. Sultanlar İmparatorluk ricalinden birine mektup yazdığı zaman sultan yerine memlûk ibaresini yazmışlardır³⁵⁷.

Memlûk Sultanları Pazartesi ve Perşembe günlerinden maada günlerde ve muayyen saatte Vezir, Kâtibi Sır, Nâzırı Has, Nâzırı Ceyşî huzurlarına kabul ederek kendi dairelerine ait işler üzerinde görüşüp izahat alırlar ve îcap eden direktifi verirlerdi. Memlûk Sultanları bayram ve sair merasim münasebetiyle saraylarından dışarıya çıktıkları vakit başları üzerinde, Kubbetü ve'ttayr veya Tayr veyahut Çetr denilen Şemsiye taşınırdı; bu Çetr veya Kubbe, altın işlemeli sarı ipekten mamul bir şemsiye idi ve tepesinde gümüşten altın yaldızlı bir kuş bulunurdu. Yine merasimde sultanlara mahsus altın işlemeli at

³⁵³ İbn Abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 30-45, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal**, Ankara 1988, s. 297, Ali Aktan, a.g.m., s. 605-606.

³⁵⁴ Ayni, **İkdu'l Cüman**, s. 226.

³⁵⁵ P. M. Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 140.

³⁵⁶ Tekindağ, **Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı**, s. 132.

haşesinin; saltanat alâmeti olarak, Rikâbdarın elinde sağa, sola sallanarak götürülmesi âdeti³⁵⁸.

1.1. Cülus Merasimi

Yukarıda söylediğimiz gibi Memlûklerde Hükümdarlık irsî olmadığından vefat eden veya hal olunan Sultanın yerine geçecek olan zat, Mısır'daki Büyük Emîrlerin intihabiyle Sultan îlân olunurdu. Bazen Memlûk askerleri de bu hususta rol oynarlardı; bundan başka Sultan kendisine veliaht tayin etmek istediği zaman, bu mesele Ümeranın içtima ve tasdikiyle katiyyet kazanırdı. Halifenin burada vazifesi, bu intihabı tasdikten ibaretti³⁵⁹. Tasdik işinde dinî ve hukukî cihetten Halifenin muavinleri olan dört Mezhep kadilkuzatı şahit olarak bulunurlardı.

Her Memlûk Hükümdarı münasip bir vakitte veya son zamanlarında kendisinin ne suretle hükümdarlığı elde ettiğini unutarak veliahtlığa oğlunu veya kardeşini vasiyyet eder, Ümeraya yemin ettirip halifeye de tasdik ettirirdi. Kalavun, sultan olduğu sene Melik Sâlih Alâüddin Ali'yi (678/1279) veliaht ve halef tayin eylemiş, Mısır ve Şam Emîr ve askerlerine bu hususa sadık kalacaklarına dair yemin ettirmiştir. Halifeler, Sultanın hükümdarlığında verdikleri ahdnâme gibi hükümdarların veliahtlarına da ahdnâme verirlerdi.

Makrizî, Melik Kâmil Şâbân'ın cülûsunu şöyle anlatıyor : "Çavuşların alkışları arasında sultan, Eyvana (Divanhaneye) yaklaşınca altındaki at, bağışmalardan ürktü. Hükümdar attan inip süratle Eyvâna gitti; halk, bunun böyle attan inmesinden hareketle saltanatta çok durmayacağını söylediler. Sultan Eyvâna çıktığı vakit, ümera ayakta bekliyorlardı; sultan tahtına oturdu, emîrler yer öptüler ve bir, mushaf getirdiler evvelâ sultan, ümeraya eziyet etmeyeceğine dair mushaf üzerine yemin etti; sonra emîrler de kendisine sadaket yemini ettiler.

³⁵⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, s. 306.

³⁵⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 96, Uzunçarşılı, a.g.e., s. 307.

³⁵⁹ Memlûk sultanları değişikçe yeni sultan'ın Halife tarafından kara atlastan hil'at giydirilmesi âdeti. Başlarına müdevver tülend sararlardı.

Yeni Sultan'a "el-Melik el-Kâmil" lâkabı verildi, beşaretler çalındı ve sultanlığı ilân olundu, cülusunun ertesi cuma günü namına hutbe okundu; saltanatı Mısır ve Suriye'ye yazıldı.

Yeni hükümdar Pazartesi günü Dârüladl'e gelip kadıl ve ümera hazır oldukları halde saltanatı, Halife tarafından merasi ahsusa ile teyid olundu. Memlûklerde Taht-ı mülk ve Serir-i mülk denilen iki Taht vardı; biri resmî günlere, diğeri alelâde zamanlara mahsustu. Resmî zamanlara mahsus olan Taht, Sultanın kabul salonu olan Eyvân'ın baş tarafında olup mermerden yapılmıştı, tıpkı minbere benzerdi. Sultan, sefirlerin kabulünde ve cüluslarda ve buna benzer fevkalâde merasimde buraya otururdu. Âdî günlerde ise üzeri ipekli kumaşla örtülmüş ağaçtan mâmul bir taht üstünde oturmakta idi. Sultan tahta oturduktan sonra cülus bahşişi dağıtırdı³⁶⁰.

1.2. Ahd Merasimi

Yeni Sultanın hâkimiyetinin meşruiyeti, anane mûcibince Halife tarafından verilen ahdnâme ile kaimdi; gerek Eyyübîler ve gerekse ilk Memlûk Sultanlarının hükümetleri Bağdad'daki Abbasî Halifeleri tarafından tasdik olunmuştu

Melik Zâhir Baybars'ın Sultanlığından az evvel Moğollar tarafından kaldırılan Abbasi hilâfeti, bu hükümdar tarafından Mısırda tekrar kurulduğu zaman Baybars yeni Halifeye biat eylemiş ve bu da Baybars'a siyah hil'at giydirip saltanat menşuru ve altın gerdan vererek hükümetinin meşru olduğunu ilân eylemişti. bundan sonra usul her yeni Memlûk Hükümdarına tatbik edilmiş ve bunun için, yeni hükümdarın cülusundan bir kaç gün sonra, Kal'atü'l Cebel'deki (Dârüladl) de tecdidi ahd merasimi yapılmak adet olmuştu; aynı zamanda Halife, tahta çıkan yeni hükümdara sadakatini arz ederdi³⁶¹.

Makrizi eserinde ahd merasimini şu şekilde anlatmaktadır:

“Melikü'n-Nâsır Muhammed bin Kalavun'un soyundan gelen biri sultanlığın başına geçtiğinde, emirlerin Kale'deki ikametgâhında onun huzuruna çıkması âdet olmuştu; sultana siyah halifelik kaftanı verilir, onun içine yeşil bir urba giyer, başına da siyah bir sarık bağlardı. Altın Arap kılıcını kuşanıp saltanat atına binen sultan, eyerinin ön kısmına bir örtü örtülmüş olduğu halde, önu sıra yürüyen emirlerle birlikte geçerken ahali tezahürat yapar, saray çalgıcıları flütlerini çalardı; Bâbü'n-Nuhâs'tan geçip teberdarlar eşliğinde bu binanın (Darü'l-Adl) merdivenine varırdı. Sonra atından inip tahta çıkar, otururdu; emirler önüne gelip yeri öperlerdi. Sonra kıdem sırasıyla ona yaklaşip elini öperler, arkasından sıra Halka komutanlarına gelirdi, Onların işi bitince kadılar ile halifedeydi sıra. Halifeye kaftanlar verilir, sultanla birlikte tahta oturup kadıların huzurunda ve emirlerin tanıklığında sultanın hükümdarlığını onaylardı. Sonra o ve kadılar gidince emirlere ziyafet verilirdi. Hepsi yemeğini bitirince sultan kalkıp kendi dairesine gider, emirler de ayrılırdı”³⁶².

1.3. Tevki Tuğra

Divânı İnşâdan Hükümdarın iradesi sadır olan emirlere ve yine sultanın iradesiyle Divânı Vezir, Divânı Üstaddar ve Divânı Hâs'tan çıkan Tevki, Menşûr, Mürabbâ ve saireye (sultaniyat) ismi verilmektedir. Memlûkler zamanında ferman, mersum, tevki ve saire tabirlerinden başka, nadir olarak (Yarlığ) ıstılahı da kullanılmıştır.

Memlûk Sultanları kendileriyle aynı derecede olan Müslüman bir hükümdara nâme yazacak olurlarsa (kalemi tomar) denilen ve sırf hükümdara mahsus bulunan kalın bir yazı ile kendi isimlerinden sonra (Ahûhu) yani

³⁶⁰ Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, s. 301-302.

³⁶¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 304.

³⁶² P. M. Holt, Haçlılar Çağı, s. 143.

kardeşiniz ibaresini yazarlardı. Eğer mektup yazılan Hükümdar'ın derecesi kendisinden aşağı ise ona da yine kendi adı yazıldıktan sonra (Validuhu) yani pederiniz diye hitap ederdi. Mektup yazılan zatın derecesi daha küçük olursa yalnız isim yazılmakla iktifa olunurdu.

Memlûk Sultanları yine, kalemi tomar ile ıkta menşurlarına imza yerine kaim olmak üzere, menşurun turre denilen üst kenarına veya kendilerinin kabul ettikleri diğer alametlerinden birini yazarlardı. Bunların tevkilerinin de, büyük Selçukilerle Anadolu Selçuk Sultanlarının tevkileri tarzında olduğu görülüyor.

Memlûk Sultanları, tuğrayı Eyyûbiler vasıtasıyla Büyük Selçuklulardan almışlardır. Memlûk Sultanlarının verdikleri menşur ve beratlarla isimlerinin havi tuğraları konurdu. Memlûk tuğrası, sultanın bir satır üzerine yazılmış isim ve elkabından ibaretti ve besmele ile turre yani kağıdın üst kenarının arasına çekilirdi³⁶³.

1.4. Sancak, Tuğ Nevbet

Memlûk sultanlarına mahsus birkaç türlü bayrak vardı; fakat bunlardan en büyüğü sarı ipekten mamûl altınla işlenmiş olup üzerinde sultanın elkabiyle ismi yazılmıştı. Bu sancağa El-isâbe ismi verilmişti. Bundan başka küçük sarı renkte yine sultana mahsus sancak ismi verilen müteaddit bayraklar varsa da en mühimmi bu El-isâbe idi.

Diğer Türk hükümdarları gibi Memlûk Sultanlarının çâliş ismi verilen tuğları olup bu da sığın tepesindeki bir tutam kıldan ibaretti. Kalkaşandî bunun büyük bir bayrak olduğunu ve askerinin önünde götürüldüğünü beyan etmektedir³⁶⁴. Hükümdar sefere hazırlanırken hareketinden kırk gün evvel çâliş ismindeki tuğunu çıkarmak kanundu. Tablhâne binasına asılır ve Hükümdar askere geçit resmi yaptırdıktan sonra hareket ederdi.

³⁶³ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 311-313.

³⁶⁴ İbn Haldun, Mukaddime, C. 2, s. 108

Memlûklerde Tablhâne denilen Mehterhâne veya bando takımı vardı. Bu takım kös, davul, zurna, zil ve kamaş düdüklerden mürekkepti. Küçük kalkana benzeyen ve bakırdan yapılmış olan kûsat veya, sunûcat denilen zil çarpara yahut halileler, davul ve düdüklerle her gece iki defa Kal'atül Cebelde nevbet vurulurdu; bunun biri yatsıdan sonra diğeri sabah namazından evveldi, sabah namazından evvel çalınan nevbete devre denilirdi.

Hükümdar seferde bulunacak olursa tablhane ve kös takımı sultanın çadırının etrafında dolaşarak çalınmak âdeti³⁶⁵. İbn Haldun'a göre Memlûklerde bazı devletlerde olduğu gibi tablhane miktarı tahdit edilmemişti³⁶⁶.

2. Emirler

Memlûklerde idarî, askerî, siyasî bütün devlet işleri emirlerin ellerinde idi; bunlar köle olarak alınıp istidat ve kabiliyetlerine göre saray ve askerî hizmetlerde bulunduktan sonra derece derece yükselerek emîr olurlar ve mukadder ise sultanlığa kadar çıkarlardı.

Memlûklerde askeri sınıf kendi aralarında çeşitli sınıflara ayrılmakta idi. Bu sınıflara dahil her emir kendi derecesine göre belli bir köle(memlûk) beslemek zorunda idi. Devletin yüksek mevkilerine buradan yetişen emirler atanırdı. Her emirin derecesine göre sultandan az olmak kaydı ile daireleri ve maiyeti bulunurdu. Her emirin derecesine göre ıktası bulunurdu Emirlerin ıktaları vazifeleri ile kaimdi. Vazifeden azledilen bir emirin ıktaları elinden alınırdu. Tablhâne Emîrleri, terfi ederlerse yüzler emîri olurlardı. Her birinin en aşağı kırk olmak üzere yetmiş, seksen süvari memlûkleri vardı. Bunu, ıktalarına mukabil beslemekle mükellef idiler.

Ümerai İşrinat (yirmi başılar), Ümerai Aşerat (on başılar)'ın adlarından da anlaşılacağı üzere on ve yirmi köle beslemek zorunda idiler. Bunlardan sonra beş memlûk beslemeğe mecbur olan Ümerai Hamse denilen

³⁶⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 316.

emîrler geliri, Ümera ile askerî sınıf arasında bulunan bunların miktarı sonraları azalmıştı; bu rütbe, hasekilere ve emirlerin, evlâtlarına veriliyordu. Bu suretle emîr zadeler de ümera sınıfının ilk basamağına ayak basmış oluyorlardı

Melik Mansur Kalavun zamanında ümera ve askerinin o tarihe kadar giydikleri elbiselerde mühim değişiklikler olmuştur. Eyyûbiler zamanında astarlı sarımsız kellûte giyerlerdi. Saçlar örülmüş olup renkli ipekten torbalar içinde idi. Bellerinde ve böğürleri üzerinde renkli Bünûd³⁶⁷ veya Baalbekkiye³⁶⁸ bulunurdu. Kabâ yani cübbe veya kaftanların yenleri frenk elbiseleri gibi olup, mestleri ise büzgali veya berâli veyahut sükami idi³⁶⁹.

Kalavun, hükümdar olduktan sonra onun, vilayet ve eyaletlere gönderdiği emirler, bu kıyafetlerin yerine daha güzelini koydular. Bundan sonra onların koyduğu şekildeki kıyafetler adet olmuştur. Kalavun ümerasının hilatları, mervezi³⁷⁰ denilen şekilde idi. O, yalnız kendi hoşdaşı³⁷¹ olan dört kişinin tardhuş³⁷² giymesine müsaade etti. Bunun dışındakiler ise mervezi giymek zorunda idiler.

Emîrlerin rütbe ve derecelerine göre Hükümdar tarafından hil'at yani üst elbisesi giydirilirdi; bazen fevkalâde teveccüh eseri olarak sultan, emîre hil'atla beraber donanmış at, esvap ve silâhlar da ihsan ederdi. Ümeranın ve diğer vazife sahiplerinin yeni bir vazifeye tayinleri dolayısıyla kendilerine hil'at giydirildiği gibi vazifelerinde ikbal edilenlere de yine ikbal hilatı giydirilmesi kanundu³⁷³.

³⁶⁶ İbn Haldun, a.g.e., C. 2. s. 108.

³⁶⁷ bağ, bend, kılıç bağı.

³⁶⁸ Beyaz pamuktan veya iplikten yapılmış elbise.

³⁶⁹ İbn Tağrıberdi, en-Nücum, s. 350.

³⁷⁰ İpekli ve pamuklu kumaş (Merv'den nisbet)

³⁷¹ Memlûkler zamanında sarayda veya bir emirin maiyetinde beraber yetişip, beraber büyüyen kapu yoldaşı ve samimi arkadaşı demektir.

³⁷² Kumaştan mamul kaba şerit gibi yanyana gelmiş sıralardan müteşekkil olup bazılarında sultanın elkap ve ünvanı ve bazılarında ise vahşi hayvan veya küçük kuş resimleri olan giysi.

³⁷³ Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, s. 330-333.

Memlûkler'de de enderun veya saraya ve saray haricine ait olmak üzere emîrlerin iki sınıf oldukları görülüyor. Fakat bazı Emîrlerin vazifelerinin tedahülleri sebebiyle bunları tam iki kısma ayırmak mümkün olamamaktadır. Meselâ hâcib, üstaddâr ve devâdârın hizmetleri her iki cihete de şamildir. Bununla beraber hükümdara ve saraya hizmet eden emirlerle saray harici bulunan ve devlet işlerinde mühim mevki ihraz eden emîrleri bir dereceye kadar ayırmak suretiyle bir tertip yapmak kabil olabiliyor³⁷⁴.

2.1. Emir-i Meclis

Sultana mahsus meclislerin hazırlanması, nezaret ve idaresi ve teşrifatçılık, bu emîre ait olup bundan başka hassa yani hükümdara ve saraya mensup tabipler ve göz hekimleri bunun emri altında bulunurlardı. Emîri meclisi, devlet şurası reisi olarak gösterenlerde vardır. Emîri meclisin devlet teşrifatında sırası bazen yükselmiş bazen de küçülmüştür³⁷⁵. Emiri meclis sultanı korumakla da görevli idi³⁷⁶. Memlûkler'de büyük emirler arasında üçüncü dereceyi iştilgal eder, ilk başlangıçta emir meşver ünvanını taşırdı³⁷⁷.

2.2. Emir-i Silah.

Emir-i silah en yüksek mertebeli memurlardan biridir. Büyük emirler arasında ikinci sırayı iştilgal eder. Merasimde ve alay günlerinde hükümdarın silâhını taşıyan ve yüzler emîri yani birinci sınıf ümeradan olan Emiri silâh aynı zamânda zerdhâne veya zeredhâne denilen silâhhanenin şefi idi. Maiyyetinde silâhdariye denilen memlûkler vardı, bunlar sultana mahsus silah takımlarının muhafızı idiler.

Silâhânede hükümdara ait zered³⁷⁸ denilen zırh ile silâhlardan kılıç, ok, yay, gargı, teber, kalkan vesair silâhlar bulunurdu. Silahhaneye giren ve çıkan

³⁷⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 336.

³⁷⁵ Aşur S.A, *Mısır fi'l-Usuri'l Vusta*, s. 132, Uzunçarşılı, a.g.e., s. 336.

³⁷⁶ İsmail Yiğit, a.g.e., C. VII, s. 189.

³⁷⁷ C. L., "Emir", İ.A., s. C. IV, 241.

³⁷⁸ Zerd, birbirlerine takılmış zırh halkaları.

şeylerden Emîr-i silâh mesuldü. Bunlar sultana mahsus silâhhânedede yapılırdı. Emir-i silah zaman zaman sultana silahhane hakkında rapor verirdi. Emîr-i silâh, merasimde sultanın sol gerisinde dururdu. Bu vazife el-Melik ez-Zâhir Baybars el-Bundukdari tarafından ihdas edilmiştir³⁷⁹.

2.3. Emir-i Ahur

Memlûk Sultanına ait has ahur veya resmî tabiriyle (İstablî Sultanî) ye nezaret eden Emir-i Ahur, birinci dereceden emirlerdendir. Emir-i Ahur'un emrinde başka emirler bulunmakta idi³⁸⁰. Emîri Ahurların ellerinde bütün ahurları, hayvan mevcutlarını yem ve sair masrafları gösteren muntazam defterleri vardı³⁸¹.

3. Hükümet

Saray haricinde ve Devlet merkezindeki mühim işlerde bulunan Emîrler, Nâibi Saltana veya Nâibi Kafil, Emir-i Kebir, veya Atabegel-asâkir, Re'si Nevbe, Hâcibülhuccab, Devâdar, Emir Candar, Nakibülceyş, Mihmandar idi. Bunların hizmetlerini sırasıyla görelim:

3.1. Naibi Saltana

Bu makam, Sultanın vekili olarak iş görmekte idi. Memlûkler zamanında vezârat makamına ait salâhiyet alınarak bu Niyabet vazifesi ihdas edilmiş ve kaldırılışına kadar önemini korumuştur. Naibi Saltana büyük imtiyaz sahibi bir kimse idi. Kalavun gibi devamlı mücadele içerisinde olan sultanlar saltanat merkezinden uzakta oldukları için yerlerine bakacak olan "Sultan Naipliği"ne büyük önem vermişlerdir. Aynı zamanda bunların geniş yetkileri bulunmakta idi³⁸². Sultandan sonra en yüksek mevki "Naibi Saltana"dır³⁸³.

³⁷⁹ Aşur, S. A, Mısır fi'l-Uşuri'l Vusta, s. 132, Uzunçarşılı, a.g.e., s. 337.

³⁸⁰ Asur, S. A, a.g.e., s. 133.

³⁸¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 337.

³⁸² İsmail Yiğit, İslâm Tarihi, C. VII, s. 186-187.

³⁸³ H.A.R. Gibb-COLLIAN, Davies, "Naib" İ.A., C.V, s. 50.

Nâibi saltana, sultana sormadan asker toplar ve istihdam eder, memur ve kâtipleri değiştirirdi. Yalnız vezir, dört mezhep kadısı, sır kâtibî ve divânı askerî kâtiplerini değiştirmek veya oraya adam tayin etmek istediği zaman hükümdarın mütalâasını alırdı. Naibi saltana mali işlerde ve bütün umurdaki serbestliği ile beraber yaptığı işlerden sultanı haberdar ederdi; yaptığı işlere ve arzusuna müsaade edilmemesi pek nadirdi.

nemli günlerde, merasim ve alaylarda Nâibi kafil de askerle beraber atlanırdı; asker bunun emrinde bulunurdu. Divan günleri darladilde hükümdarın huzurunda bulunurken mevkiî mahsusu vardı. Salondaki sütunun yanında ayakta dururdu.

Nâibi kâfilin Sultanın ikametgâhı olan kalede, niyâbet dairesi ismiyle bir makamı vardı. Bunu (687/1288) de Melik Mansur Kalavun yaptırmıştı. Naibi saltananın da kendine ait bir divanı vardı. Bu divanda arzuhalleri buyurur ve hacibler ayakta durup makamına verilen arzuhaller, mazbâatalar ve saire kendilerine okunur, hükümleri verir ve bu suretle divan işlerinin çoğunu bu görürdü. Eęer bu divan kararları içinde hükümdarın iradesine veya ona arza taalluk eden birşey varsa onu bir arize ile hükümdara bildirir ve o işin kendi arzusu gibi arzulunduğunu da yazardı. Nâibi kâfilin mühim vazifelerinden biri de divanı ceyš yani asker divan'a riyaset etmektir³⁸⁴.

3.2. Atabegül Asakir

Bu vazife sahibine atabegül cyş ve emîri kebîr de denilirdi. Atabeklik Büyük Selçuklulardan bu yana kullanılmakta idi. Suriye ve Mısır'da atabeklik, Eyybîler zamanında görülmüştür; atabeglik Naibi saltana'dan sonra gelen en büyük emir ve kumandandır³⁸⁵.

³⁸⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 349.

³⁸⁵ Tekindağ, Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı, s.134, Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, s. 352, M. Fuad Köprülü, "Ata" İşlm Ansiklopedisi, C. I, s. 715.

Atabeklik makamı Memlûk Sultanlığı'nın ilk zamanlarından itibaren önem kazanmaya başlamıştır. Görevi, sultanın bu konuda ehliyetli olmaması, sözgelimi kadın ya da çocuk olması durumunda ordulara komuta etmektir. Memlûklar zamanında bu görevi yerine getiren ilk kişi Aybeg'di ve kısa bir süre için de olsa fiilen Selçuklu atabegleriyle aynı işlevi görmüş, yani sultanın oğullarından el-Eşref Musa'ya naiplik etmiş, aynı zamanda da eski üstadı ölünce onun karısı Şecerü'd-Dürr ile evlenmişti. Bunun ardından, Kalavunluların son dönemine dek çocuk yaştaki sultanların hamisi olarak atabegler görev yapmıştır³⁸⁶.

Atabegül Asâkir, Mısır'daki bütün devlet askerinin kapu kulunun kumandanı olup mutlaka Mısır'da bulunması lâzımdı. Emîri Kebîrin kapısında ordu kumandanı olmak dolayısıyla, diğer büyük emirlerden farklı olarak dört davul, dört zurna, dört nefir ve dört kös çalınması kanundu. Halep ve Şam'da da atabegül asâkir vardı. bundan dolayı birbirlerinden tefrik için Mısır atabegine atabegül asakir biddiyari Mısıryye denilmektedir³⁸⁷.

Kalavun döneminde bu vazifede bulunanlara “atabeg” veya “atabag el-cüyüş” denilmiştir³⁸⁸.

3.3. Re'si Nevbe'

Nevbe, bölük, kıt'a, sıra ve daha açık olarak askerî kıt'a, garnizon demektir. Bu vazife sahibine “Re'si Nevbet-i Kebir” de denilir. Sultan memlûklarının yani kapukulu askerinin kumandanı olup bu askerinin talim ve terbiye ile yetiştirilmesi, terfi ve terakkileri buna aitti. Rütbesi Ümerâi Mukaddimin yani Ümerâi Miinden olmağı. Sultan memlûkları, aralarındaki

³⁸⁶ P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 147.

³⁸⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 352.

³⁸⁸ M. Fuad Köprülü, “Ata” *İslâm Ansiklopedisi*, C. I, s. 715.

ihtilâfî hal için buna müracaat ederlerdi. Memlûklerin arzuhallerini sultana iletmekle görevli idi³⁸⁹.

3.4. Hâcib ül-Hüccap

Hacib ül-Hüccablîk makamı Emevi ve Abbasilerde görülse de esas öneme Memlûklerin ilk (Bahri Memlûkleri) döneminde kavuşmuştur. Bu dönemde rütbesi “Naib us-Saltanat”dan hemen sonra gelmekte idi³⁹⁰. Melik Zâhir Baybars zamanından itibaren Hâcibülhuccabın vazifesi ya Hükümdarın emriyle veya Nâibi Saltananın direktifiyle askerlere ait bütün meseleleri kontrol etmek, ümera ve asker arasındaki hâdiseleri ve ikta davalarını adalet ve insaf dairesinde halletmek olmuştur³⁹¹. Kısaca Hacib ül-Hüccablîk, saltanat işleriyle ilgili askeri ve idari davalara bakan bir çeşit kadıdır. Sultan Kalavun zamanında halk adaletin tam yerine gelmediği konusunda sultana şikayette bulunmuşlardır. Sultan da bunun üzerine Kadıların elinden bazı yetkileri alarak, Hacibül-Hüccab’a devretmiştir. Bu dönemde Haciblerin yetki ve itibarı biraz daha gelişmiştir. Hacibler zamanla amme hukuku ile beraber özel hukuk alanına da müdahale etmeye başlamışlardır³⁹².

Hacibülhuccabın bir vazifesi de Daruladil Divânına getirilenleri sultanın huzuruna çıkararak, Divan mübaşirliği vazifesi görmektir³⁹³. Bu makam aynı zamanda daha önce kurulmuş olan Türk devletlerinde de mevcuttur³⁹⁴. Askeri yoklamaları da bu yapardı. Hacibülhuccab ile muavinlerinin mahiyetlerinde Hacib ismiyle küçük ümeradan yirmi kadar da memur bulunurdu³⁹⁵.

³⁸⁹ Aşur, S. A., *Mısır fi'l-Usuri'l Vusta*, s. 132, Uzunçarşılı, a.g.e., s. 353.

³⁹⁰ Mehmed Orhan Üner, *Memlûklerde Dini Ve Adli Kurumlar*, Erzurum 1978 (Basılmamış doçentlik Tezi), s. 93.

³⁹¹ İbn Haldun, a.g.e., C. II, s. 200.

³⁹² Orhan Üner, a.g.e., s. 93.

³⁹³ Aşur, S. A., a.g.e., s. 132.

³⁹⁴ Bahaddin Ögel, a.g.e., s. 628.

³⁹⁵ Aşur, S. A., a.g.e., s. 132, Uzunçarşılı, a.g.e., s. 354.

3.5. Devadar

Divittar, divit yani hokka tutucu demektir. Hükümdar bir şeyi imza ederken veya alâmetini koyarken hokkasını tutan vazife sahibine alem olmuştur.

Sultan tarafından başkalarına yazılacak mektup, tahrirat ve fermanları mahallerine sevk ve tebliğ ve sultana takdim edilen menşur, ferman ve arzuhalleri Hükümdara arz ile istişareden sonra imza almak ve Sultana posta vasıtasıyla gelen nağme ve mektupları Emîr Candar ve Kâtibi sır ile beraber alıp sultana takdim eylemek, saraya girmelerine müsaade edilecek kimseler hakkında sultana danışmak, huzura kabul olunacaklardan teşrifata vukufu olmayan yabancılara merasimi öğretmek hep buna aitti. Sultanın tuğrasını koyacağı menşur, tevki ve mektupları da bu arzederdi³⁹⁶. Devadar bir tane olmayıp bazen ikiye üçe ve hatta ona kadar çıkmıştır. Birden fazla devadar olduğu zamanda birinciye “devadar-ı kebir” ünvanı verilirdi. Bu görevin nüfuzu zamanla daha fazla artmıştır³⁹⁷.

3.6. Emir Candar

Emîr candar, saray muhafız kumandanı olup sultanın huzuruna girecek olanlar için istizan eyler ve huzura girenlerin önlerinde yürürdü. Sultan, birisini tevkif etmek veya öldürtmek isterse bunu, emir candar vasıtasıyla yapardı. Emir Candarın nezareti altında zeredhâne denilen yüksek tabakanın ve siyasi mücrimlerin hapsine mahsus bir hapisane vardı ki buraya girenler ya az zaman sonra tahliye edilirler veya katlolunurlardı.

Hükümdarın sefere hareketinde Emîr Candar ve maiyyeti sultanın etrafında dolaşır onu muhafaza ederlerdi. Emîr Candarın bir vazifesi de hükümdara gelen postayı devadar ve kâtibi sırla beraber alarak takdim etmektir³⁹⁸.

³⁹⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 356.

³⁹⁷ İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi*, C. VII, s. 190.

³⁹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, s. 358.

3.7. Nakibülcüyuş

Nakibülcüyuş'un vazifesi geçit resimlerinde ve yoklamalarda askerin tertibi ve kıyafetlerinin tanzimiyle meşgul olmaktı. Bu işler için maiyyetinde naipler vardı. Emir veya lüzumu olan birisini asker arasından daveti îcab etse buna emir verilir ve bu vasıta ile şahıs onların yanına götürülürdü. Bir emîr veya bir askere yazılacak fermanı bu Nakibülcüyuş yazardı.

3.8. Mihmandar

Hariçten sultana gelen elçileri veya Memlûk Devletine tabi küçük beyliklerle hükümetlerden gelen memur ve misafirleri karşılayıp mevki ve derecelerine göre münasip yerlerde ikamet ettirip iaşelerini temin eylemek mihmandar'ın vazifesi idi. Hükümdarlardan birisi tarafından elçi gelecek olursa memleket hududundan içeri girer girmez o tarafın nâibi saltanası bunu hükümdara bildirir, izin ister, gelmesine müsaade edilince yola çıkarılırdı³⁹⁹.

4. Divanlar

Divan kelimesinin Farsça veya Arapça menşeli olduğuna dair değişik rivayetler bulunmakla beraber genellikle Sasani imparatorluğundaki devlet idaresine ait bir mefhum olarak Arap diline intikal ettiği kabul edilmektedir. Bu anlamda divân kelimesi, devlet idaresindeki muhtelif idarî, askerî ve malî hizmetlerin yerine getirilmesinde kullanılan defterlere; mecaz olarak da bu defter ve ilgili memurların buldukları yere verilen isimdir⁴⁰⁰.

İslâm dünyasında ilk defa divan teşkilatı Hz. Ömer tarafından kullanılmaya başlamıştır. Çünkü bu dönemden sonra İslâm dünyası gerek mali gerekse toprak bakımından hızla gelişmeye başlamıştır⁴⁰¹.

³⁹⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 359.

⁴⁰⁰ Ziya Kazıcı, İslâm Müesseseleri Tarihi, İstanbul 1991, s. 89.

⁴⁰¹ İbn Haldun, Mukaddime-I, s. 620, Ziya Kazıcı, a.g.e., s. 90.

4.1. Divan al-Cayş

Divanı cayş, Nazır al-Cuyuş al-Manşura'nın başkanlığında İktaların tevzi ile memur idi. Bunun yanında sultanın memlûkleri ile ilgili işlere de bakardı. Askerlerin künye defterleri, ikta beratları, onlara yapılan ödemeler, elbise işleri, ikta işlerinin mesha ve kıymetlerini gösteren cetveller bu divanda bulunurdu⁴⁰². Divanu'l-Ceyş'el-Mısri ve Divanu'l-Cayş-eş-Şami olarak iki kısma ayrılmakta idi⁴⁰³.

4.2. Divan al-İnşa

Bu divan, hükümdar sarayının bulunduğu Kal'atü'l-Cebelde ve Ka'atüssahib denilen vezir Divanına yakın bir yerde idi. Bu divanın reisine Kalavun dönemine kadar "sahibu divani'l-inşa" Kalavun'dan sonra onun yapmış olduğu yeni düzenlemelerle "kâtibu's- sır" denmeye başlamıştır. Divanda İnşa esaslı olarak Dest ve Derc dairelerine ayrılmıştı. Her birinin muamelatı ayrı ayrı idi. Hariçten gelen mektup ve namelerle sultan tarafından ısdar edilecek ferman ve nâmelerin cevapları buradan yazılır ve sultana tevkî ettirildikten sonra yine buradan gönderilirdi. Bu divan esas olarak 679 yılında Kalavun tarafından işlerlik kazandırılmıştır⁴⁰⁴.

Dîvânı İnşada ferman ve menşurlardan başka esas olarak devletlerle ve eyaletlerle olan mükâtebe işleri vardı; bu da müraselât ve mükâtebat diye başlıca iki kısma ayrılmıştı. Hükümetin en önemli idari şubelerinden birisi olan Divanı İnşanın ehemmiyetini divanda katiplik yapan Kalkaşandi bize en güzel şekilde izah etmiştir⁴⁰⁵.

Dîvanı inşaada tahrir usulü şöyle idi : İnşa reisi yazılacak şeylerin yapılması için o iş hakkında maiyyeti katiplerinden birine bir hulâsa verirdi. O hulasa, yapılacak işin Kâtibi Sırrın reyiyile olduğuna dair bir vesika idi. Eğer inşa

⁴⁰² İsmail Yiğit, a.g.e., C. VII, s. 197.

⁴⁰³ Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s. 132.

⁴⁰⁴ İsmail Yiğit, a.g.e., C. VII, s. 196.

reisinin verdiği emir ileride sorguyu mucip olmayacak alelâde bir iş ise katip, bir vesikaya lazım görmeden şifahen verilen emri yerine getirirdi. Fakat esas kaide ehemmiyetli olsun, olmasın Divan inşa sahibinin kâtibe muhtıra vermesi icab ederdi⁴⁰⁶.

4.3. Divan al-Ahbâs

İslâm aleminde Divan al-Avkaf veya Divan al-Avkaf va'l Amlak aş-Şarafiye olarak isimlendirilen divan vakıf ve dirliklerle ilgili meselelere bakardı. Başına nazır sıfatı ile baş kadı bulunmakta idi⁴⁰⁷. Bu divan üçe ayrılmakta idi.

Ahbas: Doğrudan devadarın gözetiminde çalışan bu bölüm, camiler, medreseler, hangâh ve zâviyelere ait vakıf arazilerle ilgili işlere bakardı.

El-Evakafu'l-hükmiyye: "Nazırü'l-evkaf" ünvanını taşıyan Şafii kadı'l-kudatı'nın nezaretinde çalışan bu bölüm, gelirleri mukaddes mahallerle (Mekke-Medine), talebe-i ulâma ve fakirlere tahsis edilen emlakın idaresini yürütüyordu.

El-Evkâfu'l-ehliyye: Varidatı, cami, medrese, zaviye ve türbe gibi müesseselere tahsis edilen bu bölüm, vakıf evladının biri veya sultanın tayin ettiği özel bir nazır tarafından idare edilirdi⁴⁰⁸.

4.4. Divan al-Nazar

Devletin gelir ve giderleri ile ilgilenen divan-ı Nazır, günlük, aylık ve senelik muhasebenin tanzimi ile ilgilenmekte idi. Maaş ve tayin gibi işlere de bu divan bakmakta idi⁴⁰⁹.

---

⁴⁰⁵ Tekindağ, a.g.e., s. s, 140

⁴⁰⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 378.

⁴⁰⁷ Tekindağ, a.g.e., s. 142.

⁴⁰⁸ İsmail Yiğit, İslâm Tarihi, C. VII, s. 199.

⁴⁰⁹ Aşur, S. A., Mısır fi'l-Usuri'l Vusta, s. 133, M. C. Şehabettin Tekindağ, Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı, s. 143.

Bu divanın başkanına “nazıru’-d-devle”, “nazıru’l-mal” ve nazıru’n-nuzzar” ünvanları verilirdi. Bu divan maliye divanları içerisinde en büyüğü olup diğerleri bu divana bağlı olarak çalışmakta idi. Bu divan çeşitli alt birimlere ayrılmıştı. Bunlar:

Divanu İstifâ-i Sohbet: Bu, divanın en önemli alt birimi olup, mali divanların hesaplarının toplandığı daire idi. Şam ve Mısır bölgesi mali işlerle de yakından ilgilenirdi.

Divanu İstifai Devlet: Görevi maliyeye ait zabıt ve tahrir işlerini yürütmek, devletin gelir ve giderler ile ilgili hesapları tanzim ve kontrol etmektir.

Divanu Beytülmal: Nazıru Beytülmalin yönetimindeki bu divan, gelirlerin kala’tü’l-cebel’de toplanması görevini yürütüyordu. Diğer bir manada devletin hazinesi konumunda idi⁴¹⁰.

Kalavun tahta geçtiği zaman kendisine vezir atamamıştır. O’nun bu görevini Nazıru’-d devle yürütmüştür⁴¹¹.

4.5. Divan al-Hass

Bu, Fatmîler zamanından beri mevcut bir vazife ise de Memlûkler zamanında daha ziyade ehemmiyet verilmiştir. En mühim dîvanlardan biri olan Dîvânı Has’a İskenderiye gümrük hasılatı, baharat, balık resimleri, tercümanlardan alınan resimler, Cidde’den Tûrisina’ya gelen baharat resmi, Dimyat iskelesi hasılatı, şeker kamışı hasılatı, iskelelerden alınan beşte bir resimler⁴¹², Reşit iskelesi hasılatı, Akabe kapısı hasılatı ve daha sair bazı beldeler ve bazı eşya hasılatı toplanır ve müteaddit yerlere sarfedilirdi⁴¹³.

⁴¹⁰ İsmail Yiğit, a.g.e., C. VII, s. 198.

⁴¹¹ Muhammed Cemaleddin Surur, a.g.e., s. 123.

⁴¹² Makrizi, es-Süluk, s. 678.

⁴¹³ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 384.

5. Dini Hukukî ve İlmî Teşkilat

Din ve Hukuk âlimleri Dârüladilde bulunanlar ve bulunmayanlar diye iki kısım idiler. Dârüladildekiler, Kadıkuşatlar, Kadıaskerler, Darüladil Müftüleri, Beytülmal vekili, Hısbe memuru idi⁴¹⁴.

5.1. Halife

İslâm dünyasında, Hz. Peygamberin vefatından hemen sonra ortaya çıkan halifelik asırlarca İslâm toplumunun fikrî, idarî, sosyal ve siyasi gelişmesinde rol oynayan önemli bir müessesesi olmuştur. Halifelik müessesesi Müslümanların bir bayrak altında toplanmasına ve siyasi bir birlik kurmalarına da sebep olmuştur⁴¹⁵. Arkasından gidilecek kimse manasında olan Halife kelimesi ilk defa Hz. Ebu Bekir hakkında kullanılmıştır⁴¹⁶. Halifelik makamı Emevilerle birlikte hükümdarlık şeklini almıştır. Halifeliğin babadan oğula geçmesi Abbasiler zamanında da aynen devam etmiştir.

Moğollar 1258 yılında Bağdat'ı işgal ettikleri zaman Bağdat'taki Abbasi Halifesi el-Musta'sım billah öldürülmüş, öldürülen mezkur halifenin amcasının oğlu Ebu'l Kasım Ahmed ölümden kurtularak Şam'a kaçmıştır⁴¹⁷. Bağdat'taki son Abbasi halifesi Musta'sım'ın öldürülmesinden beri, yaklaşık 3,5 yıldır; İslâm alemleri halifesiz kalmıştı. Baybars, Abbasi Hilafeti'ni Kahire'de yeniden tesis etmek suretiyle, saltanatına İslâm hukuk ananelerine göre bir meşruiyet kazandırmak, ve bu sayede içte istikrarı sağlamak dışta da düşmanlarına karşı güç kazanmak istedi⁴¹⁸. Memlûk devleti saltanatı Eyyûbilerden gasbederek başlamış, Baybarsta selefini öldürerek tahta oturabilmişti. Baybars saltanatına meşruiyet kazandırmanın yollarını aramakta

⁴¹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 386.

⁴¹⁵ Ziya Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1991, s. 25, Ali Aktan, "Mısır'da Abbasi Halifeleri", *Belleten*, C. 55, S. 214, s. 613.

⁴¹⁶ İbn Haldun, *Mukaddime-I*, İstanbul 1997, s. 483, (çevr. Zakir Kadiri Urgan), Mehmed Orhan Üner, *Memlûklerde Dini Ve Adli Kurumlar*, Erzurum 1978, (Basılmamış Doçentlik Tezi) s. 23.

⁴¹⁷ Orhan Üner, a.g.e., s. 53, Ziya Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, s. 43, Ali Aktan, a.g.m., s. 616.

⁴¹⁸ M. F. Köprülü, "Baybars-I" *İA*, Cilt II, s. 356.

idi⁴¹⁹. Moğol katliamından kurtulan Abbasi halifelerinden Zahir (622-623/1225-1226)'in oğlu Ahmet bir süre bazı kabileler yanında kaldıktan sonra Dımaşk'a gelmiştir. Ahmed'le ilişki kuran Baybars, onu Mısır'a çağırdı. Onu karşılamak için Kahire de büyük bir devlet töreni düzenledi. Devlet erkânı, kadılar ve alimlerin katıldığı tören, büyük bir kalabalık tarafından takip edilmişti. Daha sonra söz konusu Ahmed'in Abbâsi ailesinden olduğunun tespiti için yapılan toplantıda, onun hizmetçileri, saray görevlilerinden olup ta onun gibi kurtulmuş olanlar ve bazı yakınları, kadı'1-kudat (başkadı) huzurunda buna şahitlik ettiler. Abbasi hanedanından olduğu bu şekilde tespit edildikten sonra, parlak bir şekilde, onun halifeliğine biat merasimi icra edildi. Ona ilk biat eden kişi, Sultan Baybars oldu (13 Receb 659/13 Haziran 1261) Böylece, İslâm aleminde manevi nüfuzunu 5,5 asır korumuş olan Abbasi halifeliği yeniden kurulmuş oldu⁴²⁰. Yeni halife, Baybars'a saltanat tevcihinde bulunduktan sonra İslâm memleketlerinin işlerini ona bıraktı⁴²¹.

Abbasi hilafetinin bu şekilde ihyasından sonra, Memlûk devletinde tahta çıkan sultanın saltanatının meşrutiyeti, halife tarafından verilen bir ahidname ile sağlanıyordu. Yeni sultan saltanat tevcihi için yapılan bir merasimde halife, Müslümanların işlerini ona devrettiğini beyan ediyor ve aynı zamanda ona sadakatini arz ediyordu. Bu uygulama Memlûklerin tarihi boyunca devam etti⁴²². Kalavun tahta geçtiği zamanda I. Hakim bi-emrillah (660-701 / 1261-1302) onu tahtı nasıl ele geçirdiğine bakmadan bir ahidname vermiştir⁴²³.

Memlûk devletinde dini yetkilerle siyasi yetkiler birbirinden ayrılmıştır. Birincisini, dine bağlı işleri, yürüten Kahire'deki Abbasi Halifeleri, ikincisini siyasi ve devlet işlerini yürütenler ise Memlûklu Sultanları idi. Memlûk Devletinin hükümranlılığı süresince halifelerin yalnızca dini hususta yetkileri

⁴¹⁹ P.M. Holt, "Memlûk Sultanlığında Devlet Yapısı", *Belleten*, C. LII, S. 202, s. 227.

⁴²⁰ İsmail Yiğit, *a.g.e.*, C. VII, s. 44, P. M. Holt, *a.g.m.*, s. 227.

⁴²¹ Ziya Kazıcı, *a.g.e.*, s. 54, Orhan Üner, *a.g.e.*, s. 54, Ali Aktan, *a.g.m.*, s. 618.

⁴²² P.M.Holt, *a.g.m.*, s. 228.

⁴²³ İsmail Yiğit, *a.g.e.*, C. VII, s. 160.

vardı⁴²⁴. Bu cümleden olarak Halife, 1261'den sonra sadece dini bir makama sahip olarak devam etmiştir⁴²⁵. Bunun yanında halifeye hürmet edilmekte, hükümdarlıklarını tasdik ettirmek isteyen sultanlar halifeden menşur almakta idi. Sultanlar savaşa çıktıkları zaman halifeyide yanlarında götürmüşlerdir. Halife zamanını genelde ilimle geçirir bunun yanında seferlere de iştirak ederdi. Halife zaman zaman saraydaki eğlencelere de davet edilirdi⁴²⁶. Halifeler halk üzerinde etkili oldukları için Kahire'de siyasette de önemli rol oynamışlardır⁴²⁷.

5.2. Kadı al-Kudat

Memlûkler, Fatimiler ve Eyyûbilerin bir çok teşkilatını almıştır. Kadı al-Kudat makamında Eyyûbilerde olduğu gibi, Memlûklerde en yüksek dini sığfata haiz idi. Mısır'da adli teşkilat içerisinde önemli bir vazifedir⁴²⁸. Bu makam İslâm hukukunu uygulama, kamu yararını gözetme, mahkemede anlaşmazlıkları giderme, yüksek mahkeme (Divan-ı Mezalim) de adaletli hareket etme görevlerini kapsamakta idi. Kadı, Hacıplerin yanında mezhebi ile alakalı davalara bakmakla vazifeli idi⁴²⁹. Kadı al-Kudatın sayısı Sultan Baybars zamanında dörde çıkartılmıştır⁴³⁰. Aynı şekilde bunlar Kalavun döneminde de korunmuştur⁴³¹. Herhangi bir mezhebin Kadılıkuzat'ı kendisinin bilfiil göremeyeceği iş için, tarafından Nâib tayin ederek o vasıta ile de iş görürdü. Dört mezhep Kadılıkuzatından Şâfiî kadısı derece ve Darüladilde oturmak itibariyle üç mezhep kadısından daha yüksek tutulmuştur. Önem bakımına göre kadı'ul kudatların dereceleri şu şekildedir: Başta Şafi, sonra Hanefi, üçüncü olarak Maliki Kadı-ul Kudatı, son olarakta Hanbeli Kadı'ul Kudatı gelmektedir. Dört mezhep Kadılıkuzatı, ilk zamanlarda dârüladilde sultanın solunda sonraları Sultanın sağ

⁴²⁴ Muhammed Cemaleddin Surur, *Devleti Zahir Baybars fi Mısır*, Kahire 1960, s. 119, Orhan Üner, a.g.e., s. 68.

⁴²⁵ Aşur, S. A., a.g.e., s. 133-135.

⁴²⁶ Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s. 137.

⁴²⁷ P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 151, Orhan Üner, *Adli Ve Dini Kurumlar*, s. 67

⁴²⁸ Ziya Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, s. 120.

⁴²⁹ Orhan Üner, a.g.e., s. 86.

⁴³⁰ Aşur, S. A., a.g.e., s. 100-110.

⁴³¹ Tekindağ, a.g.e., s. 147.

tarafında oturmuşlardır. Sultanlar Pazartesi ve Perşembe günleri halkın huzuruna çıkarak dertlerini dinlemişlerdir⁴³².

Nâibi saltanatlıklarda yani Eyaletlerde de Kadılıkuzatlar vardı. Bunlar o, nâibi saltanalıklardaki kendi mezheplerine mensup bütün Naibleri tayin ederlerdi. Bu, eyalet kadılıkuzatları nâibi saltanalık Dar'ul-adlinde halka ait dini ve hukuki işlere bakıp hüküm verirlerdi. Şam, kadılıkuzatlarını bizzat Sultan tayin ederdi⁴³³. Kale'deki Adalet Sarayı'nın büyük salonunda mahkeme kurulurdu. Kalavun bizzat mahkemeye katıldığı olur burada (Dar'ül Adl) askerlerin zaferlerini, halkın şikayetlerini dinlerdi⁴³⁴. Bu salonu Kalavun yaptırmıştır. Oğlu en-Nâsır Muhammed ise yıktırıp çok daha görkemli bir tarzda yeniden yaptırdı. İgdül Cüman'da ve Makrizi'nin "Sülük"⁴³⁵ünde, Kalavun dönemi, mahkeme usullerini şöyle anlatılmaktadır.

Kalavun dar-ül adle oturdu. Zulüm görmüş olanları dinledi adalet dağıttı. Yanına Halep kadısı geldi⁴³⁵. Sultan, yıl boyu her pazartesi ve perşembe günü şafak vakti gelip bu salonda oturmayı âdet edinmişti⁴³⁶; sadece, böyle toplantıların düzenlenmediği Ramazan aylarında gelmezdi. Bu toplantılar tamamen yanlışları düzeltme amacına yönelikti. Devlet erkânının tam tekmil katılımıyla düzenlenirdi. Genellikle çeşitli hükümdarların elçileri de çağrılı olurdu.

Sultan yanlışları düzeltmek üzere salona geldiğinde, oturur durumdayken ayağının yere değmesine ancak izin verecek kadar bir sandalyeye kurulurdu. Sandalye, sultanın yeri olan yüksek tahtın yanına koyuluyordu. İlk başlarda, dört mezhepten başkadıların sultanın sağ tarafına oturması usûlü benimsenmişti; bunların en önemlisi, sultanın hemen yanına oturan Şafii başkadısıydı, Şafii başkadısının yanına Hanefi, onun yanına Maliki, ondan da

⁴³² Muhammed Cemaleddin Surur, a.g.e., s. 130.

⁴³³ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 386.

⁴³⁴ İbn abdi'z-Zahir, a.g.e., s. 32.

⁴³⁵ Ayni, a.g.e., s. 266.

⁴³⁶ Aşur, S. A. a.g.e, 130.

sonra Hanbeli başkadılarının otururdu. Hanbeli başkadısının yanında hazine görevlisi, sonra Kahire'deki hisba nâzırı yer alırdı. Sultanın solunda kâtip, onun önünde nazirü'l asâkir ve toplantının kayıtlarını tutan sıra kâtipleri (küttâbü'd-dest) hazır bulunurdu. Vezir, Kalem Ehli'nden ise sultan ile kâtibin arasında yer alır, eğer Kılıç Ehli ise diğer görevlilerden ayrı bir yerde dururdu. Orada bir sultan naibi bulunuyorsa diğer görevlilerin yanında olurdu. Sultanın arkasında, sağ ve sol tarafta birer sıra halinde silahdarlar ile Taştane ve Hasekiye'ye mensup içoğlanları dizilirdi. Sultanın sağında ve solunda on beşer gezlik mesafede Yüzler emirlerinden ihtiyar ve saygıdeğer kimseler bulunur, bunlara heyet emiri denirdi. Onların hemen altında ise büyük emirlerle görevliler ayakta durur, kalan emirler de yine heyet emirlerinin arkasında ayakta yer alırlardı. Sultanın etrafını saran bu çemberin ötesinde, halkın arzuhallerini takdim eden hacipler ve devâdârlar yer alırdı. Bunlar ayrıca elçileri, şikâyet sahiplerini ve istek, ihtiyaçlarını dile getirme arzusunda olan diğer kimseleri çağırma görevini üslenirlerdi. Katip ile sıra kâtipleri arzuhalleri okur; sultan, yasal meseleler ve fıkıh ile ilgili konularda gerekli görürse kadılara danışırdu. Orduya dair meselelerde, ikta sahibi emirlerle ilgili arzuhalleri nazirü'l-asâkir okurdu. Sultan, ordu ile ilgili meselelerde tavsiyeye ihtiyaç duyarsa hacibe ve ordu kâtibine danışırdu. Aksi halde kendi uygun gördüğü şekilde karar verirdi⁴³⁷.

Sultan Kalavun ülkesinde yaşayan yabancılara kendi hukuklarına göre yargılanmasını müsaade etmiştir. Elimizdeki kayıtlar bu konuda bize bilgi vermektedir. Lâtinlerin Küçük Ermeni krallarıyla akdettikleri bir çok muahedenâmelerde onlara ait ihtilâfların kendi aralarında halline dair mufassal kayıtlar mevcuttur. Kalavun ile Sûr'un Lâtin prensesi arasında akdedilen bir anlaşma burada zikre şayandır. Buna göre iki tarafın tebaası arasında bir katil vakası vuku bulunca Müslüman sultanın, Hristiyan da prensesin (melike) mahkemesinde muhakeme edilecekti⁴³⁸.

⁴³⁷ P. M. Holt, a.g.e., s. 146.

⁴³⁸ Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar Metin, Tercüme Ve Araştırmalar, Ankara 1988, s.132.

5.3. Kadı al-Askar

Mısır ve Suriye’de askeri sınıfın Şefî ve Hukukî işlerine bakmak üzere kadıasker ismiyle bir hâkim tayini Selahud-Din Yusuf b. Eyyûb zamanında olmuştur. Dârülâdil azasından olan Kadıaskerler, Kadıkuzatlar gibi dört mezhebden olmayıp Şâfi, Hanefi, Maliki olmak üzere üç mezhepten tayin edilmişti. İlk önceler iki olan kadı askerlik Hanefi kadı askeri’nin tayini ile üçe çıkmıştır⁴³⁹. Hanbeli kadıaskeri ise hiç yoktu. Bunlar dîvanda kadıkuzatların alt tarafında oturup askeri sınıfa ait davalara bakarlar, Hükümdar sefere gittiği zaman beraber giderler ve orduda dava görürlerdi. Sefer esnasında protokoldaki yerleri komutanlardan hemen sonra gelmektedir.⁴⁴⁰

5.4. Dar al-Adl Müftileri

Bu makam ilk defa Memlûklerde karşımıza çıkmaktadır. Divanda yani Darülâdilde kadı askerlerin alt tarafında oturan dört mezhebe mahsus dört Müftü vardı. Dîvanda şer’î işler hakkında fetva vermek bunlara mahsustu. Sefer zamanında sultan giderse bunlar da beraber giderlerdi⁴⁴¹. Dar el-Müftileri bu görevinin yanı sıra müderrislik ve kadıaskerlikte yapmışlardır. Dar el-Müftileri bizzat sultan tarafından atanmakta idiler⁴⁴².

5.6. Nazır al-Hısba

Memlûklerde Hısbe Dini görevlerden olup beşinci sıraya gelmektedir⁴⁴³. Mısırdaki şehir işlerine bakan ve Hısbe Nâzırı denilen iki Belediye Reisi de Dârülâdilde aza idiler. Bunlardan biri Kahire muhtesibidir. İskenderiye dışında bütün şehirlerden bu sorumlu idi. Kahire muhtesibi derece bakımından daha üstündür. İkinci Muhtesib ise belediye işlerine bakmakla görevli olup Güney tarafından sorumlu idi. Divanda Kahire muhtesibi bilgi

⁴³⁹ Orhan Üner, a.g.e., s. 98.

⁴⁴⁰ Tekindağ, a.g.e., s. 148.

⁴⁴¹ İsmail Yiğit, a.g.e., C. VII, s. 202.

⁴⁴² Orhan Üner, a.g.e., s. 102.

bakımından üstünse Beytül Mal vekilinden önde otururdu⁴⁴⁴. Şam Naibliğinde de bir muhtesibin olduğu Makrizi'de geçmektedir⁴⁴⁵.

Dinî bir vazife olan hisbeye memur olanın, itibar, haysiyet ve şeref sahibi alması lâzımdı. Hisbe işleriyle meşgul olmak üzere Muhtesibin, muhtelif yerlerde vekil ve maiyyeti vardı. Gün aşırı Mısır'daki camilerin birinde oturur, bütün Belediye işlerini kontrol ederdi. Mıntakası dahilindeki dükkân, mağaza ve fabrikalar ve sanat erbabı ile bunların ölçüleri muhtesib ve maiyeti tarafından kontrol edilirdi⁴⁴⁶. Aynı zamanda kervanlarda kontrol edilir hayvanlara takatından fazla yük yüklenip yüklenmediğini teftiş ederlerdi. Su satan sakaların hayvanlarının üzerini örtmelerini ve ölçülerini kontrol ederlerdi. Muhtesibler bugünkü Belediyenin yapmış olduğu görevleri yerine getirmişlerdir⁴⁴⁷.

6. Ordu (Askeri Teşkilat)

Türk devletlerinde Ordu, devletin en önemli organlarından birisidir. “Ordu halk; halk ise, ordudur”. Türklerin Memlûklerde de Ordu millet olma özelliğini korumla birlikte bu anlayışın biraz değiştiğini görmekteyiz⁴⁴⁸.

Memlûkler zamanındaki ordu

1. Memâliki Sultaniyye denilen Hükümdar Memlûklerinden;
2. Kapıkulu ismi verilen İktalı askerler;
3. Emirlerin ıktaları mukabili olarak beslemeğe mecbur oldukları (Memaiki Ümerâ) yani ümera kölelerinden teşekkül ediyordu.

Mısır'da Memlûk Hükümdarından başlamak üzere en alt seviyedeki askere kadar hepsi kölelerden müteşekkil idi. Memlûk köle askerini ilk defa kim satın aldıysa köle onun ismini taşır ve sonra ikinci defa kime intisap ederse etsin

⁴⁴³ Kalkaşandi, Ahmed b. Ali, *Subhu'l Aşa Fi Sına'ati'l-İnşa* (nşr. M. Hüseyin Şemseddin) Beyrut 1988, C. IV, s. 37.

⁴⁴⁴ Orhan Üner, a.g.e., s. 106.

⁴⁴⁵ Makrizi, a.g.e., s. 430

⁴⁴⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 388.

⁴⁴⁷ Orhan Üner, a.g.e., s. 110.

⁴⁴⁸ Bahaddin Ögel, a.g.e., s. 660, Nesimi Yazıcı, a.g.e., s. 92.

eski efendisinin adını muhafaza ederdi. Bundan dolayı sonradan emirliğe ve hükümdarlığa çıkan memlûkler kimin kölesi idiye onun adını taşımışlardır.

Mısır-Suriye Memlûk imparatorluğu tamamiyle Kıpçak kölelerinden yetişen bir orduya dayanıyordu. Selçuklular zamanından beri Mısır-Suriye’de kuvvetleşen Türkler ve Türk hakimiyeti Kıpçakların gelmesi ile o derece arttı ki, Arap kaynakları Memlûkler imparatorluğuna artık “Türk Devleti” (Devlet üt-Türkiye) adını vermişlerdir⁴⁴⁹. Bunun dışında Memlûk ordusu, Türk, Çerkes, Kürt, Rum ve Ruslardan tedarik edilmişti, köle olarak alınmış efratten teşekkül ediyordu. Türk kölelerini Ravza adasında yetiştiren Melik Salih Necmüddin’in usulünü, sonradan saltanatı ele alan Memlûkler de tatbik ederek muntazam surette şahıslarına mahsus asker yetiştirmişlerdi. Bütün askerın ıktaları, maaşları, elbise ve tayinatları ve sair muamelatı ile meşgul olmak üzere Kal’atü’l Cebel de Nazım Ceyşin riyaseti altındaki Divan’ı Ceyş’de ayrıca bir daire vardı. Sultan Memlûkleri içinde hem maaşlı ve hem ıktâlı askerler bulunmakta idi. Memlûk Sultanı Baybars’n dört bin, Kalavun’un yedi bin ve diğer bir rivayete göre on iki bin Memlûku vardı; keza bunun oğlu Melik Eşref Halil’in köleleri de on iki bin olduğu söylenmektedir.

Muhtelif surette elde edilen köleler, hükümet hesabına bunlar tedarike memur edilen ve tacirülmemlûk denilen bir Emîr tarafından satın alınırđı. Kölelerin birinci tabaka Memlûkler zamanında en ziyade satın alındıkları yer (Sivas)’taki esir pazarı idi İkinci tabaka Memlûkleri zamanında ise Sivas’la beraber deniz yolu ile İskenderiye’ye getirilip sultan namına orada da köle satın alınırđı⁴⁵⁰.

6.1. Al-Mamalik as-Sultaniye

Al-Mamaliki sultaniler, Mustahdumun ve Mamlukun olarak ikiye ayrılmakta idi. Mamlukunlar esir pazarlarından alınan veya Kafkas, Kırım ve

⁴⁴⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 501.

⁴⁵⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 414.

Anadolu'dan toplanan köleler olup, Mustahdumunlar ise eski sultanların Mamlükleri ile evvelce emirlere daha sonra sultanlara intisab eden Memlûklerdi. Bu askeri gurup Kal'atü'l Cebelde nöbet tutmakla vazifeli idi⁴⁵¹. Mamaliki sultanlar zaman zaman da siyasi olaylara karışmaktan çekinmemişlerdir. Konumuz olan Kalavun bunun en açık örneklerinden birisidir.

Memlûk askeri içerisinde sultana en yakın ve en nüfuzlu grup olan el-Memaliku's-sultaniyye, daha önce izah ettiğimiz gibi hükümdarların hal ve culuslarında önemli rol oynamakta idiler. Emirlerden birisi sultan olmayı kafasına koymuşsa bu askeri kuvvetin desteğini almak zorunda idi. Saltanat memlûkleri içinde, hem maaşlı hem de iktalı askerler bulunurdu. Bunlarla ilgili işlere nazıru'l-ceyş'in maiyetinde çalışan "katibü'l-memalik" bakardı⁴⁵².

6.2. İkta'lı Askerler

İkta sistemi ilk olarak İslâm tarihinde Hazreti Ömer zamanında (634-644) konmuş olan usul üzerine haraç ve vergi toplanarak maaş suretiyle derece ve rütbelerine göre emîr ve askerlere verilerek oluşturulmuştur. Memlûklerde'de bu askeri ikta sistemi uygulanmıştır. Memlûkler bu sistemi, Selçuklular-Zengiler-Eyyûbiler yoluyla almışlardır. Bu sistem Makrizi'nin ifadesi ile Selahaddin Eyyûbi zamanında geçmiştir. Memlûkler bu sistemi biraz daha geliştirmişlerdir. Memlûkler iktaların tamamını askerlere vermişlerdir. Mısır'da, Memlûk sınıfının gayri olan yerli halka iktâ verilmezdi. Kalavun zamanında arazi yeniden sayılarak 24 parça (Kırat)'ya ayrılmıştır. İkta arazilerinin 4/24 'ü sultana, 10/24'ü emirlere, 10/24'ü de iktalı askerlere tahsisi edilmişti. Arazide verimlilik ve sulama imkanına göre üç grupta toplanmıştı⁴⁵³.

Emirler fırsat buldukça asker iktalarını alarak kendi iktâlarına; katmışlar ve bu suretle hem asker kuvvetinin azalmasına ve hem de arazinin imarına mani olmuşlardı. Cündülhalka'nın iktâ işlerine, Divânı Ceyş bakardı. İkta

⁴⁵¹ Tekindağ, a.g.e., s. 151.

⁴⁵² İsmail Yiğit, a.g.e., C. VII, s. 212.

talip olup kanuni şeraiti haiz olan namzedler, bizzat sultanın huzuruna getirilip görülür ve orada iktâm hangisine verilmesi tensip edilirse Nazırı Ceyş onun adına Misal denilen bir vesika doldurur ve bu misali sultana arz ederdi. Ümera ve asker ıktâları ya doğrudan doğruya toprağın hasılatı oşriyesini ve rüsümünü almak veyahut gümrük veya bir mahallin varidatından havalesi verilmek suretiyle olurdu. Bazı Memlûk Hükümdarları, ıktâ hususunda çok sıkı davranmışlar hattâ en mutemed ve nüfuzlu emîrlerinin bile iltimaslarını reddetmişlerdi. Meselâ Naibi Sultan olan Toruntay, kendi oğluyla Kitbuga'nın oğlu olan damadına ıktâ verilmesini bilvasıta sultandan rica ettiği zaman sultan Kalavun:

“Vallahi ben bunların saffi harpte kılıç vurmakta olduklarını bizzat görseydim veyahut önümde bulunup düşmana hücum etmekte olsalardı Halkâ'dan bunlara dirlik vermeği pek çirkin bulurdum; çünkü korkarım ki işitenler, artık çocuklara bile tayinat veriyorlar derler” demiştir⁴⁵⁴.

6.3. Mamalik al-Umere

Bu sınıf askerde statüleri bakımından el-Memlikü's-sultaniyye'ye benzerlerdi. Tek farklılıkları emirlerin tıbklarında yetişmeleri idi⁴⁵⁵. Memlûklerde Emîrlerin yani beylerin askerleri ümera Memlûkleri ve ıktâlî asker olarak iki kısımdı. Memaliki Ümera denilen asker, her Emir'in kendisine ait ıktâ mukabilinde beslemeğe mecbur oldukları askerdi. Yüzler Emîri harp zamanında ıktâlî asker yani Cündülhalka'dan olarak maiyetinde bulunan bin askerinde kumandanı idi. Bundan dolayı kendisine Mukaddemi Elf yani binler kumandanı denirdi⁴⁵⁶.

6.4. Eyalet Askerleri

Suriye'deki büyük, küçük Nâibliklerle diğer hizmetlerde bulunan Ümerâi Mukaddimîn, Tabılhâne ve Aşerat mukaddemleriyle Tabılhane Emîrleri

⁴⁵³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1995, s. 357, İsmail Yiğit, a.g.e., C. VII, s. 214.

⁴⁵⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 427.

⁴⁵⁵ İsmail Yiğit, a.g.e., C. VII, s. 217.

arasında bulunan seb'in ve hamsin (yetmiş ve elli) emîrleri ve işrinat (yirmiler) kumandanları ve bunların kanunen beslemeğe mecbur oldukları memaliki ümera denilen köle askerler ve buralardaki ıktâ'lı askerler cündül halka ve bunların mukaddemleri, Eyaletlerdeki muntazam suvari kuvvetlerini teşkil ediyorlardı. Bu askerlerin geçit resimlerinde ve yoklamalarında da kendileriyle alakadar olan nakabetülceyš ismi verilen makam ile nakibülceyšleri vardı. Her Naibi Saltanalıkta nakibülceyšler olup Şam'da biri tâblhane ve ikisi Cündülhalka'dan olarak üç Nakibülceyš bulunuyordu. Hükümdar bir yere gittiği zaman ıktâlı askerinin arasında bulunan ve Kahire kalesindeki Kalatülcebel kışlalarda ikamet eden ıktâlı bahriye askerleri Mısır'ın ve Kahire'nin muayyen muntıkalarında bulunup asayişini temin ederler veya sultana ve saraya ait işlere gönderilirlerdi. Hükümdar kalede bulundukça bunlar oradan ayrılamazlardı⁴⁵⁷.

6.5. Yardımcı Kuvvetler

Memlûklerde yardımcı kuvvetlerin önemli bir yeri vardı, bunlar Acnad al-Arap, Acnad al-Turkman ve Acnad al-Akraddır.

Acnad al-Arab: Arap kabilelerinin harb zamanında vermekte yükümlü oldukları kuvvetlerdir. Al Fadl, 24.000; Hicaz Arapları, 24.000; Al Ali, 2.000; Irak Arapları, 2.000; Yalamlama Arapları, 2.000; al-Cazire Arapları, 2.000; Matruk Arapları, 1.000; Cram Arapları, 1.000; Banu Ukba ve Beni Mahdu Arapları, 1.000; Al-Imr, 1.000; Cuzam Arapları, 1.000; al-A'id Arapları, 1.000; Fazara Arapları, 1.000; Muharib Arapları, 1.000; Katıl Arapları, 1.000; Kattab Arapları, 1.000; Havvara'lar, 24.000;

Bunlardan Al Fadl Arapları, İsa bin Mühenna komutasında kalabalık bir kuvvetle 1281 Moğol savaşına katılmıştır⁴⁵⁸.

---

⁴⁵⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 421.

⁴⁵⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 429.

⁴⁵⁸ Makrizi, a.g.e., s. 690.

Acnad al-Turkman: Memlûk sultanlığı hizmetinde bulunup, beylerin emrindeki kuvvetlerden oluşmakta idi. Türkmen beylerinin kuvveti 180. 000 olduğu söylenmektedir.

Acnad al-Akrad: Memlûk ordusunda al- Akrad diye isimlendirilen Kürdlerden teşekkül eden bir askeri grupta bulunmakta idi⁴⁵⁹.

6.6. Donanma

Memlûklerin Akdeniz ve Kızıldeniz sahillerinin mühim kısımlarına sahip olmaları sebebiyle her iki denizde de tersaneleri ve donanmalar vardı; fakat bu donanmaların, orduları kadar kuvvetli olduğu iddia edilemez. Haçlı seferleri esnasında o tarihlere kadar Akdenizde faaliyette bulunan donanma artık görünmez olmuştu. Melik Zâhir Baybars, donanmanın kuvvetlenmesine ehemmiyet verdi; fakat eski kuvvetli devrine ulaştıramadı. Sultan Kalavun donanma için liman inşa ettirerek bunlara dalga kıranlarda yaptırmıştır⁴⁶⁰.

7. Ticaret

Memlûk sultanları, dahilî ve haricî ticaretle yakından ilgilendiler. Ticareti teşvik için gerekli tedbirleri aldılar. Ülke arazisinin tamamına yakını sultan, ümera ve askere dağıtılmış olduğu için, Memlûk devlet ricali, tabîi olarak dahili ticaretin içindeydiler. Birer hububat tüccarı olan sultan ve ümera, ürünlerini bizzat veya vekilleri vasıtasıyla satarlardı. Diğer taraftan bu devirde devletin en önemli gelir kaynağı, ülkeler arası Hind-Avrupa ticaret yolundan elde edilen gelirlereydi. Doğu İslâm dünyasının XIII. asırda maruz kaldığı Moğol istilâsı neticesinde Irak ve kuzey bölgeler tahrip olmuştu. Bu yüzden önceden Basra Körfezi - Irak üzerinden gelen Hind-Avrupa ticaret yolu, Arabistan - Kızıldeniz - Mısır şeklinde değişti. Böylece Hind baharatı ve diğer ticaret malları, Yemen ve özellikle Aden limanı, oradan da kara yoluyla Suriye veya su yoluyla Kahire'ye sevk ediliyor, bu merkezlerden Avrupa'ya götürülüyordu. Mısır'da hüküm süren

---

⁴⁵⁹ Tekindağ, a.g.e., s. 156.

Memlûklerin istikrarında en önemli sebeplerden biri ülkeler arası ticaret yollarındaki bu değişme idi. Durum böyle olunca Memlûk sultanları, harici ticaretle de doğrudan ilgilendiler. Bazı ticaret mallarına devlet tekeli uygulama yoluna dahi gittiler⁴⁶¹.

Bu dönemde Frank devletçiklerinin hükümdarları transit olarak ülkelere gelen mallardan çok daha büyük gelirler elde etmekteydiler. Ortaçağ Avrupa'sı doğudan baharat, boya malzemesi, güzel kokulu ağaçlar, ipek ve porselen gibi malzemeler şiddetle ihtiyaç duymaktaydılar. Bu maddelerin ticareti Asya'daki siyasi şartlardan etkilenmekte idi. Haçlı seferleri başladığı sırada ticari yollar Hind okyanusu ve Kızıldeniz üzerinden deniz yoluyla Mısır'a yönelmiş bulunuyordu⁴⁶².

İlhanlılar Memlûklere karşı savaş meydanlarında zafere ulaşamayınca Memlûklerin elinde bulunan Hind deniz ticaretine darbe vurmak için uğraşmışlardır. İlhanlılar bu amaçla Cenevizliler ile işbirliği içerisine girerek Cenevizli ustalar Bağdat'ta gemi yapımına bile başlamışlardır⁴⁶³.

Mısır en çok ticareti Anadolu yolundan yapmakta idi. Papa'nın Mısır'ı iktisaden mahvetmek için durmaksızın planlar tertibi ile , sıkı bir yasak rejimi tatbik etmesi bu memleketin ticaretini aksatmıştı. Moğollarla olan devamlı mücadele de Memlûk sultanlarına büyük masraflar açtırıyordu. Bundan dolayı, XIV. asrın başlarına doğru artık Mısır'ın, dolayısıyla, Suriye'nin sanayi, ziraat, ticaret vesair alanlarda gerilemeye başlamıştır. Bu durum Anadolu ticaretini canlandırmıştır Sultan Kalavun Avrupa, Bizans ve Ermeni kralları ile yapmış olduğu anlaşmalarda ticareti devamlı ön plana çıkarmıştır⁴⁶⁴.

---

⁴⁶⁰ İbn Abdi'z-Zahir, Siret, s. 65.

⁴⁶¹ İsmail Yiğit, a.g.e., C. VII, s. 230.

⁴⁶² Runciman, a.g.e., C. III, s. 302.

⁴⁶³ İsmail Aka, Timurlular, Ankara 1993, s. 184.

⁴⁶⁴ W. Heyd, Yakın Doğu Ticaret Tarihi, s. 470-475, Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243-1453), Ankara 1995, C. I, s. 38.

Sultan Kalavun sultanlığı boyunca, ticaretin gelişmesini dikkatle izlemiştir. Ceneviz'le yapmış olduğu anlaşmada Batı tüccar uluslarını ülkesine bağlamayı başarmıştır. Bununla beraber Doğudakileri de bir yana itmiş değildir. 1288 yılında vezirine düzenlediği pasaportları Mısırlı tüccarlarla Yemen'de, Hind'de, Hindi Çini'de ve Çin'e kadar dağıttırarak bu bölgelerden Mısır ve Suriye'ye geleceklere yardım etmek istemiştir. Bu uzak ülkelerin ticaretini Mısır ve Suriye'ye çekmek için elinden gelen gayreti göstermiştir. Bu davetin beklenen ilgiyi yaratıp yaratmadığını kesinlikle bilmiyoruz; ancak, Kalavun döneminde sınırların genişliği, kaynaklarının genişliği ve hükümdarlarının askerî şan ve şerefiyle Doğululara çekici geldiği bellidir. Bunun ilginç bir örneğini, Seylan prensinin elçilik heyetinde görüyoruz. Bu heyet 1283 Nisanında Mısır'a gelmiştir. Yemen hükümdarı Seylan prensine uzlaşma önerisinde bulunmuş, fakat bu prens Kalavun'un uzlaşmasına önem vermiş ve bu sultanın imparatorluğu ile ticarî ilişkiler kurmayı yeğlemiştir. Bu amaçla bir elçi göndermiş ve, en kısa yol Yemen açıklarından geçtiği için elçisini Basra körfeziyle Bağdat'tan dolaştırmıştır. İktidarı hakkında sultana yüksek bir fikir vermek için elçisine bir mektup teslim etmiştir. Bunda, gemilerle fillerinin sayısını, yirmi yedi müstahkem mevkiini ve sayısız hazinelerini, tatlı bir dille sayıyor; ülkesinde bol bol inci, değerli taş, müslin denilen ipekli ile başka ince kumaşlar, kızıl boya ağacı, tarçın, Mısırlıların o zamana kadar Hind'den aldıkları bütün eşyayı kendi ülkesinde bulabileceklerini; Mısır'la Seylan arasında başlıca durak yeri olan Aden'de sultanın bir komiser bulundurmasından yana olduğunu ekliyordu; bunu istemesinden amaç, bu memurun, iki ülke arasındaki alışveriş bir canlılık vereceğini inanmasındandır⁴⁶⁵.

⁴⁶⁵ İbn abdi`z-Zahir, Siret, s. 53, Ayni, İkdü'l-Cüman, s. 300-310, W. Heyd, Yakın Doğu Ticaret Tarihi, s. 477.

SONUÇ

Türk devlet geleneğine göre hükümdar olabilmek için hânedan mensup olmak ve soylu olmak şarttı. Mısır Memlûklerin de ise buna dikkat edilmemiştir. Zira Memlûk sultanları, küçük yaşta esir pazarında satın alınmış olup uzun yıllar sade birer asker olarak görev yapmışlardır. Dolayısıyla bunların, askerî ve siyâsî başarıları sayesinde, akranları arasında temayüz etmiş olmaktan başka bir ayrıcalıkları yoktur. Memlûklerde saltanat, esas itibarıyla babadan oğula geçen tabii bir hak olarak görülmüyordu. Buna rağmen Memlûk sultanları, sağlıklarında kendi oğullarını veliaht tayin etmek suretiyle onlara hükümdarlık kapısını aralamak istemişlerdir. Ancak bu yolla sultan olanların hükümdarlıkları uzun sürmemiş ve bir süre sonra yerlerini, büyük emîrlerden birine terketmek zorunda kalmışlardır. Bu konuda Kalavun hânedanı bir istisna teşkil eder.

Kalavun ve özellikle oğlu en-Nâsır Muhammed'in uzun süre iktidarda kalmaları, ümerâ ve halk nazarında sevilip sayılan sultan olmaları, böyle bir hânedanın kurulmasını kolaylaştırmıştır. Öyle ki 1279'dan itibaren, saltanatın Çerkes Memlûklerine intikal ettiği 1382 yılına kadar, beş yıllık fasıla hariç yaklaşık 100 sene hükümdarlar hep bu aileden gelmiştir.

Kalavunoğulları zamanında bölgenin üç düşman devleti Moğollar, Haçlılar ve Ermenilerle mücadeleler sistemli bir şekilde sürdürülmüştür. İlhanlıların İslâmlaşması ve bir süre sonra da parçalanması onları bir tehlike olmaktan çıkarmıştır. Öte yandan Suriye sahilleri Haçlılardan temizlenmiş ve nihayet Küçük Ermenistan devletine son verilmiştir. Bu arada Nubya, Yemen ve Tunus üzerinde Memlûk nüfuzu iyice tesis edilmiştir. Yine bu dönemde Memlûk sultanları, kendilerini bütün Müslümanların hamisi olarak görmüşler ve Hristiyan devletlerle yaptıkları yazışmalarda, bu ülkelerdeki Müslümanların durumunu gündeme getirmişlerdir. Bunda Abbâsî halifesinin Kahire'de bulunmasının etkili olduğunu düşünebiliriz. Adı geçen devletlerden başka Altınordu Hanlarının, Delhi ve Fas sultanlarının, Bizans imparatorunun, Fransa, Kastilya, Aragon ve

Habeşistan krallarının elçileri Kahire'ye gelip gitmiş, bu devletler ile Kalavun döneminde çeşitli anlaşmalar yapılmıştır.

Sultan Kalâvun, Memlûk hâkimiyetini Suriye'de muvaffakiyetle kuvvetlendirmiş ve Moğolların akın ve tahriplerinin sebebiyet verdiği zararları yavaş-yavaş telâfi etmiştir. Haleb, Baalbek ve Şam kalelerini tâmir ettirmek için, büyük ölçüde yapı işlerine girişmiştir. Yaptırdığı binâların en meşhuru, muhtelif hastalıklar için laboratuvarları, mutfakları, kâfi derecede erzak ve ilâç ihtivâ eden depoları ile büyük koğuşların bulunduğu Kahire hastahânesidir. Bunun yanı başında bir câmi ile bir mektep te yaptırmıştır. Sultan Kalavun tarafından 1284 yılında yapımına başlanılan bu yapı, içine cami, medrese, türbe, ve hataneyi almaktadır. Mısır Kalavun zamanında büyük ölçüde imar edilmiştir.

Kalavun öldüğü zaman, varislerine Moğol vahşeti ve haçlı zulmüne karşı koyabilecek, hatta bölgedeki haçlı ve Moğolları temizlemiş güçlü bir devlet bırakmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- AKA, İsmail, **Timurlular**, Ankara 1993.
- AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1243-1453)**, C. I, Ankara 1995.
- AKTAN, Ali, "Bahri Memlûkler'den Sultan Kalavun ve Hanedanı", **Belleten**, C. LIX.
- , "Mısır'da Abbâsi Halifeleri", **Belleten**, C. 55, S.214.
- ALGAR, Hamit, "Ahmed Teküder", **İA**, C. II.(Diyanet Vakfı Yayınları)
- AYALON, David, "Memlûklü Ordusunda Bahriye Alayı" **Türk Kültürü**, S. 326, (Terc. Ali Aktan)
- AYNİ, Ebu M. Bedreddin M.b. A, **İkdu'l-Cumân fi Tarih-i Ehli'z-Zaman**, Yazma nüsha, Topkapı Sarayı Müzesi, III. Ahmed küt. No: 2911 / 19 ; Veliyüddin Efendi Küt. No: 2396; Memlûk Sultanları Devri IV cilt, Nşr. M. Muhammed Emin, Kahire, 1987-1992; I. Cilt H. 648-664; II. Cilt H. 665-688; III. Cilt 689-698; IV. Cilt 699-707.
- BAILLY, Auguste, **Bizans Tarihi C. I-II**, İstanbul 1980. (Tercüme, Haluk Şaman)
- BAYBARS el-Mansuri, **Kitab el-Tuhfa al-Mulukıyye fi al-Davla al-Turkıyye**, Kahire 1987.
- BROCKLEMAN, C, **İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi**, Ankara 1954, (Nşr. Neşet Çağatay)
- , "Makrizi", **İA**, C. VII.
- , "Ebu'l Mehasil", **İA**, C. IV.
- , "Ebu'l-Fida" **İA**, C. IV.
- , "İbnü'l-İbrî", **İA**, C. II.
- BUHL, Fr. "Nablus", **İA**, C.IX.

- CAFEROĞLU, Ahmet,
ÇAYIRDAĞ, Mehmet,

EBU'L FEREC,

EMİN, Muhammed,

ERZİ, A,
FARMER, H. G.,
GIBB, H. A. R.,
GÖDE, Kemal,
-----,
-----,
-----,
-----,
-----,
-----,
GUİDİ, I,
GÜLER, Mustafa,
- Türk Kavimleri**, İstanbul 1988.
“İlhanlılardan Argun ve Geyhatu'nun Saltanat Değişikliği Yılına Gösteren İki Sikke” **Belleten**, C. 52, S. 202.
Bar Hebraeus, Ebu'l Ferec Tarihi (Trc. Ö. Rıza Doğrul), I-II Ankara, 1945-1950; (Muhtasar trc. Ş. Yaltkaya), İstanbul 1941.
El-Evkâf Fî Hayâti'l-İctimâ'ıyyeti'l-Memlûkiyye Fî Mısır (648-923/1260-1517), Kahire 1980
“İbn Vasıl”, **İA.**, C. V.
“Tabl-Hane”, **İA.**, C. XI.
“Naib” **İA.** C. V.
“Dünden Bu güne Türkler'de Devlet başkanlığı Anlayışı Kağanlıktan Cumhurbaşkanlığa”, **EÜ, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 3, Kayseri 1986.
“Anadolu'da Cengizli Ve İlhanlı Hakimiyeti Dönemine Genel Bir Bakış”, **SDÜ, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 1, Isparta 1995.
“Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluş Ve Yükseliş Dönemlerine Genel Bir Bakış”, **SDÜ, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 2, Isparta 1996.
Türk-İslâm Kültür ve Medeniyet Tarihi, Kayseri 1992.
Sultan Alaaddin Eratna, Ankara 1991.
“Habeşistan”, **İA.**, C.V/I.
XVI. XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları ve Ehemmiyeti (Basılmamış Doktora Tezi)

- HEYD, W, **Yakın Doğu Ticaret Tarihi**, Ankara 1975, (Trc. Enver Ziya Karal)
- HEY'ET, Cevat, **Türklerin Tarih ve Kültürüne Bir Bakış** (Yayına Hazırlayan, Melek Müderriszade) Ankara 1996.
- HILLELSON, S, "Nube", **İA.**, C. IX.
- HİTTİ, Philip K, **Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi**, C. II. (Çev. Salih Tuğ), İstanbul 1989.
- HOLT, P. M, **The Age of Crusades, The Near East From the Eleventh Century to 1517**, (Haçlılar Çağı XI. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu), İstanbul 1998.
- , "Memlûk Sultanlığında Devlet Yapısı", **Belleten**, C. LII, S. 202 (Çev. Samira Kortantemir)
- İBN-İ ABDİZZAHİR, **Teşrifu-l Eyyam ve'l Usûr fi Sireti'l-Meliki'l-Mansur**, Kahire 1961.
- İBN-İ HALDUN, **Mukaddime**, C. I-II-II, (Çevr. Zakir Kadiri Urgan) İstanbul 1997.
- İBN-İ TAĞRİBERDİ, **En-Nücumu'z-Zahire fi Mülûki Mısır ve'l-Kahire**, 1-12. Ciltler, Nşr. Daru'l-Kütübi'l-Mısıryye, Kahire, 1929-1956; 13. Cilt, nşr. Fehim Muhammed Şaltut, Kahire, 1970; 14. Cilt, nşr. Cemal Muharrız ve Fehim M. Şaltut, Kahire, 1972; 15. Cilt, nşr. İbrahim Ali Tarhan, Kahire 1972; 16. Cilt, nşr. F. M. Şaltut, Kahire, 1972.
- KAFESOĞLU, İbrahim, "Kalkaşandi", **İA.**, C. VI.
- , **Selçuklu Tarihi**, İstanbul 1992.
- , **Türk Milli Kültürü**, İstanbul 1995.
- KALKAŞANDİ, Ahmed b.A, **Suphu'l-Aşâ Fi Sınâ'ati'l-İnşa** (Nşr. M. Hüseyin Şemseddin), XIV Cilt + Fihrist, Beyrut, 1987-1988; 1-4. Ciltler Muhammed Hüseyin Şemseddin; 5. Cilt

nşr. Nebil Halit Hatip; 6. Cilt nşr. Yusuf Ali Tavit; 7. Cilt M. Hüseyin Şemseddin; 8-9. Ciltler Yusuf Ali Tavit; 10-14. Ciltler + Fihrist nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin.

KAZICI, Ziya,

İslâm Müesseseleri Tarihi, İstanbul 1991.

KİTAPÇI, Zekeriya,

Yeni İslâm Tarihi Ve Türkler, Ankara 1997.

KOPRAMAN, Kazım Yaşar,

Mısır Memlûkleri Tarihi, Ankara 1989.

-----,

“Mısır Memlûkleri” **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, C.VI-VII., İstanbul 1987.

KÖPRÜLÜ, M. F,

“Ata” **İA**, C. I.

-----,

“Baybars-I” **İA**, C. II.

KRAMERS, J. H,

“Sultan” **İA**, C. XI.

KRATCHKOVSKY, Ign,

“Nuveyrî”, **İA**, C.IX.

MAKRİZİ, Takiyuddün b.A,

Kitabu's-Sülûk li Marifeti Düveli'l-Mülûk, I ve II ciltler (nşr. M.M. Ziyade), Kahire 1934-1958, III ve IV. Ciltler (nşr. S.A Aşûr, Kahire 1970-1973).

MARÇAİS,

“Aynî”, **İA**, C. II.

MARGOLİTH, D. S.,

“Baybarse'l-Mansûrî”, **İA**, C. II.

Mate'riax Pour un Corpus

Iscriptionum
(CIA),

Arabicarum Birinci Kısım: Egypte, 2 Cilt. I. Cilt M. Van Berchem, Le Caire, Memoires de la Mission Archeologique Française au Caire, XIX (1894-1903). II. Cilt, G. Wiet, le Caire, (Suite), **Memoires de l'Institute Français d' Archelologie Orientala (MIFAO)**, LII (1930). İkinci Kısım: Syrie du Nord, 2. Cilt. 1 Cilt, M. Sobernheim, Akkâr, Hın al-Akrâd, Tripoli, **MIFAO**, XXV (1909) II. Cilt, E.Herzfeld, Inscriptions et Monuments d'Alep, 2. Cilt, **MIFAO**, LXXVI- LXXVIII (1954 –1956). M. Van Berchem,

Syrie du Sud, Jerusalem, 3 cild, MIFAO, XLVIII-XLV (1922 – 1949) . Üçüncü Kısım : Asie Minure . I .Cilt, M. Van Berchem–Halil Edhem, Sivas et Divriği, MIFAO, XXIX (1917).

Kerimüddin Aksarayi,

Selçukî Devletleri Tarihi, Ankara 1943, (Terc. M. Nuri Gençosman)

MEHMET NEŞRİ,

Kitab-ı Cihannüma (Neşri Tarihi), Ankara 1995
C. I, (Yay. F. Reşit Unat – M.A. Köymen)

Meskûkât-ı Kadîme-i

İslâmiye Kataloğu,

I. Kısım, Meskûkât-ı Türkmâniyye Katoluğu (Beni Artuk, Beni Zengi, Furu' u Atabekiyye, Mulûku Eyyûbiyye-i Meyyafârikin Meskukatı) İstanbul, 1311 ; II. Kısım, (Hulefâ-i Râşidîn Zamanında Sâsâniyân ve Bizântiyân tarzındaki sikkeler, Hulefâ-i Emeviyye ve Abbasiyye ve Furu'u Abbasiyeden Benî Tolun, Beni İhşid, Ali Sâmân, Benû Hamdân, Ali Büveyh ve Beni Mervan Meskûkâtı) İstanbul , 1312 ; III. Kısım, (Mulûk-u Cengiziyye ve İlhaniyye ve Celâiriyye ve Kırım Hanları Meskûkâtı) , İstanbul, 1318 ; IV. Kısım, (Türkistan Hakanları, Ali Sebüktekin, Horasan ve Irak Selçukluları, Beni Saltuk, Beni Mengüç, Danişmendîler, Rum Selçukluları, Karaman, Aydın, Saruhan, Menteşe, Germiyan, İsfendiyar Oğulları, Benî Eretna, Kara Koyunlu, Ak Koyunlu Meskûkâtı), İstanbul , 1321 ; V. Kısım, (Fatımiyyûn, Eyyûbiyyun ve Memâlik-i Mısır Meskûkâtı), İstanbul, 1334.

- MÜNECCİMBAŞI, **Şeyh Ahmed Dede Efendi, Sahayif ül-Ahbar fi Vekavi'il-A'sar "Cami'üd-Düvel", (Ter. Hasan Fehmi Turgal), İstanbul 1939.**
- OSTROGORSKY, Georg, **Bizans Devleti Tarihi, Ankara 1981. (Çev. Fikret Işıltan)**
- ÖGEL, Bahaddin **Dünden Bu Güne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul 1988.**
- ÖZBEK, Süleyman, **El-melikü'z-zahir Rükned-Din el Bundukdari Hayatı ve Faaliyetleri, Ankara 1988, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)**
- , **Türkiye Selçukluları-Eyyûbi İlişkileri, Ankara 1995, (Basılmamış Doktora Tezi)**
- RASONYİ, L, **Tarihte Türklük, Ankara 1993.**
- PAKALIN, Mehmed Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-III, İstanbul 1993.**
- RAMAZAN, Muhammed, **"Vesâiku'l-Muhassanati'l-Haremeyn'i Şerîfeyn Fi Mısır Ebâne Asri'l-Osmâni", Dirasetü't-Târihiyyeti'l-Cezirati'l-Arabiyye, Kitâbu'l-Evvel, Riyad 1979**
- RUNCİMAN, Stevan **Haçlı Seferleri Tarihi, Ankara 1992, C. III, s. 274, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara 1995.**
- SEVİM, Ali, **Genel Çizgileri İle Selçuklu Ermeni İlişkileri, Ankara 1983.**
- SEVİM, Ali- Y. Yaşar, **Büyük Türkiye Tarihi, C. I, Ankara 1990.**
- SEYYİD M, es-Seyyid M., **XVI. Asırda Mısır Eyaleti, İstanbul 1986.**
- SOBERNHEİM, **"Kalavun", İA., C. VI.**
- SPULER, Bertold, **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350, Ankara 1987 (Terc. Cemal Köprülü)**

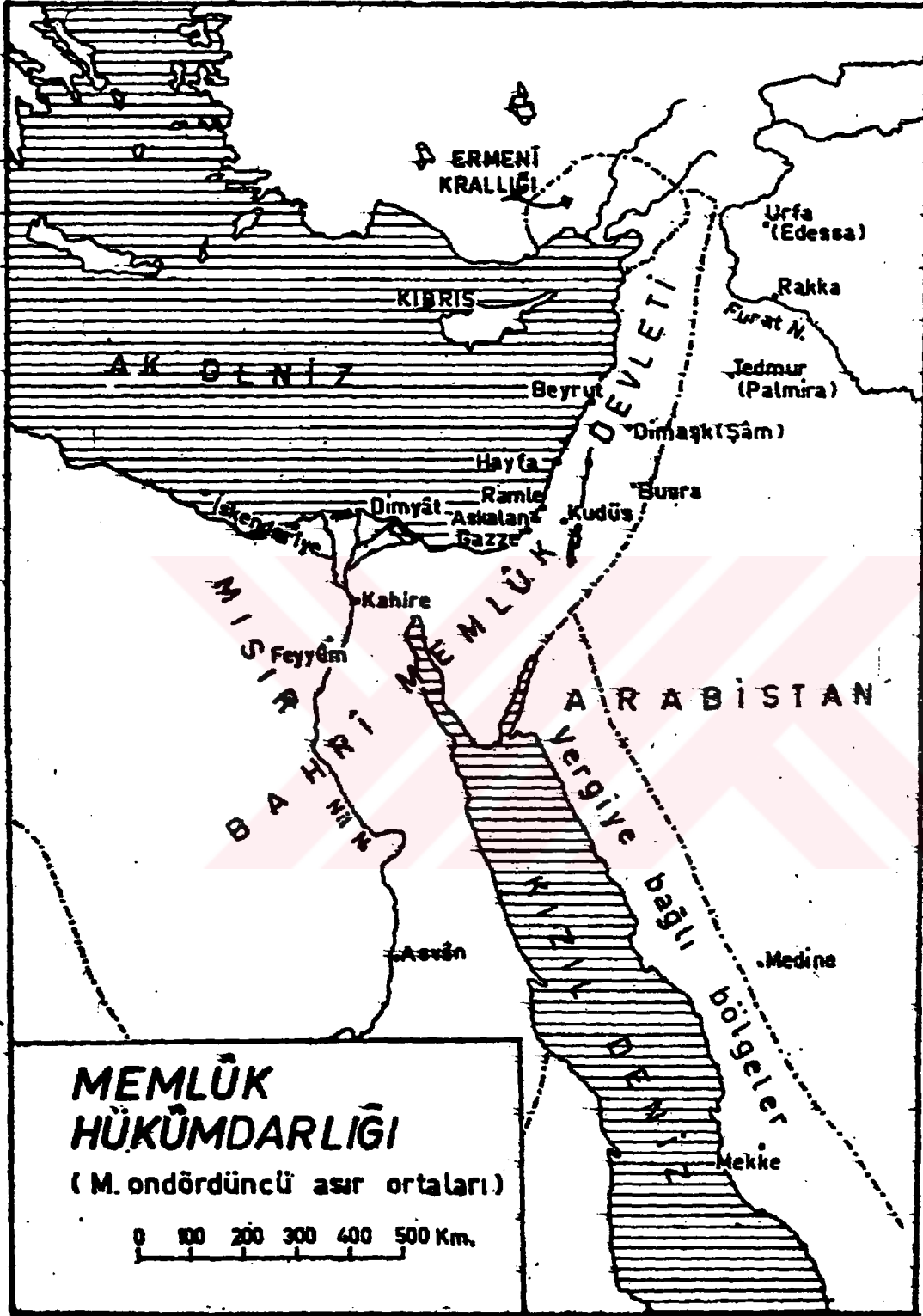
- SURUR, M. Cemaleddin, Devleti Zahiri Baybars fi Mısır, Kahire 1960.
SUYUTİ, Tarihu'l Hulefa, Kahire 1960.
SÜMER, Faruk, Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar, İstanbul 1985.
-----, "Anadolu'da Moğollar", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Ankara 1970.
-----, Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri, Ankara 1998.
-----, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celayir" Belleten, C. 53, S. 206.
-----, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları, İstanbul 1992.
TANERİ, Aydın, Harezmşahlar, Ankara 1993.
-----, Türk Devlet Geleneği, İstanbul 1997.
TEKİNDAĞ, M.Şehabeddin, Şehabeddin, Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı, XIV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar, İstanbul 1961,
-----, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", Tarih Dergisi, S. 25. 1971, s.12 (Ayrı Basım)
TIESENHAUSEN, W. DE., Altın Ordu Devleti Tarihine Ait Metinler (nşr. İsmail Hakkı İzmirli) İstanbul 1941.
TOGAN, A. Zeki, Umumi Türk Tarihi'ne Giriş, İstanbul 1981.
TURAN, Osman, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1997.
-----, Selçuklular Tarihi ve Türk – İslâm Medeniyeti, İstanbul 1993.
-----, Selçuklular ve İslâmiyet, İstanbul 1998.
-----, Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328), İstanbul 1998.

- ,
TURAN, Refik, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar**, Ankara 1988.
- UŞUR, S. A., **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması**, İstanbul 1995.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Mısır fi'l-Ustur'l Vusta**, Kahire 1970.
- ÜNER, Mehmet Orhan, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal**, Ankara 1988.
- ,
YAKUBOVSKY, A. Yu, **Memlûkler'de Dini ve Adli kurumlar**, Erzurum 1978, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi)
- YAZICI, Nesimi, **Nasır Muhammed B. Kalavun Döneminde Memlûk Türk Sultanlığı**, Samsun 1989.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, **Altın Ordu ve Çöküşü**, (çev. Hasan Eren), Ankara 1992.
- YİĞİT, İsmail, **İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi**, Ankara 1992.
- YÜCEL, Yaşar, **İslâmiyet ve Türkler**, İstanbul 1976.
- ,
YÜCEL, Yaşar, **Siyasi, Dini Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi, C. VII**, İstanbul 1991.
- ,
YÜCEL, Yaşar, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, C. I**, İstanbul 1991.

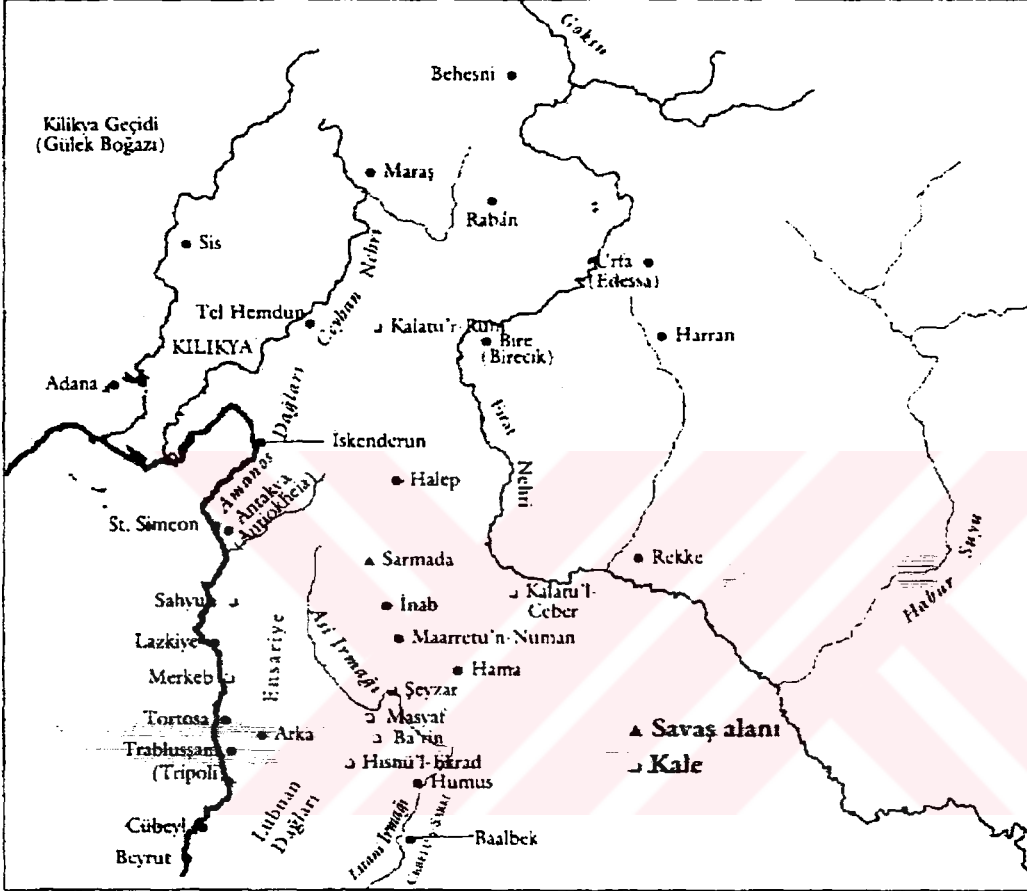

HARİTA VE RESİMLER

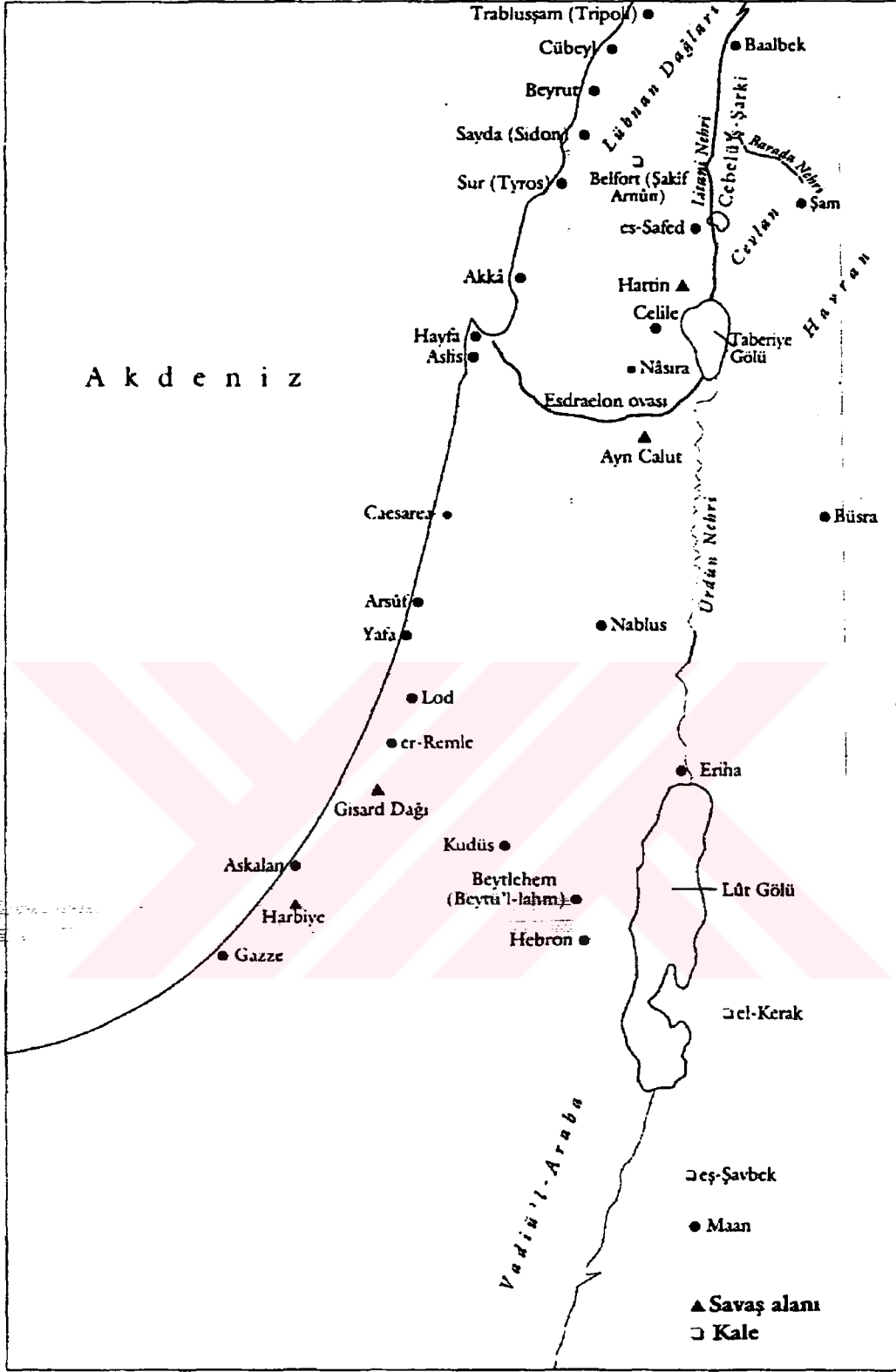

Harita-I

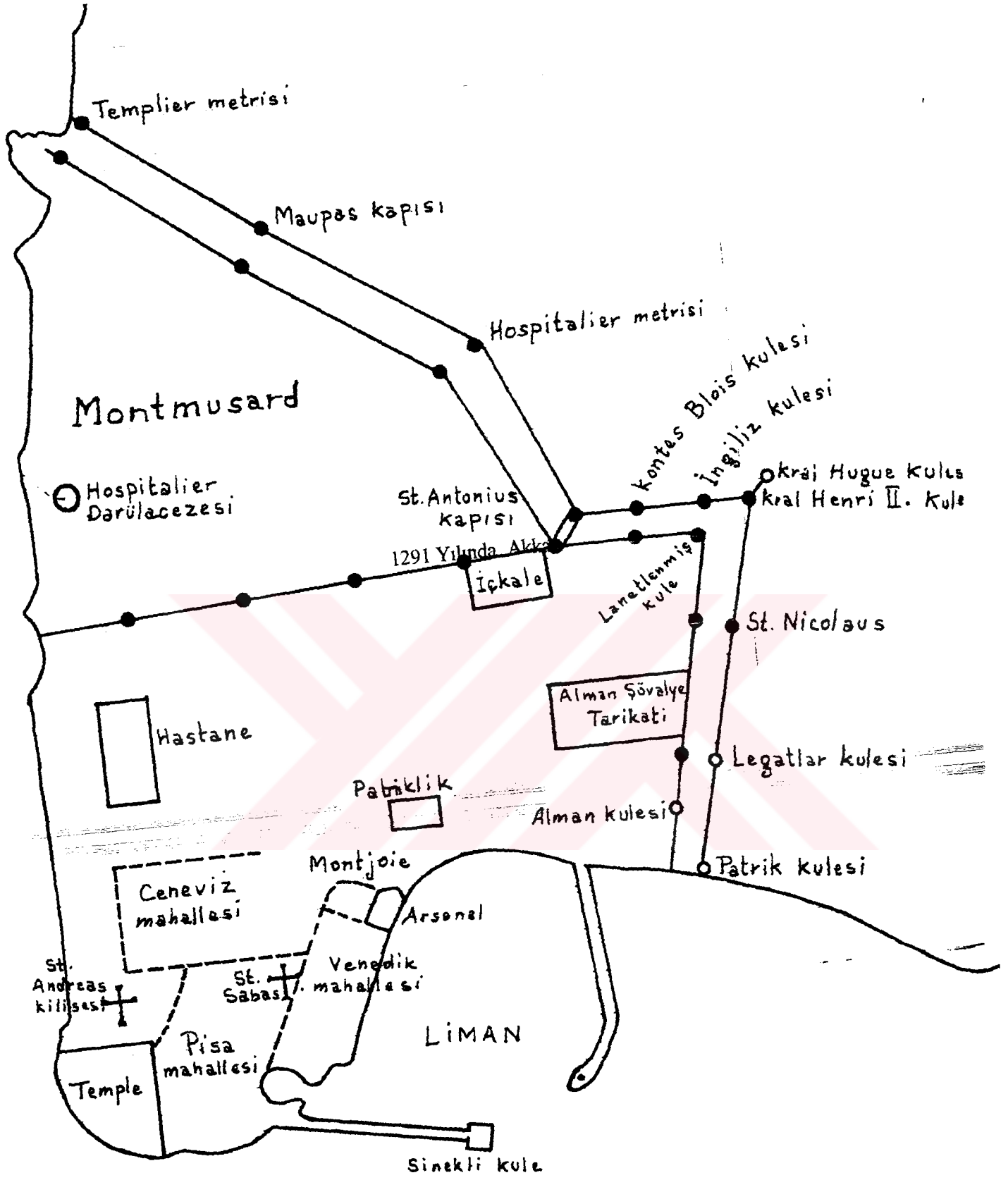
Harita 1: Bereketli Hilal'in Batı Kesimi (kuzey)

Harita-2 (P.M. Holt, Haçlılar Çağı)

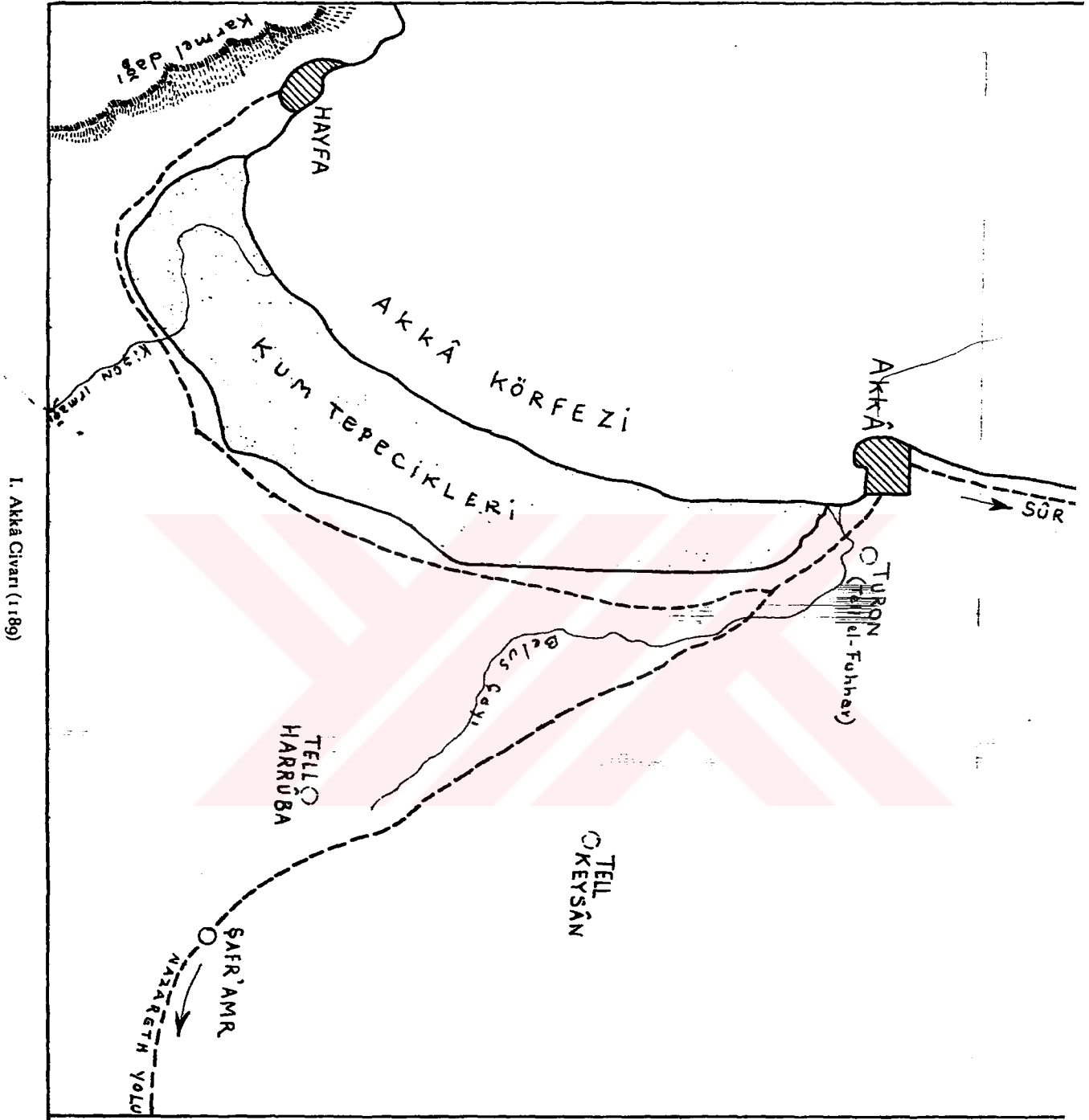

Harita 2: Bereketli Hilal'in Batı Kesimi (güney)

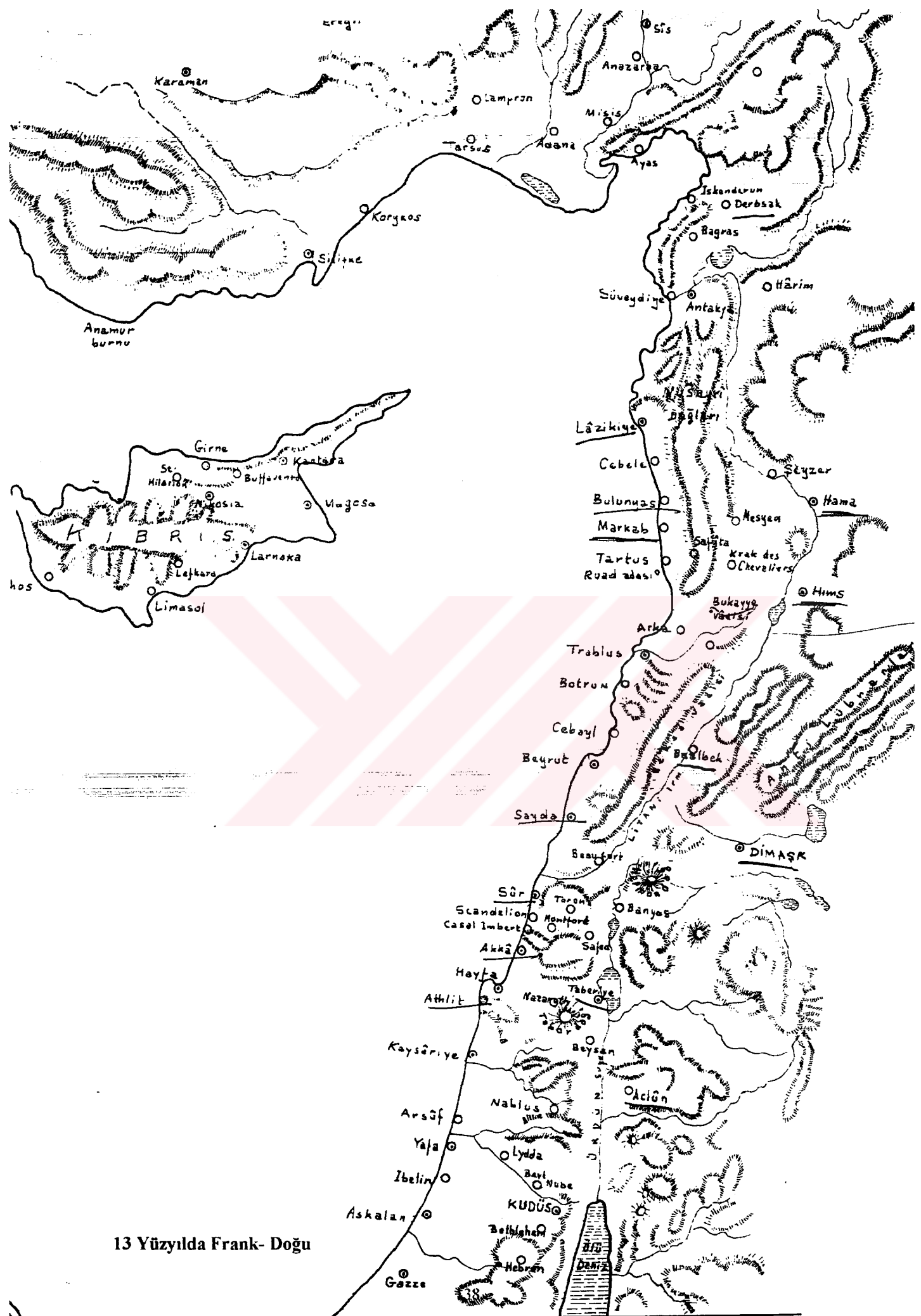
Harita-3 (P.M. Holt, Haçlılar Çağı)

Harita-4 (P.M. Holt, Haçlılar Çağı)

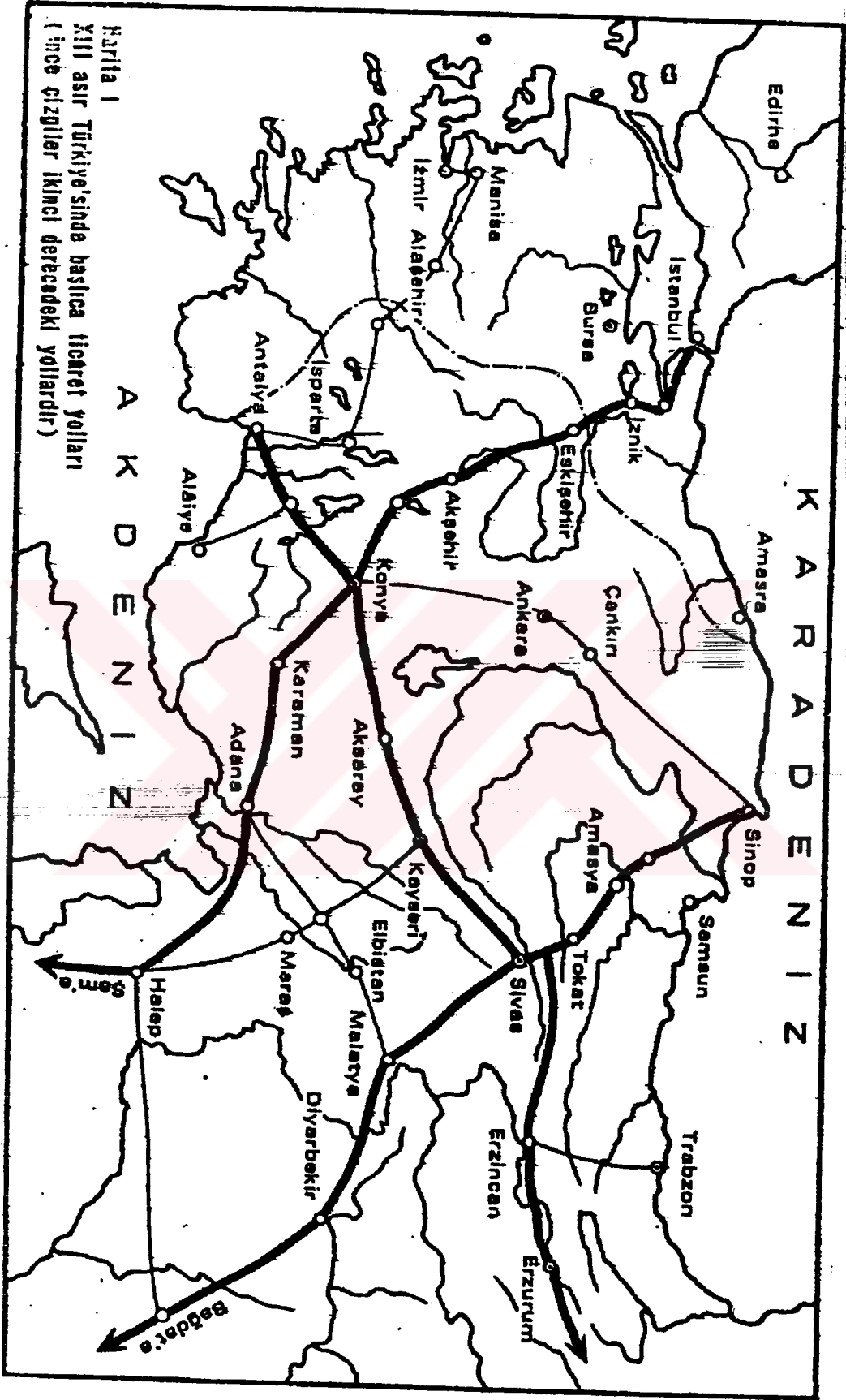

Harita-5 (P.M. Holt, Haçlılar Çağı)

13 Yüzylda Frank- Doğu

Harita-6 (P.M. Holt, Haçlılar Çağı)

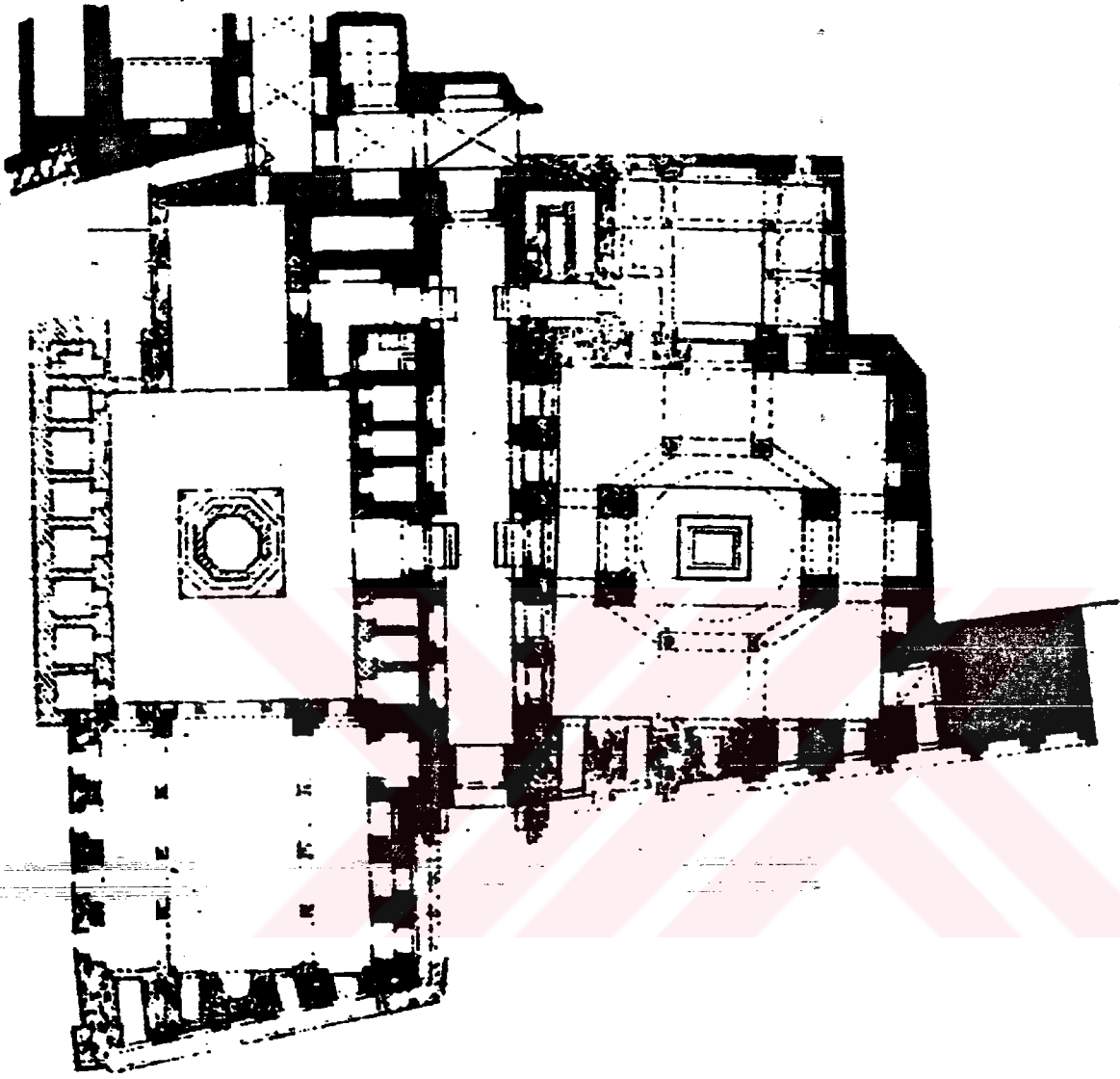

Harita-7 (M. Akdağ, Türkiye'nin İktisadi Ve İçtimai Tarihi)

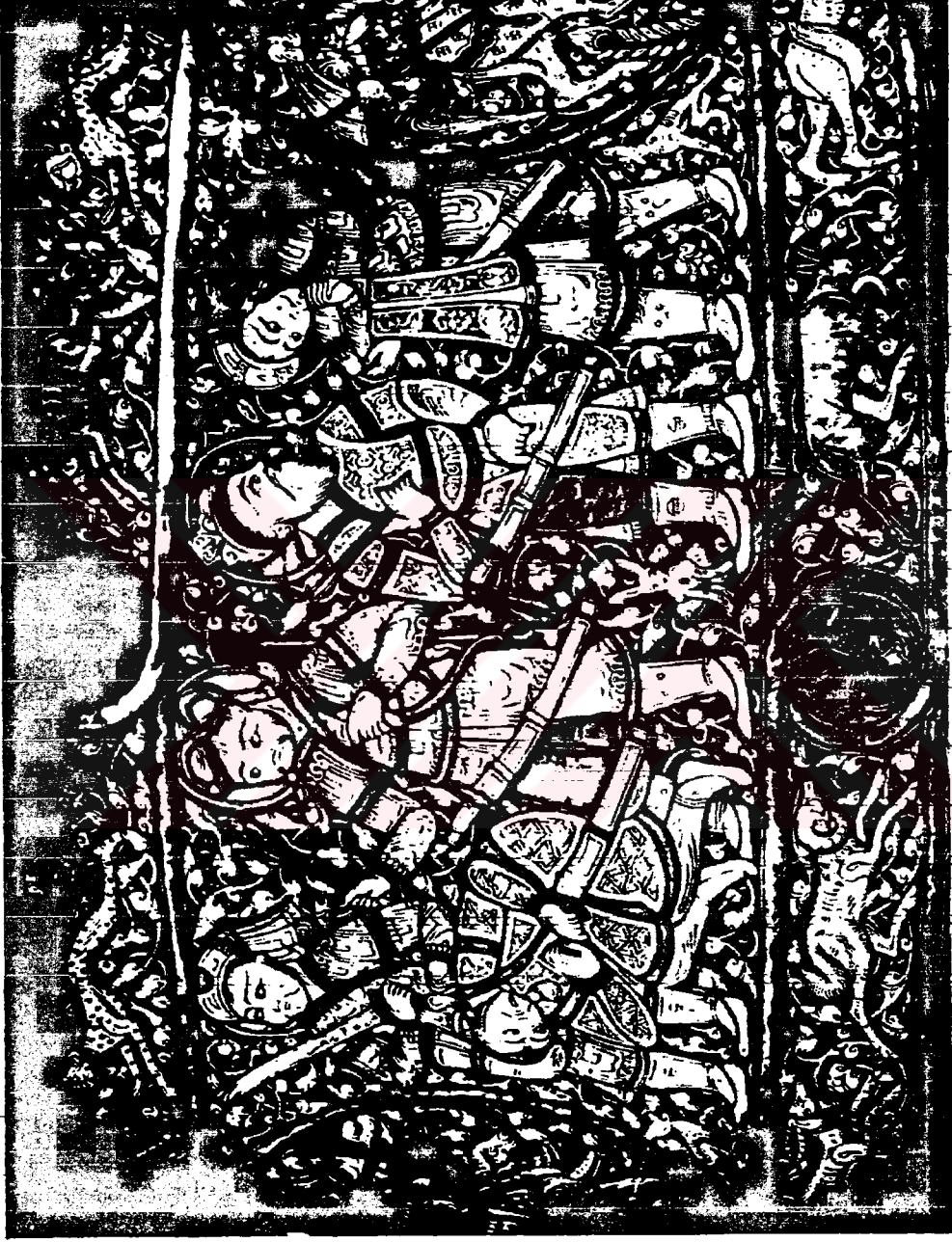

Sultan kalavun Camii (kahire) (İsmail Yiğit, İslam Tarihi)

Kahire. Kalavun Medrese - Türbesi. Plân (İsmail Yiğit, İslam Tarihi)

13. yüzyıl sonlarında Memlük emirleri

Saint Louis'nin kutsal su tasında maden işleme. Sağdan 2. şahıs muhtemelen 1299 yılında Mısır nâibi olan emir Salâr'dır. Emirlerin giysileri sultan Kalarun tarafından tesbit olunmuştu

Nr. 2 — Haleb, şehir görüntüsü (St. Runciman, A History of the Crusades II.).

ذكر حضور رسل الملوك. وفي هذه السنة (يعني ٦٨٥) وصل مجدالدين اطا رسول الملك تبا منكو الذي كان حضر قبل ذلك وتوجه الى مكة شرفها الله هو ورقته من جملة صدقاته [1] التي كثرت مؤنتها وعظمت كلفتها وتضاعفت ثوبتها وعاد الى جهة الملك تبا منكو ثم عاد في هذه السنة ذاكراً ان الاجابة قد [2] حصلت الى جميع مطلوب مولانا السلطان وسير في جواب ذلك الامير سيف الدين بلبان القتي رسولا وسيرت معه هدايا ونحفا وخيلا مسومة بسر وجها وعددها وهي ستة رؤس وتوجهوا وفي هذه السنة وصل رسل نوغاي صحبة زين الدين التيزني

Tuda Mengü'den Kalavun'a gelen elçilerin kabulü

ذكر حضور فقهاء القفجاق رسلا من جهة تاتمنكو قريب الملك بركة
يهنون يجلوسه واسلامه

وفي جمادى الاخرة [سنة ٦٨٢] وصلت رسل قفجاق قتهاء احدهم الفقيه
عبدالدين اطاورقته نورالدين ورفيق آخر واحضروا على ايديهم كتاباً بالمغلي من
تاتمنكو مضمونه انه اسلم وقعد على التخت واقام شرايع الاسلام وقال هؤلاء الفقهاء
انه سيرنا نطلب له من مولانا السلطان نعتاً يسمى به من اسماء المسلمين وعلمنا من
الخليفة وعلمنا من السلطان ونقارات ليركب بذلك ويقا تل اعداء الدين وعرض في
الكتاب بالوصية بهؤلاء الفقهاء وانهم يحجون قاهتم مولانا السلطان بامرهم وجهم
الى مكة حجة الركب بما يحتاجون اليه ولما حضروا كتب الاجوبة على ايديهم واحسن
اليهم بقاية الاحسان وسقرهم فيما بعد ذلك على اتم حال واحسنه .

Tuda Mengü'den Gelen elçileri anlatan belge